

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

GEROLD LÁSZLÓ ESSZÉJE

KONCZ ISTVÁN: SPÁRTAI KERTBEN (VERS)

PETER HANDKE VERSE BATA JÁNOS
FORDÍTÁSÁBAN

JUHÁSZ ERZSÉBET, BALÁZS ATTILA
ÉS MAJOROS SÁNDOR NOVELLÁJA

P. NAGY ISTVÁN, LADÁNYI ISTVÁN
ÉS TOMÁN TIBOR VERSEI

HÓDI SÁNDOR ESSZÉJE

A MELANKOLIKUS SZERELEMÉRŐL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1988

Október

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

LII. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos, Major Nándor, Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Rajcsán István, Tóbiás László és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Gerold László: A természet — fák, kert, erdő — a drámában és a színpadon (esszé)</i>	2001
<i>Koncz István: Spártai kertben (vers)</i>	2006
<i>Peter Handke: Kék vers (Bata János fordítása)</i>	2007
<i>Jubász Erzsébet: Átlók III. (novella)</i>	2018
<i>Balázs Attila: Mini-a-tűrök</i>	2026
<i>Majoros Sándor: Eperszedők (novella)</i>	2029
<i>P. Nagy István versei</i>	2037
<i>Ladányi István: Kitalált versek</i>	2043
<i>Tomán Tibor: Hold? (versciklus)</i>	2044
<i>Erős Istvánné Kovács Teréz: Életem történetei (önéletrész, 6. rész)</i>	2045

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Hódi Sándor: A melankolikus szerelemről (esszé)</i>	2053
<i>Koltai Tamás: Művészproblémák, avagy miért nem értjük egymást? (esszé)</i>	2064

A TERMÉSZET — FÁK, KERT, ERDŐ — A DRÁMÁBAN ÉS A SZÍNPADON

GEROLD LÁSZLÓ

Különös, de igaz, hogy amennyire az ember életének, minden-napjainak elválaszthatatlan tartozéka a természet, a fák, a kert, az erdő, annyira hiányzik a természet a drámából és a színpadról. Abból a műfajból, amelynek alapját az embertől hasonlóképpen elválaszthatatlan konfliktusok, kapcsolatok, viszonyok jelentik, onnan, ahol ezek a konfliktusok, kapcsolatok, viszonyok emberek közreműködésével életre kelnek. Az irodalomnak, a művészetnek éppen abban a formájában jut legkisebb szerephez a természet, amely az élet — sűrített — teljességére esküszik: mint a dráma, s amely a valóság illúzióját kívánja nyújtani: mint a színpad.

Mi az oka ennek az érthetetlen öncsonkításnak, s valóban érthetetlen a természet mellőzése drámában, színpadon?

A kérdésre nincs egyetlen igaz válasz.

A dráma és a színjátszás történetének korszakai más-más választ kínálnak. Attól függetlenül azonban, hogy az író fejében, gondolataiban fogant irodalmi formáról, drámáról vagy pedig a megjelenítés térbeli lehetőségei szerint alakuló, formálódó színházi előadásról van-e szó, két tényező megkerülhetetlen, mindennél lényegesebb: a szó és a látvány. E kettő „hatalmi” küzdelme, bármelyik „győzelme”, még ha ez pillanatnyi is, határozza meg, dönti el a természet drámabeli és színpadi sorsát.

Az ókori görög arénatölcsérek mélyén levő színpadon egyetlen emelvény állt, ez előtt s ezen folyt a játék. A lelátószzerűen emelkedő lépcsősorokból a nézők láttak ugyan fákat, de ezek a fák a játéktéren kívül álltak, s annak ellenére, hogy a szkené tetejéről a távolba néző, a hírnököket leső, azok jövetelét, érkezését jelentő

szerelők is látták, láthatták az aréna körüli fákat, ligeteket, ezek nem tartoztak az előadáshoz, nem volt drámai szerepük.

A szavak, a keményen fogalmazott mondatok és a mitologikus lények, a nagy és a még nagyobb istenségek meghatározta konfliktusok, drámai kényszerhelyzetek világában nem törődnek a fákkal, az erdővel, legfeljebb úgy, hogy hozzájuk kötnek, lokalizálnak egy már lejátszódott eseményt, mint Szophoklész tragédiájában, ahol a hírnök közli Oidipusszal, hogy gyermekként „Kithaeron erdős völgyei közt” lelt rá.

A középkori dráma és játékformák, a misztériumjátékok, mirákulumok és a moralitások, melyek elsődleges feladata és célja az allegorikus szerelők és a didaktikus-vallásos történetek útján közvetített erkölcsi okítás, ugyancsak a szó erejére támaszkodtak, nem a szem, hanem a fül jelentette azt a kaput, amelyen át az értelemhez lehet férközni. Kivételt talán az ún. Ádám-játék jelentett, amelyhez nem nehéz hozzátársítani a paradicsom képzetét, az édent, ahonnan majd kiűzetünk, de éppen ezért vonzó, kellemes jellegét láttatni is kívánták, látsszék, mit veszítettünk, mit kell újra megszerezni: „Szerteszét helyezzenek el benne — a színpadra állított paradicsomba — illatos virágokat és lombokat; legyenek benne gyümölcscsüvel terhes fák”, azok is, amelyeken a „tiltott gyümölcsök” láthatók. Talán a csábítás ingerét és az éden elvesztésének kínzó, azóta is fel-felbőffenő felismerését kellett a pompázó, a színpadra varázsolt természetnek nyomatékosítania? Ha egy későbbi műre, amely több vonatkozásában is utóda az egykori erkölcsi tanításoknak, Madách Imre nagy drámájára, *Az ember tragédiájára* gondolunk, akkor kétségtelen, hogy az éden elvesztésének szépen kitalált meséje az emberiség örök kísérőgondolata, szívfájdalma.

A *Tragédia* paradicsomi színpadképének s ezen belül a megkülönböztetetten fontos fáknak, mindenekelőt a jó és a rossz tudás fájának színpadi kiképzése a mű immár egy évszázados megjelenítéstörténetét tekintve sem csupán egy lehetséges művészettörténeti bedekker érdekességével bír, hanem Madách drámájának értelmezésalakulását is kiválóan dokumentálja. A száz esztendő újabb és újabb inszenzációi *Az ember tragédiájának* különböző értelmezéseire mutatnak, a díszlet a rendezői koncepció hű tükré volt s maradt napjainkig.

Paulay Ede még a látvány segítségével kívánta színpadon elfogadtatni Madách Imre addig előadhatatlannak tartott drámai költeményét, érthető tehát, hogy a paradicsomkertnek vonzóan, sze-

met kápráztatónak kellett lennie, s lényegében néhány évtizeden át ilyen is maradt, mint egy megelevenedett Zichy-illusztráció, őrizte az ősbemutató emlékét. Természetes, hogy meiningenizmusában Paulay nemcsak a történelmi hitelességre ügyelt, hanem a bibliai színekére is, melyeket a közképzetnek megfelelő látvánnyá formált. Hevesi Sándor viszont, kinek negyven évvel későbbi rendezése gyökeresen változtat a Paulay meghonosította *Tragédia*-felfogáson, megjelenítéskoncepción, olyképpen, hogy szakít a pszudorealizmussal, s a műhöz legillőbbnek a szimbolikus kifejezőmódot tartja, hangsúlyos szerepet szán a bűnbeesést szimbolizáló almafának. A harmincas évek európai közhangulatát a Madách-mű rendezésével is közvetíteni kívánó Németh Antal az életről és a halálról — akkortájt ennél lényegesebb kérdés aligha foglalkoztatta az embereket — szóló tanításnak (Lucifer a halálra tanítja felkészülni Ádámot!) értelmezte és prezentálta a bölcséleti drámát, s ennek megfelelően helyezte előtérbe a paradicsomi jelenetben az öröklét fáját. Gellért Endre viszont, aki az 1955-ös felújítást rendezte Major Tamással és Marton Endrével együtt, így fogalmazta meg koncepciójukat: tartózkodni mindenféle misztifikálástól; következésképpen a paradicsomi színt a mennyországihoz hasonlóan reálisra tervezték. Így kívánta meg az az elv, amely a művel a remény realitását akarta a nézőkben tudatosítani. A modern, a hagyománnyal radikálisan szakító Major-féle rendezés (1964-ben) különösen ügyelt a látvány korszerűségére, a díszletelemek határozott, felismerhető mértani formákat követve segítettek ezt a koncepciót, a két fa két gömb volt csupán — így illettek a lecsupaszított színpadképbe. És a további átértelmezések során modernebb szemléletű *Tragédia*-előadásokban mindig a koncepciónak megfelelően alakult, változott a paradicsomi szín színpadi megjelenítése, megoldása is. De talán sohasem, sehol sem használtak élő fákat, sohasem próbálkoztak igazi paradicsomkert színre varázsolásával, s nem is a színpad gyors átrendezésének akadályát látták a paradicsom ilyen mód történő színpadra fogalmazásában, hanem az vezérelhette a rendezőket és munkatársaikat, hogy Madách művében a paradicsomi jelenet, benne az élet fájával meg a jó és rossz tudás fájával, mindenekelőtt jelképként fontos, a természetnek egy állapotot, az édenit, s ennek elvesztését kell szimbolizálnia.

És ez nem csak a *Tragédia*-előadásokra érvényes.

A drámára és megjelenítésére általában.

A művek olvasása persze sokszor félrevezethet, megtéveszthet bennünket.

Elég Shakespeare-t említeni. A *Szentivánéji álmot*, melynek varázslatos hangulatú erdejében négy fiatal szerelmes üdvözi egymást, tündérkirály és tündérkirálynő él, a mesteremberek műkedvelősdíznak, s Puck, a tréfacsináló erdei manó ügyeskedik, bonyolítja a szalakat. A *windsori vig nőket*, melyben egy zürzavaros erdei éjszaka eseményei is lejátszódnak. Vagy a *Macbethet*, melyben életre kel a harmadik boszorkány megjósolta „birnami erdő”, amely Dunsiane dombjára „kúszik fel”.

Csak hogy azt sem szabad elfelejteni, hogy Shakespeare dús képezelete nem jelent meg a színpadon, hiszen ott táblák igazították el a nézőket, feliratok utaltak a különböző színhelyekre, köztük az erdőkre, a ligetekre.

Majd a Shakespeare-t magához hasonlító romantika varázsolja csak színpadra az író elképzelt helyszíneket. A reneszánsz kori pástortjátékokhoz visszanyúló romantikus színpadi díszlet törekszik a természet minél teljesebb, hitelesebb színpadi megjelenítésére. Szegényebb, vidéki színházakban ez az igyekezet kasírozott kellékekben merül ki, kasírozott bokrok, fák lesznek a fundus tartozékai. Gazdag fő- és nagyvárosi színházakban pedig igazi fák, és bokrok teszik teljessé a színpadképet. Nem mellőzhetők azok a leleményes megoldások sem, mint a Wesselényi igazgatta kolozsvári színházban vagy Molnár György budai színházában történt — jegyezték fel —, hogy a fenékfal eltávolításával a játéktér a színház mögötti parkkal, erdővel bővült.

Hogy a romantika mennyire kötődött a természethez, bizonyíthatja egy jelentéktelen mozzanat is: Vörösmarty megírja az első magyar városi komédiát, amely nem másutt, mint a pesti ligetben történik.

De példánk lehet Vörösmarty nagy műve a *Csongor és Tünde* is, melynek kezdő és zárójelenete egyaránt az éjféλι kertben játszódik. Vagy Ibsen fenyvesek között is történő mesedramája, a *Peer Gynt*.

Csehov szakít ugyan a romantika konstruáltságával, de a természetet ő sem mellőzheti. A *Manó*, a *Sirály*, a *Cseresznyés kert* zömmel vagy részben természetben játszódó történet. Megjelenítésük azonban csupán napjainkban kap valós természeti keretet, színpadra ültetett fákból, cserjékből. Akárcsak Gorkij *Nyarálókja*, melyet Peter Stein háromszáz színpadra ültetett fa között rendezett meg. Vagy Turgenyev *Egy bónap falun* című műve, melyet Adam Hanuszkie-

wicz valódi pásziton és csörgedező patak mellett, állatok szerepeltetésével kívánt hitelessé tenni.

Ez már az ún. ambientális színház újabban divatos megoldására mutat. A színjátszásnak arra a törekvésére, hogy ne utánozza a valóságot, hanem a valóság legyen maga.

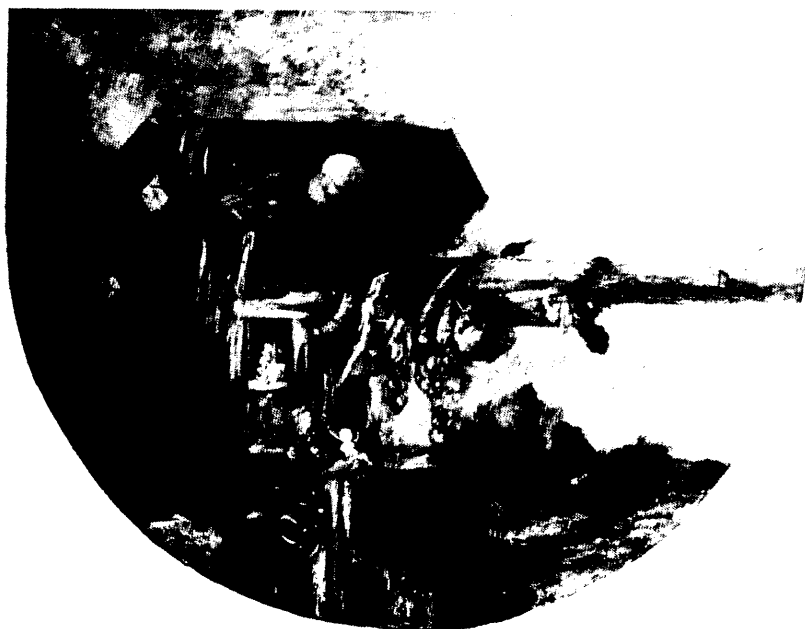
A romantikával előretörő látványigény él tovább, újul fel újra és újra új divatként napjainkig.

S ennek Beckett klasszikussá vált művének, a *Godot-ra várva*-nak egyetlen fája sem mondhat ellent. Beckett-nél ez a fa, amely előbb csupasz, mint egy ágas ruhafogas, a második részben pedig egyetlen — jelképes szereppel bíró — levelet hajt, pontosan annyi, mint egy fénycsík, amely alig több a semminél, de mégis a sötétségből kivezető, vékony remény titkát rejti.

Térjünk vissza kiindulópontunkhoz: érthető vagy érthetetlen a természet mellőzése a drámában, a színpadon?

Koroktól, színjátszói stílusoktól függ.

S a drámának azzal az alaptulajdonságával hozható kapcsolatba, hogy a drámaiság zárt térben erőteljesebben jut kifejezésre, demonstrálódik, mint a végtelen képzetét keltő természetben.

SPÁRTAI KERTBEN

Tanulmány az 1988-as kanizsai írótábor témájára

KONCZ ISTVÁN

Kies ligete legalsó teraszán, a vad
Taigetosz lábánál, olajfák és mandragórák
közt hős spártai férfi pamlagát
Parnon kőéből maga faragta, s terítette illatos
füvel; kedvét a dús kert s Lakonikosz
felől érdes, sós fuvallat ajzotta; pihenni
s, rabszolgát büntetni itt tudott
kedve s bölcselme szerint csak; szerelmi ereje
s érdeme hatalma, mint isteni vátesz — akár
a kert — rend, béke, mérték és büszke akarat.
Kithéra távol van innen, mint ledér gondolat,
s a Spártai elrendelte, hogy nem szabad akarmi
a vihart: hús korbács illesse a törvénytörőt,
s megannyi, ha konokul kitart, s ki tudja,
mennyeivel tetézte volna még tovább,
de szeme Leilán, az együgyű rabnőn megakadt;
Leila serényen egy orvul elejtett pacsirtát
kopasztott, nyúzott a liget fái közt:
hadd lássam — kutatta lázasan —, honnan veszed
a hangodat, amely úgy igéz, mint a varázs?
s a véres tollcafatra meredve rádöbben
a szomjazó tudás: csak hang és semmi más.

KÉK VERS

(*Blaues Gedicht*)

B.-nek

PETER HANDKE

Mélyen az éjszakában
újra világosság támadt
Kívülről bezúzva
föleszmélten kezdtem el
összecsomósodni
Érzéktelenül nyilallt belém a fájdalom
lélegzetről lélegzetre
egyre jobban
„Csak most ne ébredjek föl” gondoltam
és visszatartottam lélegzetemet
De túl késő volt
Újra rám tört az értelmetlenség

Még sohasem éreztem magam ennyire
kisebbségben
Kinn az ablak előtt
semmi más nem volt a túlérőn kívül
Először csak néhány madár dalolt
majd olyan sok
hogy az éneklés
lármává vált
a levegő zajtérre
szünet és vég nélkülivé

A csüggedtségtől
 hirtelen többé emlékezés sem volt
 sem a jövő gondolatai
 Hosszan kinyújtva feküdtem félelmemben
 nem mertem
 kinyitni szemem
 átéltem újra a téli éjszakát
 amikor egyetlenegyszer sem
 fordultam egyik
 oldalamról a másikra
 összekuporodva akkor a hidegben
 most kinyújtva
 analfabétán az iszonyattól kívül
 önmagamon

A levegő
 milyen magasan sivitott!
És akkor
 egyszerre csak
 az ablak előtt egészen közel
 egy mélyebb fütty a madárzajban
 egy zenedobozdallam —
 „Egy ember” gondoltam
 betűzve a halálfélelemtől
 és megizzadtam
 mozdulatlanul
 „Az aki a jellegtelen szörnyből a
 meggyilkolandóvá
 az emberek nélküli reggel előtti fényben . . .”
 Félelemgomolyok szálltak fel a pincelépcsőn
 és a bennem lévő **ÉSZEMBER**
 hallgatózott:
 a dallam megismétlődött
 megismétlődött —
 „Ilyen egyhangúan egyetlen madár sem füttyül
 a szörny ki akar gúnyolni
 mélyfekete ajkával
 vigyorog”
 gondoltam **ÉN**
 A fénynek

ha hunyorítottam
olyan színe volt mint azokban az időkben
amikor még hittem a pokolban
és a füttyülő szörny az ablak előtt
hangtalanul rázta csuklóját
mintha csak komolyra akarta volna fordítani
„Akkoriban ezt nem Freddy Quinn énekelte?”
gondoltam
„Vajon melyik madár lehet” az észlény
Aztán fölébredt a gyerek mellettem
és kiabálni kezdett
hogyan nem tud aludni
„Végre” mondtam
odamentem hozzá
tele egoizmussal
és megnyugtattam
Garázsajtó csapódott
az első koránkelő munkába indult
A következő nap estéjén elutaztam

A hosszú dombú hullámzó helyek
a nagy tetszetős városban
a szabad tájnak ezek az ismétlődései
dombhorizontjaival
a házak között
a városba
ezekre a terekre
áthelyezett táj
amiben az embert mint egyébként sehol másutt
elfogta a horizont utáni vágy . . .
Amikor kimásztam a föld alatti üregekből
ebben a városrészben
az esőfelhők homálya uralkodott
és a következőben
már égtek a lámpák
A hasamból
életézés szállt fölfelé
hogyan fölnevettem
órák teltek el az utcai kávéházakban
sörivással

Néztem
és emlékeztem
nézve emlékeztem
néztem
anélkül hogy vágyakoztam volna
az emlék is
vágy nélküli volt
Semmit sem akartam rögzíteni
nem mentem moziba
az utcán maradtam
hunyorogtam
mindig ha a nézéstől
elbárgyultam
De én képes voltam nézni és nézni
anélkül hogy némává váltam volna!
Mindenkit elfogadtam
és megértettem
mert mindenki idegen volt számomra
Még gyilkosommal is megérthettük
volna egymást
Ő volt a hasonmásom
Szüntelenül új autók
tűntek elő messze
a púpos tér mélyéből
az esti ég olyan kék volt
hogy még maga a járdára szaró
kutya
is elvarázsoltnak tűnt
Hitetlenkedve csóváltam fejem
egyszerre csak én lettem A TÁRGYILAGOS
ÉLŐ
Furcsán elfeledetten nyugodott a vessző
a lábak között
Mélységes mélyből
emelkedett föl az öröm
és megváltoztatott
„Képes vagyok boldog lenni” gondoltam
„Irigyeljetek is érte!”

Naphosszat magamon kívül voltam
és mégis úgy

ahogy lenni akartam
Keveset ettem
keveset ittam
csak önmagammal beszélgettem —
igénytelen a boldogságtól
megszólíthatatlan a kíváncsiságtól
önzetlen
és öntelt
amiben
az öntudat
mint a BENNSŐSÉGESSÉG
az önzetlenségen
én
mint egy megelevenedett gép
Minden véletlenül történt
hogy megállt egy autóbusz
és hogy én fölszálltam
hogy a menetjegyem érvényességi határáig
utaztam
hogy addig jártam az utcákat
amíg a táj másmilyen nem lett
hogy a másmilyen vidéken is túlmentem
Úgy éltem
ahogy éppen jött
többé nem HABOZTAM
KÖZVETLENÜL reagáltam
semmi KÜLÖNÖSET nem éltem meg
a nem „Egyszer láttam”-ot
éltem át csak
A macskák a nagy temetők
mauzóleumaiban leselkedtek
Nagyon kis párok ültek a kávéházakban
és közösen fogyasztották a Salade Niçoise-t . . .
Saját elememben
kötöttam

De álmaimban
még nem voltam érdektelen
A csigaember
visszamaradt nyálnyoma

Nem szégyelltem magam
nem is idegeskedtem
Vágy nélküliségbe helyeztem magam
amikor sokat ittam
A lecsukódó szempillák terhessé váltak
A mellettem elmenők statiszták voltak
akik úgy tettek mintha főszereplők lennének
„Levi's-farmer-emberek” gondoltam
„Reklámfelülettek!”
— „Amivel mindent elmondtam rólatok!”
gondoltam
a korábbi szimpátia nélkül
A kedvetlenségtől felszínessé váltam
Amit csak láttam
megérinteni is véltem
olyan sötétnek
és akadékoskodónak
tűnt számomra
Amikor egy alkalommal fizettem
a pénz úgy kunkorodott
a kereskedő lélegzetétől
mint hernyó
a tűzhelylapon
Bőrömben nem éreztem
jól magam
mindenem viszkedett
Többé már nem izzadtam olyan gondtalanul
Az arcvonások
a rossz helyeken . . .
És a kutyaszarral
díszített sugárutak . . .
„Micsoda elvárás
ez tőletek Afrikából importált kölykök
azokkal az állatian távollevő szemeitekkel
előlem a csatornába fordulni!”
Föladtam
és elutaztam egy másik városba
ahol barátaim voltak

Érzéketlen szállítási tárgy
a szállítóeszközökben

Önfeledt
egészen a kéznek
a vaj szagát
és a mintha a kezdetek óta úgy lenne
a műanyag borító alatt
a felvágottét
és a frissítőzsebkendőét
érzékelő hajlandóságáig!
Gondozott
igen
mint egy fizető
Hajlékot kapni
igen
egy egységnek egy részét
Mindazonáltal:
egy MÁSIK értelmetlenség
halálfélelem nélkül
Szívem nem dobogott senki felé sem
és a város újra idegen volt számomra
a hangos bizalmas előjelektől
Este nyolc óra után
a kapukat bezárták
és én telefonáltam
hogymehessek
Barátom sötét lakásában
elmerültem ültem
zúgó fülekkel
és hallgattam saját lélek nélküli hangomat
A boldogságban csak a boldogságra tudtam
emlékezni
a boldogtalanságban csak a boldogtalanságra
Leverten meséltem
milyen boldog is voltam

Aztán
a keféletről beszélgettünk
A szexualitás kifejezésétől
fesztelenséget nyertünk
a továbbiakhoz
A hozzánk csatlakozókat már

személyeskedőn üdvözlöttük
és ők megszabadítva elvesztették
idegenségüket
A külvárosi kocsmákban
már a belépéskor is
ott folytattuk képzelgéseinket
ahol a parkolóhely keresésekor
megszakítottuk
Mindezt minden érzékiség nélkül
Az autóbuszok emeletén
vadidegen emberek mosolyogtak
ha hallottak bennünket
és otthonosan érezték magukat mellettünk
Micsoda exhibicionizmus
egyikünk rögtön
hirtelen valami másról kezdett el beszélni!
De mindig akadt valaki
aki a másokban vélte
fölfedezni a nemiségre való célzást...
Eközben senki sem beszélt önmagáról
csak képzelődtünk
soha az igaz történetek fájdalmát
Ahogy itt a környezet kivirult
a vágy semmi másra mint a jelenlétre:
a savanyú bor őszintesége a
henger alakú poharakban
Csak nem abbahagyni
kérem nem abbahagyni!
A trágárságokban
a sötét újkor
leírhatatlan részletei sorakoztak
elveszett összefüggéseikké
Halló
itt az értelem újra!
Végre éjfélkor többé már nem
saját szomorú arcomat kell látnom
Magamrahagyottan is
jól őrzötten ültem
utólagos gondolataim között
Nyugodtan figyeltem

kinyúlt tagom
ahogyan az a szívdobbanásoktól rángatózott
Jól éreztem magam
hogy semmit nem éreztem magamról
„A farkam” mondtam
személytelenül

Aztán komolyra fordult
és a komolyság olyan hirtelen jött
hogy én azt szerettem volna
ha nem is rólam van szó
Aztán kíváncsi lettem
majd tapintatlan
Egy nővel a következő illemhelyre fogok
menni
Az enyelgésből
nincs több trágárság
sem élc
a „kefélés” helyett most azt mondtam
„le szeretnék feküdni veled”
— ha valamit egyáltalán mondtam
Kerekre rágtam körmömet az ujjaimon
nehogy túl nagy fájdalmat okozzak
Az érzékiségben
hirtelen semmit sem tudtam
nevén nevezni
Azelőtt a legártatlanabb dologban is
megleltem a szexualitás metaforáját
most
a megéltben
a szexuális műveleteket mint
valami más metaforát éltük meg
A mozgások emlékeztettek
mire emlékeztettek?
A hangok a
tárgyi világ hangjai voltak
Az illat a . . .
Egyáltalán nem kellett lehunynom szemem
hogy egészen más eseményeket éljek meg
mint amilyenek előttem zajlottak

és a „valós” képek
a „tények” leírása aközben
inkább tetszőleges
mintsem tárgyilagos lenne
csak a „másmilyen” képek voltak
amelyekbe az „igaziak” egyre jobban és jobban
beleringattak
és a „másmilyen” képek
nem allegóriák voltak
hanem a kellemes érzés által
megszabadított pillanatok
a múltból
— ahogy most épp
egy sültre emlékezem a fűben
almával a tüskéiben
Jel
melyet a lélegzettel a tudat mélyéről föl
kell hozni . . .
Így tudtam gyengéd lenni
anélkül hogy szerettem volna
és a bőr a sarkakon
a halovány köldök
és a boldog nevetés
nem mondott egymásnak ellent
és mindegyik külön-külön
egymásban összefonódott:
a levelek az ablak előtt
a magát énekszóval felébresztő gyerek
egy fachwerk-stílusban épült ház a szürkületben
a világoskék az útmenti szentképes fákon
azokból az időkbelől
amikor még hitt az ember az öröklétben
„Igen, nyeld el!”
„A szépség az információ egy formája” gondoltam
én
forrón tőled
és az emlékektől
„Te kényszerítesz arra
hogy olyan legyek
mint amilyen lenni akarok” gondoltam

Hogy létezem
elkezdett
számomra valamit jelenteni —
Nem abbahagyni!
És éppen most akadtam meg
amikor észrevettem
milyen hirtelen ért véget a vers

BATA János fordítása

ÁTLÓK (3.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Komolyabb iskoláztatásunk valahogy mindig halasztódott. Ez persze nem azt jelenti, hogy napról napra parlágiasabbakká váltunk volna. Voltak olykor nekünk is nagy nekiiramodásaink. Fiatalkorunk egyik vissza-visszatérő nekibuzdulása abból állt, hogy idegen nyelvek tanulásába fogtunk. Kezdetben, ahogy az lenni szokott, teljes hévvel, s ilyenkor már láttuk is lelki szemeink előtt jövőbeli önmagunkat, illetőleg önmagunkban azt az eddigiekben anynyira hiányzó könnyedséget, ahogyan folyékonyan, istenadta természetességgel társalunk az idegenekkel. Sőt sziporkázón, csak úgy ontva magunkból az elmés fordulatokban bővelkedő, magvas gondolatokat életről, halálról. S mindez meg se kottyán majd. Nem úgy, mint az anyanyelvünkön. Hogy elmerevedik kétségbeesésében az ember végül, hogy mennyire képtelen kifejezni azt, amit gondol, megannyi nekifutás, izzadságos fáradozás után sem. Ezek a nekibuzdulások aztán szép lassacskán lelohadtak rendre, s vállalkozásunk mind nyilvánvalóbb csődjéből fakadó kétségbeesésünket igyekeztünk nagy nevetésekkel elnyomni. A következő nekibuzdulásig.

Meg kell hagyni, ezekben a hosszú korszakon át ismétlődő neki-fohászzkodásokban minden, de minden szerepet játszott, csak az az egyetlen szempont nem, hogy egy szál magunkban meg akartunk volna sokasodni. Mármint hogy bedőlünk volna valaha is annak a tökkelütött közhelynek, hogy ahány nyelvet tud, annyit ér az ember. Még csak az hiányzott volna. Azt az egyet, amely lehetőségként mégiscsak adva volt születésünknel fogva — azt sem tudtuk magunkban tisztességesen összekapirgálni. Valahogy mindig is éreztük, hogy bennünk nem egészen *stimmelnek* a dolgok. Volt bennünk mindig is egyfajta felszámolhatatlan szorongás, hogy másnap vajon ugyanazok leszünk-e még, mint akiknek az előző nap hittük magun-

kat. Álmában úgy el tud kószálni az ember. S mi a biztosíték arra, hogy mindig vissza is talál a kiindulóponthoz? Lala tanár úr például (az igazi neve réges-rég kitörlődött a köztudatból, de hogy honnan kapta e nevet, az meg végképp kinyomozhatatlan, mert nem énektanár volt, hanem matematikus, s egy matematikatanár hogy dalra fakadhatott volna valaha is — no, nem, ilyen eltévelyedések még nálunk sem igen adódnak), nos, Lala, aki már gyerekkorunkban is nyugalmazott tanár volt, biztosan azért állapodott meg abban, hogy neki mindig tél van, mert az évszakok makacsul ismétlődő váltakozásai könnyűszerrel kibillentették volna önazonosságának — szemlátomást gyenge lábakon álló — tudatából. Egy szép napon úgy döntött, hogy neki ezután mindig tél lesz — ha törik, ha szakad. Ebből most már nem enged. Nem en-ged-he-ti meg magának, hogy engedjen. Punktum.

Jól időzített. Nem volt már fiatal, de még öreg sem, tehát rendelkezett épp elég élményanyaggal az évszakváltakozásokat illetően, és ugyanakkor okkal remélhette, életének van még egy hátralevő másik fele, amikor majd a helyükre kerülnek a dolgok. Annak idején mindenki mesélte, hogy ez az életre szóló döntés épp egy kánikulai forróságú júliusi napon született meg benne. Egyszerűen arra ébredt, hogy ő *káprázik*. Nem a szeme, hanem egészében véve mindenestül, a komplett lénye. A környezet teszi — állapította meg magában csekély meggyőződéssel. A kibírhatatlanul semmitmondó körülmények. Mert itt minden, még siralmasságában is, kisszerű. De ezúttal egyszeriben oly furcsa dolgok zajlására kezdett felfigyelni a tulajdon bensőjében, amelyekről képtelen volt hirtelen-hamarjában megítélni, hogy a végső romlás, a szétzúllás biztos jeleiként kell-e értelmeznie, vagy éppen fordítva, arról van szó, hogy egy réges-rég volt, istenáldotta, telivér és reményteljes világ emlékezete bujdokolt tudtán kívül mindig is őbenne, s most érkezett el feltámadásának ideje. S elméjének a matematika tudományával fent éle e pillanatban mintha váratlanul kicsorbult volna, s egyszeriben világosan érezte, ahogy fokról fokra jobban megszállják az emlékek, s már sodorják is magukkal nevenincs, örökkévaló térségek felé, ugyanakkor napnál világosabb volt előtte, hogy mindebbe ő csak belekeveredett, hiszen ezek nem az ő emlékei, neki valójában alig is vannak emlékei. Riadtan kapkodta fejét a lazán leeresztett redőnyök mögött. S most mintha nem is ismerne rá a saját szobájára. Régi, faragott íróasztalánál ült, mint mindig, s egyszeriben úgy érezte, hogy egy ismeretlen valaki ül helyette ugyanott. Riadt idegenséggel bámulta a

saját kezeit. Noha világosan látta, hogy jobb kezében most is jellegzetes ceruzáinak egyikét fogja (a ceruza a legjobb, mert ha valamit el találna véteni, egyszerűen csak kiradírozza az ember, mintha mi sem történt volna), s hiába látta, mégis egy tollszár tapintását érezte ujjai között, a mozdulatot, ahogy a tollat beiemártja a tintába, hallotta a toll sercegését, és érezte, amint az egész szobát lassacskán átjárja a tintaillat. Egész valóján végigáradt a tintaillat és a levélírás egymástól elválaszthatatlan bensőségességének, ugyanakkor valami elementáris zavarnak, végeérhetetlen belső dadogásnak az eleven emlékezete. Egy pillanatban, amint riadtan körülhordozta tekintetét a szoba falain, egy festmény mélykék egén állapodott meg a tekintete. Ki tudja, meddig bámulhatta ezt a képre festett, mélykék eget, mert az már rég a tengert jelentette Raguzában. Morajlón hullámozott fülében ez a raguzai kékség, és dallamos szófoszlányokat hallott valami dalmát—olasz keveréknyelven. Aztán sikátorok közt osont lélegzetvisszafojtva, mintha keresne valakit, ugyanazt a valakit, aki elől egyúttal szökik is. Tulajdonképpen úgy tesz, mintha menekülne előle, holott keresi. Megdöbbenette, hogy milyen pontosan tudja, Énekes Krisztináról van szó. Ő az, aki elől szökik, s akit kutat e fullasztóan szűkös utcácskák útvesztőjében, ugyanakkor azzal is tisztában van kettős tudatának e sajátos állapotában, hogy soha életében nem látta Énekes Krisztinát. Hogy nem is ő az, aki úton van felé, hanem valaki más, aki talán már rég halott, csak valami fura rendellenesség folytán órá hagyományozódott ez az elmentmondásosságokkal terhes vágy, miközben érezte, ahogy tetőtől talpig átjárja a borzongató gyönyörűség, a vele való találkozás közelítő, már-már elviselhetetlenül fájó boldogsága. Teljesen megmagyarázhatatlanul egyszeriben egy régi keringő dallama ütötte meg a fülét. Egyre közelebről, egyre erőteljesebben hangzott fülében ez a dallam. Lám, a *Herkulesfürdői emlék* — azonosította magában e régi, lassú keringő címét, aztán újra megtorpant. Hogyan, hogy úgy érzi, benne megannyi fájdalmas és gyönyörű emlék halmozódott össze az idők során, s támad most fel a Herkulesfürdői emlék dallamának hallatán, holott sohasem fűződött hozzá az égvilágon semmilyen élménye. És mégis itt ringatja-forgatja ez a dallam, feneketlen tengerek kristályos, jéghideg mélyére zuhan, csillagdiszes, forró egek végtelen magasába emelkedik, egyszerre sír és nevet, fut, rohan, ahogyan csak a bénák száguldnak legmegveszekedettebb álmaikban. Aztán, akárcsak az álmokban, a beteljesedést megelőző utolsó pillanatban, egyszeriben hatalmas dörrenés rázza meg egész valóját,

esztelen fény pásztáz át az egész vidéken, majd minden vaksötétbe borul, s amint kinyitja a szemét, előtte újra egy kép festett égének egyenletes mélykékje, a maga teljes valóságosságában...

Egyesek szerint még azon a sorsdöntő, kánikulai forróságú júliusi napon nagy sebbel-lobbal el is utazott Herkulesfürdőre. Ez a Herkulesfürdő környezetünkben igen komoly vita tárgyát képezte. Egyesek ugyanis, ellentmondást nem tűrve, azt állították, hogy Herkulesfürdő soha nem is létezett. Csak olyan van, hogy Herkulesfürdői emlék. Az egy régi keringő címe. De nyaralóhely? — nevetséges. Balatonlelle lesz az. Ugyan már, az nem ott van. Emberek, nem mindegy, hogy hol van, ha nincs? Hát nem mindegy, az istenért?! De van! Én láttam ráfestve egy kávécsészére. Márpedig azon látszik, hogy aki ráfestette, az látta. Látta a fenét! Elképzelte. Majd épp egy kávécsészén képzelem el, már ne meséljen nekem zöldeket. Maga meg ne fumigáljon engem, hallja-e? Ott a helye, ahol van, hagyják már abba emberek! Balatonlelle lesz az, szépen mondom. Álljon már le azzal a Balatonlellel, olyan nincs. Ha Herkulesfürdő nincs, azt hiszi, Balatonlelle sincs? Van, ha mondom, ott nyaralt a sógorom nagynénje épp a millennium esztendejében. Hol? Mások szerint ki sem tette őszig a lábát a házból. Voltak olyanok is, akik szentül hitték, hogy véglegesen távozott környezetünkől azon a bizonyos *káprázatos*, nyári napon, s csak a hamvai kerültek haza, jó néhány évvel később, a mostani Lala tanár úr ugyanis nem azonos az igazival. Saját bevallása szerint — amit nem szoktak mindig komolyan venni erre felé az emberek — hallatlan dühroham fogta el azon az emlékezetes, kánikulai forróságú júliusi napon. Ha egyszer valami kezdetét veszi, például egy tavasz, akkor maradjon úgy. Maradjon annyiban. De nem, azért sem. Mire megszokná kicsit az ember, kezdene megotthonosodni, kipendülne, vinné valamire — bottal üthetni a nyomát, úgy eliramlik. Már is egy kövér nyár kellős közepén találja magát. A nyarak különben is undorítóak. Mint a túlfűtött, öregedő nők. Csupa illetlen ácsingózás, kései, kancsal magakelletés, gyanús és nehéz illatok. Se éjjele, se nappala az embernek. De az őszökben sem látott Lala tanár úr mást, mint a bőven (tíztejjel!) megérdemelt rothadás elleplezhetetlen, siralmas jeleit. Kóró, kóró mindenütt, és nevetségesen hiú reménységű lábadozások az álmos napsütésben. Tolláskodni, pipiskedni még? Ilyen hiábavalóan, fölöslegesen? Nem, ebből elég. Legyen ezután tél, hó és fagy — most és mindörökké.

Fiatalkorunk nyelvtanulási rohamai nem voltak előzmények nél-

küliek. Jól emlékeztünk mindketten arra a réges-régi szlovéniai nyaralásra, amikor mindazt, amire oly hiábavalóan törekedtünk utóbb, egy csapásra, méghozzá tüneményes sikerrel meg tudtuk oldani. Anélkül, hogy tisztában lettünk volna vele, később alighanem mindketten ezt a régi tökélyt akartuk ismételtelen elérni. A nyaralóban, ahol laktunk, üdült két népes tiroli család is. Esténként oly csodálatosan jódliztak, hogy visszhangoztak a hegyek, a Triglav messzi hava is meg-megcsuszamlott, a csillagok felhevülten remegtek, s a hortenzia-bokrok kivirágoztak a sötét kerítések mögött. Először a jódlizással próbálkoztunk. Teljesen eredménytelenül. Elképesztő kappankukorékolásokat hallattunk, s az a veszély kezdett már végül komolyan fenyegetni, hogy elveszítjük a hangunkat. Ma is úgy vagyunk vele, hogy az igazi tökély mégiscsak az lett volna, ha sikerül megtanulnunk jódlizni. Szörnyű dolog örökösen ámuldozni mások kiválóságain. Nem elég, hogy egy kukkot sem értettünk a beszédükből, akkor a tetejében még ezek a hosszú, éjszakába nyúló jódlizások. Hogy az ember beleizzad tehetetlen kétségbeesésébe. Szemünkben e két népes tiroli család egy egész világ volt, méghozzá a lehetséges világok legjobbika. Jöttek-mentek, sűrögtek-forogtak egész áldott nap, és folyton beszélgettek. Áhítatosan figyeltük őket, s egyre mélyebb gyökeret vert bennünk az a felismerés, hogy mi sohasem tudnánk így társalogni. Számunkra a beszéd valahogy mintha mindig is a puszta eligazodást szolgálta volna csupán, ők viszont képesek mind-ezen túl még kapcsolatot is teremteni általa egymással. Egymáshoz tartozásuk csodálatos rituáléjaként hangzottak az ő beszélgetéseik. Mintha pillanatonként újra meg újra megannyi átló nyalábolta volna át egyetlen, sugaras egészzé mindazt, ami eddig sötét zugokban lappangott homályosan, értelmezhetetlenül. És a világ készségesen válaszolt nekik. Mi csak fületünk, sóvárogva. Olyan volt ez, mint a haza nélküli honvágy. Felejthetetlen, de megtanulhatatlan dallam.

Egyszer aztán, anélkül, hogy összebeszéltünk volna, ahogy barangolunk a hegyek lankáin, egyikünk száján kiszaladt egy szó, egy hangsor, ami a világon semmit sem jelentett, s a másikunk ugyanígy válaszolt. Elmondhatatlan élményt jelentett e felfedezés. Ettől kezdve az egész nyaraláson végig „dánul” társalogtunk. Ennek a mi dánnak elkeresztelt halandzsanyelvünknek nem voltak semmilyen szabályai. Egyetlen, de alapfeltétele mindössze az volt, hogy a szavak ne jelentsenek az égvilágon semmit, csak legyen egy sajátos, lehetőleg furcsa dallamuk.

Fiatalságunk nyarait javarészt a helyi strandfürdőben töltöttük. A

fürdőidény kezdetét minden évben Lala tanár úr jelezte, ahogy átvágott a templomtéren a fürdő irányába, reggel, pontosan nyolc órakor. Az ő személyes örök teleiben és havaiban szemlátomást nem jelentett különösebb zökkenőt, hogy régi szokását megőrizve a nyarakat továbbra is a strandfürdőben töltse. Készségesen elismertük igazát, ráérezve arra, hogy az a végső és végérvényes tél ott belül, nem az időjárás viszontagságainak, az évszakok változásának tudomásulvételén múlik, hanem azokon a megfoghatatlan belső zajláson, amelyek arra kényszerítik a csapzott, didergő emberi lelket, hogy kilátástalan játsz mája valahogy mégiscsak eldöntődjön egyszer. Lala tanár úr tehát nyitáskor már ott állt a bejáratnál, szőrmesapkában, bőrkesztyűben, vállán viharvert oldaltáskájával, hogy elsőként foglalja el a helyét. Mindenki tudta, hogy a 11-es kabin az övé. Oda, tán amióta a strandfürdő áll, egyedül neki volt mindig is bejárása. Lala tanár úr senkivel nem barátkozott, de akik köszöntöttek, szoltak hozzá, azokhoz mindig volt néhány barátságos szava. Pontosabban barátságosan nem mondott semmit. Mindössze ilyeneket: süt a nap; kellemes a víz; ma jó időnk lesz. Noha Lala tanár úr időről időre szóbeszéd tárgyát képezte környezetünkben, meglepő módon soha senki sem vetemedett volna vele szemben a legcsekélyebb élcelődésre sem. Tagadhatatlanul bizonyos tisztelet övezte. Iskolai fogalmazások jellegzetesen idétlen stílusában váltott vele szót akaratlanul is mindenki, ha erre egyáltalán szükség vagy alkalom adódott. Lala tanár úr ezeket a szóba elegyedéseket nem igényelte, de nem is kerülte. Neki — ha egyáltalán — réges-régóta máshol volt jelenése.

Mély emberi együttérzésre hajlamos természetünkből eredően mindent elkövettünk, hogy a strandfürdőben Lala tanár úr közelében lehessünk. Nem azért, hogy mi is szóba elegyedjünk vele. Ez túl kevés lett volna, amellet t határozottan megalázó rá nézve éppúgy, mint számunkra. Tudtuk, hogy kifülni azokat a rövid párbeszédeteket, amelyeknek Lala tanár úr olykor részese volt, vajmi kevés támpontot nyújthat lénye titkának megismeréséhez. Hogy lehet ennyire semmitmondó dolgokra szót fecsérelni, álmélkodtunk kaján gyönyörűséggel, mintha már eleve e titok nyitjának bennfentes ismerői lettünk volna magunk is. Süt a nap. Kellemes a víz. S még el is mosolyodik hozzá minden alkalommal, a tekintete azonban valahol messzi-messzi, másutt. Soha, hogy — akárcsak tévedésből is — rávetné valakire vagy valamire, ami körülötte. Ez az ember maga a tökély! — túloztunk lelkesülten. Lassacskán azonban rá kellett dőb-

bennünk, hogy együttérző figyelmünk nem maradt következmények nélkül. Lala tanár úr alakja az idők során egyre kínzóbban kifürkészhetetlen lett. S csak úgy ontotta felénk ellenállhatatlan, delejes vonzását. Nincs kizárva, hogy mindez egyetlen „elszólásnak” értelmezett, gyakori megjegyzésére vezethető vissza. Lala tanár úr egyik leggyakrabban ismételt mondata ugyanis az volt, hogy „ma jó időnk lesz”, s ehhez még bizalomteljesen meg is emelte arcát kicsit az ég felé. Csakhogy ezt a tökéletesen semmitmondó idétlenséget Lala tanár úr nemcsak reggel vagy délelőtt szokta volt mondogatni, hanem még estefelé, a strandfürdőből távozóban is. Hogyan? Majd estére vagy éjszaka kezdődni fog egy igazi, mai *ma*, amikor *nekünk mindannyiunknak jó időnk lesz?* És addig, amíg se *ma* nincs, se *időnk* nincs? Ez hogyan, ha egyáltalán? Mégsem tudunk lemondani erről a fenti képtelenségben benne rejlő (vagy inkább belemagyarázott?) jóreményről.

Egész ifjúságunk régmúlt korszaka felidézhető lenne Lala tanár úr alakja nélkül. És olykor még most is, mintha ugyanott, ugyanúgy. Átsuhanunk a Triglav meg-megcsuszamló, messzi havának örök telén, át egy kép festett egének mélykékjén a raguzai tenger kékségébe, *eleven emlékezetévé* válunk annak, ahogyan Énekes Krisztina és az ő Krisztusa futnak egymás elöl és felé. Raguza ódon sikátorainak kölabirintusában, miközben a messzi-messzi egekig hangzóan a Herkulesfürdői emlék lassú keringőjének dallama száll. Még egyetlen lépés, és *ma majd nekünk is jó időnk lesz.*

MINI-A-TÚRÓK

BALÁZS ATTILA

A KÉT ARAB

Tevegelt egyszer két arab a sivatagon át. Az egyiknek borzasztó görcs kapta el a bal lábát — az ujjaktól a fartőig. Űlegrött a célirányosan mozgó púpról, és ordítva fetrengett a homokban. A másik elképedten bámulta pár percig, aztán meglépett — mindkét tevével.

Elmúlt pár év. A tetthelytől nem messze burjánhó oázisban hozta őket össze megint a mindenható: Sors. A tolvaj úvott éppen, a víz fölé hajolva, amikor a károsult hátulról megközelítette. A tolvaj észrevette a tükörben, és megdermedt: ugyanaz az ismerős arc, ugyanaz az ismerős homok a burnuszon stb. Ismerős villogó szempár.

— Megölsz? — kérdezte.

(Arabul ez így hangzik: *szlögem?*)

— Nézd, én beléd helyezem a tört, aztán legyen Allah akarata szerint...

Birokra keltek. Sosem derült ki pontosan, melyikük lett a győztes. Lehet, legvégül pontosításra került sor. Minden az idő homályába veszett, a homok betakarta az oázist — a két arabnak nyoma veszett. A két tevét még látta valaki a bagdadi piacon, de nem mert megesküdni rá, vajon ugyanaz a két arab ült-e rajtuk.

A két arab tehát eltűnt, emléküket azonban megőrizte a hagyomány. Hírnevük túlélte őket. Nevükhöz fűződik a szabadfogású birkózás meghonosítása az arab ligában, valamint az úgynevezett arab-fogás.

Csakugyan így van, ha Allah, a magasságos is így akarja.⁴

MÁRI NÉNI ÉS PISTA BÁCSI

Pista bácsi csak a nap korongját nézte, Mári néni pedig kötött. Így ültek — feltehetően valami padon. Mári néni megpróbált — mint többször is a sok száz év alatt — szóba elegyedni Pista bácsival, Pista bácsi azonban nem sok hajlandóságot mutatott erre. Ekkor Mári néniben kialudt a lélek. Így kötött tovább: holtában is rendületlenül. A nap lassan leáldozott, és feljött a hold. A kajla égi vándor sárga fényében ragyogó, frissen kötött, hófehér fuszekli beborította az udvart.

— Hm — jegyezte meg csendesen Pista bácsi —, hisz ebbe bele lehetne tenni az egész világot. És akkor meg is lehetne lóbálni.

— Hát igen — sóhajtott Mári néni —, ha a világ engedné. Nekünk, öregeknek.

Erre a pad előbb lustán, majd egyre gyorsabban forogni kezdett, és elröpült a két kispénzű nyugdíjossal egy másik csillagrendszerbe.

KIBILLENTHETETLEN

— Hallottad? — fordultam oda G. K.-hoz egy esős délután a sörözőben. — Olvastad, hogy járt az a tíz kicsi mexikói?

— Ugyan hogy? — bámult rám G. K.

— Éjszaka volt — mondtam. — Csak a prérifarkas panaszos üvöltése hallatszott. Suttymban kelt át a Rio Grandén tucat kis mexikói. Így léptek a szabadság és a korlátlan lehetőség földjére. Amott egy vasútállomás fényei pislákoltak. Az árnyékban gömbölyded tartályvagonok sora húzódott. BUDWEISER — írta mind egyiken. A tíz kicsi mexikói körbe ült megtanácskozni a dolgot. Aztán bemászott tíz kicsi mexikói az egyik vagonba. Nemsokára vígan csattogtak a kerekek, a tíz kicsi mexikói pedig énekelni kezdett. Valami szomorú mexikói kicsi nótát, feltehetően újabb keletűt.

— ... ?

— Kisvártatva megcsikordultak a fékek. Lábdobogás hallatszott, elnyújtott angol káromkodás, gépek zaja. S akkor — *carramba!* — fölülről ömleni kezdett az aransárga folyadék. El tudod képzelni, mi történt velük?

G. K. egy ideig maga elé meredt, aztán megszólalt. Mély, rekedt hangon:

— Hogy mi mindent nem raknak ma a sörbe...
Nos, ilyen volt G. K. (E válságnemzedékre jellemzően.)

TÖRTÉNET VLADIMIR MAJERRÓL

(Részlet az egyes polgáraink antiintellektuális viselkedésmódjáról szóló bizonyos jelentésből)

Pár korsó sör és két tányér sűrű bab után Vladimir Majer kedvenc szórakozása az volt, hogy kiállt a tér közepére és mennydörgecsszerű fingásaival a galambokat ijesztgette. Mígnem egyszer hatalmas erőlködésében kifakadt a bele.

Teltek, múltak a napok, hiába várták — nyakukat kíváncsian a falatozó felé nyújtogatva — a galambok. Hétfőtől hétfőig. Vladimir Majer nem jött többé.

EPERSZEDŐK

MAJOROS SÁNDOR

Az asszonyok dél óta kint ültek a városháza előtt a parkban. Melegük volt, a padok fölé nem borult árnyék, de eszükbe sem jutott, hogy máshová költözzenek. Itt biztonságban voltak: nem háborgatták őket a bördzsekisek meg a pénzt kunyeráló cigánygyerekek. Csak ritkán sétált végig előttük valaki, de egyébként senki sem törődött velük. Négy órakor megjelent a locsolókocsi, és vizet fröcskölt az útestre. A tócsák hamar fölszáradtak; párás lett a levegő, mint az átfutó záporok után. Izzadtak, kortyolgatták a langyos ásványvizet, az üdítő italokat, és egyre gyakrabban pillantottak föl a toronyóra, Lassan múltak a percek. Estefelé szerelmespárok telepedtek a padokra, a park melletti vendéglő teraszán pedig egy fiú gitározni kezdett. Nem hallották énekét, a dallamból is csak töredékek jutottak el hozzájuk, de így is oldódni kezdett bennük a feszültség. A nap közben eltűnt a háztetők mögött, s az ég kékje is mélyülni látszott. Egy piperebolt kirakatában kigyulladtak a fényreklámok, ám az asszonyok még mindig nem mozdultak el a helyükről.

Kilenc óra után Dóczi Rozi néni megnézte a karóráját. A csoportból többen is követték példáját, aztán ki-ki a bőrdíjéért nyúlt, és lassan, komótosan — mintha városnézőbe mennének — elindultak a vasútállomás felé. Végigmentek a korzón, megcsodálták a kivilágított szökőkutat, mélyeket szippantottak a porszagú levegőből. Pontosan ilyen alkonyt képzeltek el: levél sem rezdült, és talpuk alatt úgy bizsergett az aszfalt, mintha wolframszálak hevítették volna.

Az állomás előtt gépkocsik várakoztak, meg egy városiasra adaptált fiáker. Kocsisa a lószerszámot igazgatta, s mikor a csapat elhaladt mellette, utánuk kiáltott valamit. Nem értették egy szavát sem. Gyorsan fölmentek a lépcsőn, és beléptek az előcsarnokba. Itt

valamivel hűvösebb volt, pedig az utca felőli ajtó tárva-nyitva állt. Légh kondicionálásról persze szó sem lehetett; a peronról beáramló levegő hűtötte le a termet. Nem szerették a huzatot, de ez más volt: kellemes, hűvös szellő. A kőlapokat itt is olajos homokkal dörgölték tisztára, mint odahaza az önkiszolgáló padlóját. Még csúszott a kő, föltehetőleg nem sokkal előbb végeztek a takarítással. A vágányok felől beszivárgott a mozdonyfüst, s összekeveredett az olajbűzzel — „állomásszag” terjengett. Az asszonyok fintorogtak, köhögtek, nekik egyszerűen bűdös volt. És ebben a bűdösségben benne volt a hangszórók recsegése, meg az elektromos óra számlapjának fénye is, nem lehetett szétválasztani a fényt a hangtól, s a hangot az illatoktól. Nyoma sem maradt a délutáni nyugalomnak. Amint átlépték a küszöböt, máris távolodtak az ismerős vidéktől, a falutól, a rokonoktól. A csarnok nem épületrész volt számukra, hanem helyzet, amiben számtalan furcsasággal kellett szembenézniük. Beleértve azokat a veszélyhelyzeteket is, amelyek a csavargók meg a rendőrök közelségéből fakadnak.

A terem közepére érve Dóczi Rozi néni letette csomagját, és maga köré gyűjtötte az asszonyokat. Hagyta, hogy szuszogjanak, hogy letöröljék homlokukról a verejtéket, aztán a sarok felé mutatott. Tavaly is ott táboroztak, s lehet, hogy azelőtt is, de erre már senki sem emlékezett. Ugyan kit érdekel a múlt? Csak a jelen számít, meg a jövő, bár ez utóbbin sem érdemes túl sokat töprengeni. Kozáth Etelka megfogta a bőröndjét, és az elfüggönyözött tolóablak elé cipelte, néhány pillanat múlva már minden táská és vesszőkosár ott sorakozott.

Kovács Vera nekitámaszkodott a falnak. A márvány hidege, mint láthatatlan folyadék, szivárgott be a testébe. Hasonló valamit érzett a kórházban, a műtőasztalon, amikor egy műanyag csövön keresztül áramlott karjába az altató folyadék. Előbb az ujjai hültek ki, utána a könyöke, és végül a válla. Oldalt fordította fejét, látni akarta, milyen színű az üveg, de elkésett: megállapította, hogy zöld címkéje van, aztán nem emlékezett semmire. Kicsit furcsállotta, hogy éppen ez jutott eszébe, s ráadásul itt, ebben a zajos, füstös csarnokban. Nem talált összefüggést. De nem is erőltette a dolgot. A gondolatok maguktól jönnek, és maguktól múlnak el. Nincs logikájuk, vagy ha mégis, az sajátos, zárt logika. Inkább éteri, mint emberi. Nem tudta, miért van így, de nem is érdekelté különösebben. Fájt a feje. Egy aszpirin jól jött volna; kár, hogy nem hozott magával. Panaszkodni pedig nem akart, legalábbis nem rögtön az út elején.

Örülnie kellett, hogy egyáltalán itt lehet a csapatban ezek között a testes, izzadtságzagú parasztasszonyok között, akik úgy dolgozzák végig az eperszedont, mint valami húsból és idegekből csomózott szerves mechanizmusok. Nem gondolkodnak, nem sírnak, csak tömik, egyre tömik a műanyag ládákat, és boldogok, ha Friderich úr megdicséri őket. Mindig a markaról beszélnek, ám az még nem fordult elő, hogy emelést kértek volna. Azt hiszik, jól vannak fizetve, és a többlet reményében képesek tíz-tizenkét órát, is térdelni a mezőn. Az értelmesebbjei, mint például Kozáth Etelka, munka után följárnak Friderich úrékhoz főzni, takarítani. Ha hinni lehet a szóbeszédnek, ezért a munkáért több pénzt kapnak, mint azok, akik egész nap szedik az epret. És Dóczi Rozi néni! Ez a vén szipirtó! Mióta megtették csoportvezetőnek, úgy viselkedik, mint egy kiskirály! Az újoncokat kétszáz márka ellenében hajlandó bevenni a csapatba, minden kis ballépésért fizettet velük, szóval önző, kiállhatatlan perszóna, amelyiktől mindenkit őrizzen meg az isten. Ő beszélt rá a társaságot, hogy a reggeli busszal jöjjenek Szabadkára, holott ráérték volna a délutánival is. Mindezt azért, mert olcsó törülközőket meg bugyikat vásárolt az ócskapiacon. Nem csinál titkot belőle: el fogja adni mindet a damstadti törököknek. Ilyen a Dóczi Rozi néni: örökké számít, mérlegel, fontolgat. Vera már tavaly meggyűlölte, mert nézeteltérésük támadt a cetlik miatt. Hát persze, a cetlik... Friedrich úr találta ki az egészet. Minden megrakott láda ellenében átadott nekik, egy sárgászöld papirost, amolyan piacjegyfélét, aminek nem volt semmi jelentősége, hisz napszámosok voltak, ám esténként, vacsora előtt fölolvasta a csoport előtt, hogy ki hány cetlit teljesített. Rafinált pasas ez a Friedrich, meg kell adni! Tudja, hogy az emberekben a versenyszellem együtt jelentkezik a szégyenérzettel. Ha ezt a kettőt párosítja, nyert ügye van. Vera, ha megszakadt, sem tudott tizenkilenc cetlinél többet összeszedni, míg mások — Kozáth Etelka és Lovász Böske — huszonnégyet, huszonötöt is inkasszáltak. Érezte, hogy ostobaság versenyezni velük, de mégis küzdött, mert félt, hogy nem lesznek megelégedve vele, és jövőre, nem veszik be a bandába. Így is lett: egyik este Dóczi Rozi néni azt mondta „kirí” a többiek közül. Lusta, rendetlen, szégyent hoz a csapatra. Aljas rágalom volt minden szava, de nem szállt vitába vele. Ha ellenkezik, csak ront a helyzetén, mert az a nézet volt divatban, hogy a szájalás bomlasztja a közösséget. Hallgatott, de azóta nem veszi be a gyomra Dóczi Rozi nénit.

Fölnézett. A tető vasszerkezetén galambok ültek. Ki tudja, honnét

kerültek ide a vasútállomásra, de látszólag remekül érezték magukat. Röpködtek, tolláskodtak, még a kövezerre is lemerészkedtek, morzsát meg napraforgómagot csipegetni. Városi galambok voltak; szemtelenebbek, civilizáltabbak falun élő rokonaiknál. Közben a pályaudvaron teherszerelvény dübörgött végig. Bizseregni kezdett a korlát, a padlókövek meg a kofferek. „Mi lesz, ha leszakad a tető?” — fantáziált Vera, és figyelte, miként viselkednek a galambok. Eszeveszett szárnycsattogást várt, vagy legalább egy kis riadalmat, de nem történt semmi. Olyan nyugodtan tolláskodtak, mintha a mozdony a világon sem lett volna. „Lám, ezt is meg lehet szokni...” — gondolta.

Az asszonyok persze rögtön abbahagyták a suttogást. Odahaza nem tapasztalhattak ilyesmit, a vasutat több mint tíz éve megszűntették. A sínek azóta megrozsdásodtak, szinte belevesztek a gazba, az állomásépület pedig elhagyatottan, magányosan áll. Aki utazni akar, kénytelen autóbuszra szállni. Ócska járgányok ezek, gyakran bedöglenek, s ha köd van, órákat is 'késnek'. Mennyivel jobb a vonaton! Akár egy mozgó városban, szabadon jár-kezel benne az ember, és ha álmos, nyújtott lábbal alhat is. Föltéve, ha vállalja az ezzel járó kockázatot. Lovász Böskétől két éve megfújtak egy vászontáskát, s még csak panaszt sem tehetett, mert svercáru volt benne. Szegény Böske, mindig kihúzza a gyufát. Elhagyta az ura, édesanyja pedig beteg. Azt mondják, rákja van. Nagyon kell nekik a pénz. De hát kinek nem? Itt van például Halász Klári. Alig két hónapja ment férjhez, s máris elkezdtek építkezni. Most fohász-kodik, hogy szép idő legyen, mert akkor összejön legalább kétezer márka. Számolnak, terveznek mindannyian. Tudják, hogy nehéz lesz ez a huszohnyolc nap, de örülnek, mert dolgozhatnak. A tavalyiak közül csak ketten hiányoznak. Nem látja Dragicát, a szép cigánylányt, akivel olyan nagyon megáztak a múlt nyáron. Két csoportban szedték az epret, az idősebbek a birtokhoz közelebb eső parcellán, a fiatalok távolabb. Jól haladt a munka, de három óra után hirtelen beborult az ég, és fújni kezdett a szél. Mire föleszméltek, nyakukon volt az itéletidő. Bemenekültek a közeli erdőbe, és leguggoltak a fák alá. Úgy zörgött, villámlott, hogy sirtak félelmükben. Elmúlt fél óra. Vacogott a foguk, szájuk elkékült, s mikor elfogyott a könnyük, megfogadták, hogy soha többet nem jönnek epret szedni Németországba, csak most az egyszer segítse haza őket az isten. Néha motorzúgást hallottak, de látni nem láttak semmit. Bele kellett törődniük, hogy megfeledeztek róluk, vagy pedig történt vala-

mi rendkívüli a farmon, ami megakadályozta Friedrich urat abban, hogy értük jöjjön. Nem tehettek mást: elindultak gyalog. Legalább hét kilométert caplattak a sárban, s már csaknem összeestek a fáradtságtól, mikor végre találkoztak egy traktoristával, aki fölengedte őket a pótkocsira. A birtokon tudták meg, mi volt az oka annak, hogy magukra maradtak: Friedrich úr kutyái megijedtek a vihartól, átugrálták a kerítést, és eltűntek nyomtalanul. Ő pedig traktorra szállt, és mint az eszelős, hajtott föl s alá a réten. Nem számított az sem, hogy a traktor kerekerei csúnya nyomokat hagytak a fűben. Dragica teljesen összetört. Haza akart menni; de nem lehetett. Az útlevelek Friedrich úrnál voltak, s nem adta vissza őket mindaddig, amíg az eperszedés tartott. Hiába sírt Dragica, nem törődött vele senki. A lányok megszártkoztak, tiszta alsóneműt húztak, és mentek aludni. Aznap este egy szó sem hangzott el a barakban.

Holló Ági is otthon maradt. Már a múltkor is csodálkoztak, miért csatlakozott hozzájuk, hiszen az apja több mint tizenkét éve kint dolgozik Németországban, tetőfedő munkás. Ági szerint húsz márka órabért kap, plusz magassági pótlékot. Húsz márka! Vera nem akart hinni a fülének. Neki egy napig kellett csúszni-mászni a földön ennyi pénzért. De Ági váltig bizonygatta, hogy ez így igaz, és kerek perec kijelentette; az a pénz amit Friedrich úrtól kapnak, a hideg vízre sem lenne elég, ha itt élnének Németországban. Az asszonyok persze nem sokat törődtek az ilyen beszéddel — a márka az mégiscsak márka, akármilyen kevés is —, ám a hazaindulás napján Friedrich úr kijelentette: jövőre Ágit nem akarja látni a csoportban. Ijedten pislogtak, és amilyen gyorsan csak lehetett, beszálltak a kombibuszba. Attól tartottak, Friedrich úr nem elégszik meg ennyivel. Volt rá példa, hogy hat-hét asszonyt is eltanácsolt. Ez nagy szégyen annak, akit érint, ugyanakkor nagy veszteség is. Ági természetesen vitába szállt vele. Nem tudott németül, Friedrich úr pedig magyarul, így szerb—magyar, és német—szerb keveréknyelven beszélgettek. Ági vörös volt, mint a cékla, Friedrich úr meg hadonászott. Aztán faképnél hagyta a társaságot. A maga részéről befejezteknek tekintette az ügyet, holott az igazi balhé csak a damstadti vasútállomáson kezdődött. Dóczi Rozi néni korholni kezdte Ágit, s mert az védekezett, szóváltás, majd veszekedés lett a dologból. „Az anyád úristenit! — üvöltött Dóczi Rozi néni, és teljes erőből fenéken rúgta Ágit. — Tele van pízzel az apád, oszt még idetolod a képed agitálni?!” Az eperszedők csak néztek. Nem mertek közbe-

avatkozni. Szerencsére a pályamunkások között voltak jugoszlávok is, s az egyik tudott magyarul. Ő magyarázta meg nekik, mi vár rájuk akkor, ha kijön a rendőrség.

Ez történt tavaly. Ági azóta elhelyezkedett a szövetkezetben. Ügyel a kapásokra, vezeti a munkanaplót, beírja a normaórákat. Azt beszélük fejébe szállt a dicsőség. Élvezettel ordibál azokra, akik nem bírják az iramot. Kicsinyes ostobaságl Friedrich úr sohasem veszekszik velük. Legfeljebb Gessler úrral, a vejével, aki átveszi és továbbítja az árut. Van is rá oka: Gessler úr egy hisztérikus pasas. Valósággal őrjög, ha selejt keveredik az első osztályúba. Félti a pénzét, pedig annyi van neki, mint a pelyva. Sportkocsit hajt, és be sem teszi a lábát abba a hodályba, ahol a szortírozást végzik. Kerüli az apósát is, mert Friedrich úr gumicsizmában jár-kál, és nem röstell fölkapaszkodni a traktor nyergébe sem. Igazi gigoló ez a Gessler: vérében van a tetszeni vágyás, a hódítás. Állítólag Lovász Böskét is megkettyintette a szénapajtában. Hogy mi igaz ebből, s mi nem, senki sem tudja. Lovász Böske nem nyilatkozik. Ha megpróbálnak kiszedni belőle valamit, csak hümmög, és legfeljebb annyit mond, hogy a Gessler egy aljas gazember. Vera ilyenkor odébb megy, nem érdeklík a pletykák. Azért van itt, azért fizetett Dóczi Rozi néninek kétszáz márkát, mert pénzt akar keresni. Ha összejön kétezer, vagy legalább ezerötyszáz, vesz magának egy magnót, a többit meg odaadja Julinak. Legalább ő tanuljon szakmát, ha neki már nem sikerült. Tavaly pocsék volt az idő. Végig esett az eső, térdén csúszkáltak a latyakban. Remélhetőleg az idén másként lesz minden. A meteorológia szép időt jósolt, és úgy hírlík, rekordtermés várható. Milyen jó, hogy itt lehet a csapatban! Már nem is fáj a feje, és olyan erőt érez a karjaiban, mint még soha. Biztos, egészen biztos, hogy elérí a huszonkét cetlis átlagot.

Míg ezen gondolkodott, Dóczi Rozi néni kibontotta az elemőzsi-ászacskóját. Rövid keresgélés után szalvétát vett ki belőle, szétterítette a térdén, és kenyeret, sonkát, vöröshagymát meg sajtot pakolt rá.

— Kapjunk be valamit — mondta. — A vonatba úgyse lesz hely.

Az asszonyok szót fogadtak. Letelepédtek a csomagokra, ölükbe vették a nejlonzacskókat, és előhalászták a kenyeret, sonkát, vöröshagymát meg a sajtot. Ugyanazt ették, mintha összebeszéltek volna. Szuszogtak, csámcsogtak, nézelődtek. Csak Vera állt továbbra is a fal mellett.

- Te nem eszel? — mordult rá Dóczi Rozi néni.
- Nem vagyok éhes.
- Hogy lehet az? Reggel óta nem etté egy falatot se.
- Utazás előtt sosem bírok enni.
- Rossz szokás. Nincs jobb nyugtató a teli gyomornál.
- Lehet, de én akkor sem bírok enni.

Kozáth Etelka levágott egy darabot a sonkából, két szelet kenyér közé tette, és odanyújtotta neki.

— Mit bámulsz? Vedd el! — mondta.

— Köszönöm, nem kérek.

— Diétázol? — érdeklődött Lovász Böske.

— Hát persze, hogy diétázik! — vigyorgott Halász Klári. —

Nem látod, milyen karcsú?

— Ugyan, lányom! Mire jó ez a makacskodás? — anyáskodott Dóczi Rozi néni. — Látod, milyen szépen esznek a többiek? Mér lenné te kivétel?

Vera behunyta a szemét. A sötétség kitágult előtte, mintha kút fölé hajolt volna. Egy rozoga kávájú ásott kút fölé, aminek a fenekén nem víztükör csillog, hanem az égbolt kékje. Sokkal több volt ez egyszerű képzelgésnél. Nem a látványtól, a ki tudja, honnét előlopakodott emlékképektől borzongott meg, hanem a fölismeréstől, ami egészen váratlanul és mintegy összefüggés nélküli világosodott meg elméjében. Amíg a kürtöbe révedt, azokra az emberekre gondolt, akik naponta vállalják a mélybe nézés kockázatát, mert az ég, a följük boruló, kék kupola annyira félelmetes a szívüknek, hogy csak így mernek rápillantani. Nekik a föld, a humusz a fontos, meg minden, ami a földből származik. Kikaparják belőle a hagymát, a krumplit, elvágják a kukorica szárát, és eszükbe sem jut, hogy fölöttük végtelenbe nyúlik a világűr sötétje. Ugyanaz az üresség leselkedik rájuk, ami Németországban, de nem veszi észre senki a hasonlóságot. Nem kérdezi senki, miért ez a jövés-menés, miért az örökös helyváltoztatás.

— Na, mi lesz? Eszel vagy nem?

Összerezzent. Az asszonyok abbahagyták a falatozást, és őt nézték. Olyanok voltak, mint egy panoptikum: emberformájú bábúk, telve feszültségekkel, félelemmel. Nézték Verát, s közben azt latolgatták, mi történik akkor, ha megtagadja az engedelmességet. Vajon Dóczi Rozi néni belenyugszik a vereségbe — ami melleleg azt jelentené, hogy megszűnt a csoport, s megy mindenki a maga esze után —, vagy... — de erre gondolni sem mert senki. Vizsgál-

gatta az arcokat, próbált elkapni egy-két pillantást; sikertelenül. Magára hagyták, kiközösítették. Mert hát kicsoda ő, hogy külön akar lenni mindenkinél?! Miért olyan büszke, mint egy főúri dáma?! Kölletlenkedik, bomlasztja a csapat egységét, pedig csak egy kis ribanc, a nagyhangú Kovács Máté idősebbik lánya, aki múlt tavasszal kilenc elégtelennel iratkozott ki a kereskedelmiből. Igen, így gondolkodtak, leolvasta az arcukról. Lopva Dóczi Rozi nénire sandított. Azt hitte, még mindig ráncolt szemöldökkel méregeti, pedig Dóczi Rozi nénit nem érdekelte semmi, csak a vacsora. Komótosan rágicsált, mint aki érti megadni a módját. A hangosbeszélő közben recsegett valamit, s hamarosan mozdonyzúgás hallatszott a peron felől.

— Itt a vonat!

Az asszonyok pillanatok alatt összekapkodták csomagjaikat, de nem távolodtak el vezetőjük mellől. Ott álltak körülötte mindaddig, amíg be nem fejezte a vacsorát. Nem sürgették egy szóval sem, de azért idegesen pislogtak a kijárat felé.

— Késik, mint mindig — csóválta a fejét Dóczi Rozi néni, és föltápáskodott. Kozáth Etelka segített neki elcsomagolni az ételmaradékot, Lovász Böske pedig elvette tőle kisebbik bőröndjét. Végre megindulhattak. A tülekedést kihasználva Halász Klári oda-furakodott Vera mellé.

- Begyulladtál? — súgta.
- Miből gondolod?
- Vörös vagy, mint a cékla.
- Fáj a fejem.
- Ne beszélj?! — Pedig így igaz.
- Mindegy. Az a fontos, hogy mehetünk.
- Az hát.
- Akkor indulás!
- Melyikbe szállunk?
- A másodikba.
- Mint tavaly?
- Mint tavaly.

Sietniük kellett, mert a többiek már kint hangoskodtak a peronon. Halász Klári előrement, és meglódította a lengőajtót. Kicsit erősebbre sikerült, mint kellett volna, mert még akkor is mozgott — egyre halkuló csikorgással —, amikor a szerelvény elindult, és a váltók közt bukdácsolva célba vette az országhatárt.

P. NAGY ISTVÁN VERSEI

ÁLOM, FÉLBEN

Sétabotokat növeszt
a koratavaszi eső
boldog vagyok kedves
árnyékod hosszúra nyúlik
befűz
behálóz az eső
pici hurkokat vet ki rád
○ ○ ○ ○ ○
egészen piciket
o o o o o
mintha sohasem lenne nyár
(hümmögnek az időjósok)
kizöldülnek a gazdátlan
botok
a csontfogantyúsak
az ékesen díszítettek
elfásítja őket a tavasz
feledni látszanak
az illemet
a nagy-nagy termeket
a végeérhetetlen sétákat
zsaketteket
szökőkutakat kerteket
allékat és árnyas parkokat
fogantyúkra fagyott markokat
— mindezt feledni látszanak
ujjaid megrezzennek
amint megérinted őket
ottfeledkeznek

játszanak
 nem olyan
 egyáltalán nem olyan
 más mondod
 elképzélhetetlen
 annyira nem olyan
 semmi se moccan
 a levegő mozdulatlan

mintha álmodnám
 az egészet —

beszél egy fa az ablakon
 egy falevél körbekering
 fönnakad egy függönyrojton
 pihen majd meglódul megint

szóra bír-e az idegen csend

míg alszunk
 áttüzesedve egymásbasülve
 reggelente
 lecsúszik rólunk a takaró
 védtelenül ér
 az utca felől a szél

KÖZEL HAJOLSZ A TÜKÖRHÖZ

Tekinteted mozdulatlan
 pillantani is elfelejtesz
 ahogy közel hajolsz a tükörhöz.

A szemed helyén ablakok vannak
 — senki sem hajol ki azokon —
 mögöttük a barna és
 a fekete mögött egészen mélyen
 homályos foltként: én.
 Megbámulom azt ki rád visszanéz
 erősen a szemébe nézek annak.

Közel hajolsz a tükörhöz és én
örülök e mozdulatnak.

FEGYVER/TÉNY

Mégiscsak allergia jele
s nem csipés nyoma
szemed alatt az a dudor.
Mint aki zordabb éghajlathoz
szikárabb tájhoz emberekhez
haragosabb égbolthoz szokott
s itt már (vagy még) nem lehet otthon
nincsen ajtó amin bekopogjon
ablakot nyit táguljon világa
a hontalannak a napnak
fénye világoljon oszoljon
az örökös alkonyati félhomály —
állsz szinte mozdulatlan
tükörre fagyottan
mint kislány korodban
azon a képen. Mondhatnám
— ez jut most hirtelen
eszembe — rám is vess
egy pillantást de
leintem magam:
hagyd csak . . .
„A vakság fegyver.”*

NEM VÉTKEZEM

Nem vétkezem csak vetkezem
önmagammal szeretkezem.
Öngerjesztő mozdulatokkal
matatok ágyékom körül
minden ujjam külö-külön örül
amint meglelem
— hogyan nevezzem anyanyelvemen —

* Elias Canetti

már-már külön életet él
és még mielőtt
szárba szökkenne a gyönyör
egy pillanatra — a kējérzet
talán még addig se tart —
rád gondolok.
Ennyivel tartozom neked.

BENNÜNKET RÁNGATNAK

Mily rendezetlen az életünk
napközben alszunk
éjszaka ébredünk
a reggelit átugorjuk
dél körül
falunk valamit
mindenhonnan elkészünk
vállalt kötelezettségeinket
ímmel-ámmal teljesítjük.
E versbe is —
amely nem annak
indult — hogyan
belopni a szerelmet.
Megállít egy betű
egy ékezet (nem
vétkezem csak *vetkezem* —
írtam volt nemrég).
Elkedvetlenülének ezek
a színtelen szavak —
gyűröttek mint a fölmosórongy
s akár a magukra
hagyott árnyékképek
oly magányosak.
Ha nyugovóra térünk
álmainkba vissza-visszatér
egy kóccal bélelt
marionettfigura kit
egy-egy mozdulat
éltet.

Kezével int
 akárha távozóban
 ám mégsem: itt marad
 velünk.
 S ki álmából föl-
 riad nem mi
 leszünk ő lesz az
 bennünket rángatnak
 oly kegyetlenül.

KÓRHÁZI TORZÓ

N.-nek és An.-nak

.....

.....

.....e kórház udvara,
 satnya fái, bokrai, s egypár

kioszk, mire emlékezmem szabad
 öt-tíz év múlva, vagy még később is;
 téged majd — jól tudom — letagadlak,
 legyintek majd csak: ugyan már, az is

volt valami?! S nem fogom magamnak
 bevallani, hogy téged láttalak,
 hosszú-hosszú idő után, újra.
 Egy padon feküdtem épp elnyúlva,

amolyan vagány-módra, karommal
 hevenyészve vánkost elnehezült
 (nyár vége volt, bőröm barnára sült)
 kobakomnak. S ekkor megláttalak.

Kétoldalról támogattak, s én
 (sárgaságán csámcsogó beteg) nem
 hihettem: te vagy az. Nem hihettem.
 (Aztán elmondták: csoda, hogy még él.)

Hogy félig kilábaltál a létből,
és ekként láttalak újra: félben,
másként, mint megismertelek (későn),
(hogy majd elfeledjelek egészen):

lábodon súlyzókkal, kezeden bottal.
(Mit nem adtam volna: pótolhatnám
tört csontjaidat ép csontjaimmal.)

.....

Ennyi volt? Vagy még ennyi sem talán.
Vánszorogtunk a kórház udvarán.
Versembe hát belezárlak: éljél,
szoros rím-hurkokon lengedezzel:

Homok, kavics, törmelék betemet,
befonnak az indák, gyökerek,
nem igazítanak hozzád már sem
időt, sem törvényt, sem lépteket.

Csíráként ágaskodsz, az enyészet
köt. Hajszálgököreiddel érzed
a burjánzást éltető egészet:
villanásban fényt, napot a fényben.

KITALÁLT VERSEK

LADÁNYI ISTVÁN

akkor! amikor csónakban csúszunk
a tizza megkötő testén
felhasított bőrén szürke vére
kavargott a part csak tagadásként
állt távoli versekben

kitalált sorokon ingott ladikunk
a köröttünk megkötő tiszán

*

mint minden elképzelt kisfiú
futunk a sárga folyópart felé
forró porba süpped a lábunk
a napsütötte utca végtelen végén a tizza
kúszik a terpeszkedő vasárnap délutánban
nincsen benne egy bögrényi víz sem
mélysége cseppet nem ismer

az örökké poros halász utcán
szaladunk kitalált emlékeinkben

*

sárga banánt majszoltunk
az őszi napsütésben karikázva
a gyerekek már az iskolákban ültek
mieink voltak a játszóterek
piros trikódnak csak a színe létezett
és biciklink vázán fénylett a tengerkék ég

sárga banánt majszolunk
piros trikóink mögött
a nemlétezőről készített fényképeken

HOLD?

TOMÁN TIBOR

HOLD?

A távolba irányítom képeimet.
A szavakat a messzeségbe számolom.
Részketek, mert megértettem:
itt van, ami nincs is.

KÉNEG

Száradás.
Keserű tér, folytonosság.
Arccsontokat gondolkodásba feszíteni.
Száradás.
Száradás.

MICHELANGELO HAJA

Tükröt tart
a magasba.
Tükörrel repül,
égről
az ég hullámaira.

KUTYA, ÁLMUNK

Fogazat.
Máj mélységének ize.
Bélszőr.
Erdő nehéz zaja.

ÉLETEM TORTÉNETEI (VI.)

ERŐS ISTVÁNNÉ KOVÁCS TERÉZ

MILYEN EGY LAKODALOM

A legelső lakodalom, amelyikben voltam, Kuruc Ágnes és Kuruc Erzsik lakodalma volt. Gazdag ember két leányát adta férjhez, nagyon nagy lakodalmat csinált. Az egyiket, Erzsiket, más faluba vitték, Székelykevére, de itthon tartották az esküvőt és a lakodalmat. Mint hétesztendő gyermek mindenhol ott voltam — de azért csak a menyasszonyokhoz közel, hogy minden lépésüket lássam. És ők voltak legszebben felöltözve. Egyforma ruhájuk volt, koszorú... Ennekem nagyon szép és jó volt minden. Mikor búcsúztatták a szülőktől, a két vőlegény ott állt, és kikérték a menyasszonyokat, mindenki sírt, s hogy a sírásból nevetés legyen, a két násznagy vicces verseket mondtak egymásnak. A vőlegény násznagya kikérte, a menyasszony násznagya kiadta. De hogy ne legyen könnyű dolga a vőlegény násznagynak, hoztak egy öregasszonyt menyasszonynak, és az minden hájjal megkent székely asszony, aki más pléhet is feltette az orcájára, mindenképpen csipeszkedett a vőlegénybe, hogy ő a menyasszony, sok minden szerelmes szavára emlékeztette. De a násznagy a vőlegény helyett beszélt. Akkor előbújt egy másik, nagyon csúnyán öltözve, sántított rettenetesen: hát ha az nem jó, hát ő mér ne lenne jó? Hát őt se vállalta a násznagy. Akkor előlovagolt seprűn egy harmadik, de az aztán mint a pióca, belécsipeszkedett a vőlegénybe, hogy harmadik az isten igaza, és hogy mért nem kell, mért hagyja el hűtlenül, mikor ő milyen szerelmes. Olyan szavakat mondott, hogy a vőlegények belépirultak — mert nekik nem volt szabad beszélni, a násznagy találékonyasága mentette ki őket a szorult helyzetből. Végre negyediknek jött a két menyasszony, és akkor a két násznagy is kibékült egymással. Mondja: „Kiadom hát násznagy társam kértére a gyönyörű menyasszonyainkat”, és elbúcsúztatta édes szüleiktől. De itt igazán sírtak a szülők, az ifjú párok. Még a násznép közül is voltak, kik megsírták.

S hogy sokáig ne sírjanak, a mozsikások keresztbe tették a vonót

— olyan ropogós csárdást mozsikáltak (utána egy ricást), hogy csak úgy porzott az nagy ház, pedig padlós szoba volt. Nagyon szépen voltak öltöztetve, gyönyörű — tornyos koszorúnak mondták —, gyönyörű szép selyemrózsák és rózsabimbók, és fillér nagyságú tükröcskékkel díszítve... Ahogy léptek, a tükröcskék a napsugártól csillogtak. A rékli belékötös volt. A rokolya is elég hosszú volt, a karincán körül csipke, fodrosan varrva, elől a réklin — szóval a mejjin — koszorú, s a koszorú alatt csak úgy repültek a minden színű szép pántikák! Ahány leánycimborája volt, mindegyik egy pántikát szúrt gombostűvel, de úgy, hogy az le ne essen, mert ebben a gúnyában táncolta késő éjjel a menyasszonytáncot, s hogy az szépen ott maradjon. Fűzős cipő. Nyúlánk, magas két szép fehérnép volt. A fiatalabb kicsit kisebb volt.

Akkor mentünk az esküvőre, minden szépet kiabálva a menyasszonyokra. De a vőlegény násznépe vőlegént dicsérte, a menyasszonyt a sárga földig lefestették: egyik fogatlannak, a másik pállott szájúnak. Hát nem maradtak adósa egymásnak. Elöl vitték a ruhapálcát (én ezt azután seholy se jáltam), utána mentek a legények lóháton, felpántikázva, akkor a menyasszony s a vőfélyek, a nyuszolyók, s akkor a vőlegény, ő is a vőfélyeivel, a nyuszolyók, majd azután jött a násznép, énekelve. Az út közepin mentünk és jöttünk, hogy a nézőknek is legyen hely. Ha néhol előtűnt egy leány, aki nem volt hivatalos, akkor kiabálták: „Ez a leán jaj, de nézi, menyasszony szeretne lenni, ujjju!” Vagy ha legén volt, akkor azt mondták: „... vőlegén szeretne lenni”. Nagy zeneszóval az esküvőre, s vissza.

Mire visszajöttünk, szalmakötelekkel a nagykapu... — nyitva volt ugyan a kiskapu, az szabad —; hát ez a lóhátas legényeknek volt készítve. A legmagasabb szalmakötél két méter magasra volt kötve — hogy melyik legény ugratja át a lovával, az lesz a nap, vagyis a lakodalom hőse. De egy se ugratott át, mert közben odasúgták nekik, hogy erős drót van a szalmakötél közepén, és vigyázzanak, nehogy a ló szügyit elvágja, s valami bajuk nekik is legyen. Így aztán a lovas legények egymásnak kacsintva elvágattak haza. Gyönyörű lovak! A selyemkendők, pántikák csak úgy lobogtak! A házigazdának az orrára penderítették (de az, természetes, mit se tudott róla), így a kicsi kapun ment bé a tenger nép. Egy-két tánc, s akkor mentünk a korcsomába, ahol terített asztal várt.

Ebben a lakodalomban láttam először s utoljára násznagykalácsot. Ez a násznagy tiszteletére volt készítve, de mikor jöttek a kontyolóra, akkor azt is a kontyolókaláccsal, tyúkkal elfogyasztotta a násznép. Mindenki, akinek csak kellett vagy jutott, megkóstolta a kontyoló- és a násznagykalácsot. Az olyan font kalács volt, de úgy fel volt bokrétázva, olyan szellemesen feldíszítve, mintha emeletes ház lett volna, s azok a pirinkó, kerek tükrök úgy csillogtak...! Kiválasztották a

legnagyobb embert, az magasra emelve körülhordozta a termen, mielőtt felszeletelték.

Ez volt az első lakodalom, amit láttam. A másodikba nem voltunk hivatalosak, hát elmentünk, a Templom utca sarkán vártuk. Azok is az út közepin jöttek. Az első sorban volt a menyasszony, nyuszolyók, vőfények mellette az egész utat elfoglalták. Ennek úgy mondták, hogy menyünk hazait nézni. Hát ez a hazai Benkő Juli volt. Ez rakott fejvel ment az esküvőre. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy még a haja se látszott, az egész feje fel volt rakva, ezen repültek, a pántikák a mejjin. Később jártam Sándoregyházára lakodalomba, még később Debellácsra (vagyis Torontálvásárhelyre). Sándoregyházát is székely nép lakta, de Vásárhely, az másfajta magyar. A mi falunk is nagyobb része magyar, de mégis mind a három falu magyar, minden lakodalom lakodalom. És a három falunak háromféle szokása. Hertelenden még ma is egy asztalhoz áll a násznagy két üres tányérral a kezében, és a zenészek egy bizonyos hangzású akkorddal csendet parancsolnak, hogy a násznagy hangja érthető legyen, és felkéri a népet, hogy aki az örömszülőknak szán valamit vagy a hazai leányasszonynak, az járuljon oda az asztalhoz, ahol már ott ülnek az örömszülők, a vőlegény és a menyasszony. A pénzajándékot, azt a szülők kapják, abból pótolják a kiadást. Hát így a pénz a szülőké. De ha valaki ruhát, edényt, bútort (vagy bármi legyen az), az a menyasszonyé és a vőlegényé. Násznagy mindenki nevét bemondja: „Megest halljon szót kigyelmed. vőlegény urunk és menyasszony asszonyunk, melyen szép ajándékával kedveskedik kigyelmeteknek (és itt az ajándékozó nevét mondja). Köszönjük szépen az adott ajándékot. Arra ígérk magikot, hogyha csinálnak lakodalmat, visszafizetik, s ha nem, hát fizesse meg a jó isten.” És a menyasszony, mikor táncolja a menyasszonytáncot, ott csak pénz jöhet számításba. Ez aztán a menyasszonyé. A menyasszony édesanyja odaáll a kötényében, vagy karincát köt, hogy abba öntse a pénzt a násznagytányérból. Feláll egy székre, és lecsendesíti a násznépet: „Csitt, csendesség, a Jézus neve dicsértessék! Kedves násznép, kérem, a menyasszony panaszkodik, hogy nincs pénze. Mibe takarja be gólya hozta kisfiát? Nincs se párna, se ingecske, se pókakötő, se pelenka, se cucli, s megfázik a kicsikének gyenge testecskéje.” Ezért hát elkezdődik a menyasszony. Elég komoly áron adják el a menyasszont. „Eladó a menyasszony!” A többi mán nem ad annyit. Egyet-kettőt lép, máris kiáltja, hogy kié a menyasszony. Hát elég szépen keres a menyasszony, amíg megint jön, aki leülteti a menyasszont. Az is komoly ár. Egy percig se ül, már megint eladó a menyasszony, míg jön a vőlegény, és ő még többet kell fizessen, mint más. Van úgy, hogy nem is adják oda; de a menyasszony fáradt, és akkor csellel szódavizet spriccel a közönség szemébe, és ellopja. Úgy is volt, hogy a fátyolt letépték, nem adták ki semmi pénzért, meg akarták táncolni, és a vőlegény

lefigyelte a pontos helyet, ahol a menyasszony táncolt, akkor egyvalaki gyorsan kifújta a lámpát, a vőlegény meg ellopta a menyasszonyát.

Nálunk a hívatlan vendég vagy néző nem jön be a bálterembe. Sándoregyházán, mikor leülnek vacsorázni, mindenki ül. Akkor kósárral a kezében két vőfély és a násznagy szépen kéri, hogy ki mit szán a menyasszonytáncba, kinek ahogy a nevét kiáltja, legyen pénz vagy ruhanemű vagy edény, azt a táncoló a menyasszony hátára teszi, és fogja a kezében, hogy mindenki lássa, hogy mit adott. Egyetkettőt fordul, és leteszi az asztalra, az ajándékot. A nézők, vagyis a hívatlan vendégek vacsoráig éppen úgy táncolnak, mint a hivatalosak, csak se nem isznak, se nem esznek. Torontálvásárhelyen meg még lakodalom előtti napon mindenki elviszi az ajándékot, senki más nem látja, hogy mit ad a másik. A lakodalom napján visznek tortát, és este mindenki a saját süteményét eszi. És amit nem ettek meg vagy nem fogyott el, azt másnap apró süteménnyel együtt hazaviszik. Űresen nem viszik a tálcát haza még akkor sem, ha elfogyott, mert egymást a jó barátok megkínálják, és mindenki jobbnál jobb süteményt készít. A férfiak borpénzt adnak a házigazdának. A menyasszonytáncban éppen úgy táncol a vőlegény is, mint a menyasszony. Ott csak dobja a tányérba a pénzt, már veszi el a menyasszonyt vagy a vőlegényt. Ha sokáig táncol valaki, a násznagy elkiáltja magát, hogy sántít a menyasszony (vagy a vőlegény). Ezt azt jelenti, hogy fizessen már. Én azt gondolom, hogy ez a legszebb, mert ők azt mondják, az első pénz, amit együtt keresnek; és a menyasszony legtöbbször papucsban táncol. Ez különös szép menyasszonytánc: a vőfélyeknek, vagyis a legénybarátoknak alkalmat ad, hogy a vőlegény rovására lakodalom után egyet jót mulassanak. Kinézik a kedvező pillanatot, egyik legény felkapja a rugdalódzó menyasszonyt, amelyik körömszakadásig védi a papucsát, hogy el ne lopják a lábáról, de a túlerő győz, a másik meg lelopja a lábáról. Akkor aki bele akar kapcsolódni a játékba, az mindenki szalad a papucsvívő legényre, leteperik — ő odadobja egy barátjának. És ha közben a menyasszony rokonai visszaszerzik a papucsot, akkor a menyasszony tovább járja a táncot. De a vőlegény nem szabad a papucsot keresse, neki csak fizetni kell, ha a vendégek közül valaki vissza nem szerzi — és elég jó árat kérnek érte.

A lakodalom mindenhol szép, de ez nekem nagyon tetszett: utóvégre mért ne mulatnának a legények a papucs árából.

TÁNCRA, DALRA TERMETTEM

Mi, gyerekek eltárgyaltuk, hogy vasárnap délután lakodalom lesz. De ki lesz a menyasszony? Hát ki lenne? Én! Ki lesz a vőlegény? Hát majd valakit rábeszélnek. Mert vőlegény nélkül nem lehet lakodalom.

Hát addig beszéltek, hogy három szál bazsarózsáért lett egy János nevű gyermek a vőlegény.

Nagy volt a készülődés. Mindenki a lakodalmat beszélte, mindenki tudott valamit újat. Szombaton már a határt jártuk, mert a kertekből a virágot nem szabad letépní, de a vőlegénnek kell a bazsarózsa. Abból nem engedett. Menyasszonyi koszorú, az meg mezei virágokból lesz fonva. Hát nálunk lesz a lakodalom, mivel én leszek a menyasszony. Elintéztem otthon, hogy ne legyen baj. Anyoka kiült a kapuba, öregapó meg vigyázott a legényekre. Az a nagy udvar teli nézőkvel — mert a másik fertálybeliek nem voltak hivatalosak, s ha valamelyik szólt, rögtön kitették a szűrét: künn tágasabb. Aztán könyöröghetett, míg bé lett újra eresztve. Engem meg öltöztettek.

Elég szép ruhácskám volt, az jó lett volna menyasszonyi ruhának, de új kellett, mert azt üsmerték. Olyan kellett, amit még nem látott a világ, mert hét országra szóló lakodalmat terveztünk. Nyakig voltam a menyasszonysággal, mindent megengedtem: én először lettem lakodalomban, s még hezzá én vagyok a menyasszony. Egyik hozott gyönyörű szép réklit, másinak rokolyája volt szép; karincát, kivarrott keszkenyőt a kezembe, mindegyik kioldta a hajából a pántikát, gombostúvel a mejjemre szúrták, a fejemre utoljára feltették a menyasszonyi koszorút. A hajam két ágba fonták, nagy csokrot köttek pántikából. A két ágát a hajamnak, azt is befonták virággal. A virágok nehezebbek voltak, mint én, úgy felraktak, hogy a nyakam fáj, de megnyugtattak, hogy így kell. Szép lettem volna, ha az én ruhácskában lettem volna, de így egyik nagyobb volt, mint másik, én meg egy szélhal, kicsi, vékon karócska, elvesztem abban az eszszeszedett gunyacskákbán. A lábbelim se felelt meg. Hoztak egy gyönyörű, rózsás Pantlofit papucsot, még egyszer akkora volt, mint a lábam, minden lépésnél esett le a lábamról, de az se volt baj: majd lassan menyünk az esküvőre. Az ételvel nem volt baj. Az unokatestvérem — hát ő volt a főkolompos, ő rendezett mindent — ellopott otthonról három palacsintát, s mindenki csíphetett belőle egy morzsát, akinek juttott. Aki meg inni akart, felhúzott egy vider vizet, belévetett vagy három szem piros bombócot, mindenki szeme láttára, de csak a hivatalosoknak volt szabad inni. Egy-két éveget megtöltöttek; ezt vigyűk az esküvőre.

Végre sorba álltunk: elől a gazdanásznagy egy nyoszolyával (az persze Erzsí volt, az unokatestvérem), akkor én, menyasszony, s akkor a vőlegény, akkor a lakodalmások, utánuk a muzsikások (elcsenték otthonról a fésűköt, cigárpapírt reá, azt megfűjták), elmentünk a falu végéig, által a másik oldalra, s avval vissza. Kész volt az esküvő. De az olyan előírásosan volt, mintha igazi lakodalom lett volna. Olyan ricsajt csináltunk, hogy az egész fertályban aki csak mozogni tudott, mindenki megbámulta a lakodalmamat. Igaz, én minden lépésnél kiléptem

a Pantlofitból, de az senkit se zavart. Olyan énekszóval mentünk; de kiabáltak...! A vőlegénhez tartozók a menyasszont szidták, az enyémek meg a vőlegént („Az én cipőm vágott szájú, a vőlegény tátott szájú, ujujuju!”); „Az én cipőm sarkatlan, a menyasszony fogatlan”; „Ez az utca petrezselyem, a menyasszony végig selyem”; „Aki eztet irigyli, a nyavalya törje ki”; „Aki nem tud ujjantani, nem kell annak semmit adni”), s akkor, mint libák egyszerre gágognak, hát egyszerre ujjantott mindegyik: „Nyisd, anyám, kapudot, hazahoztuk lányodat”. Kijött anyos meg apos, énekeltek: „Gyere ki, te örömanya, nézd, mit hoztunk, ezért a szép barna lányért fáradoztunk (közben én szőke, sápadt voltam, semmi barna bennem), ha nem tetszik, visszavigyük édesanyjának, édesanyja felnőveli gyöngyvirágnak.” „Hozd ki, anyám, székecskét, tegyük reá székelkét” — avval beözönlöttünk.

Addig énekelünk s táncoltunk, hogy azon vettük észre magunkat, hogy jó a tehencsorda. Egyszeriben vége lett a lakodalomnak, mert akárhogy volt, de csordakor mindenkinek otthon kellett lenni. Ha nem volt otthon, akadt az ostornak dolga. Aztán ha ki es jött, de otthon meg kellett mutassa magát. Mikor vége volt mindennek, olyan verekedés lett... Mert rögtön csufolkodni kezdtek, verték a kujakjikot (?), hogy „Ángyika, bácsika” — ez meg rettenetes volt, hogy ingem minden gyermek „ányiká”-nak mond. Bémentem én panaszra anyokához, hogy nekem mindenki azt mondja: „ányika”. Anyoka megvigasztalt: „Hadd el, édes fiam, lesz még ennél nagyobb bánatod es... Eszedbe se jusszon. Főleg se ne sírj, se ne haragudj, mert ha haragszol, rajtat ragaszszák, mindenki csak azért es ányikának mond.” Hát én kimentem, mintha nem haragunnék. Hogy látták, nekem mindegy, nem csufoltak többet, de én úgy búsultam... Megtanultam, hogy menyasszonynak nem jó lenni. Többet a világ kincséért se lettem menyasszony. Később, mikor igazi menyasszony lettem, újra csak a vége olyan volt, mint gyermekkoromban... Igaz, háromszor volt a fejemen menyasszonyi koszorú, de a másodikról nem jó az emlékezés.

Az egy biztos, hogy kicsattant belőlem a jókedv. Nekem bánatom nem volt: kisírtam magam, mikor igazságtalanság történt velem, megtörültem a szemem, s máris mutattam a jókedvet. Könnyeimről csak a párnáim tudtak volna számot adni, reggel nem látott senki belőlük, még szülőanyám se. Nem panaszkodtam. Elraktároztam, mert rájöttem, hogy igazán nem szeretett senki, csak az édesapám, akinek hatéves koromtól sohase mondtam, hogy apám. Csak a koporsójánál tört ki belőlem, hogy „Édes jó apám...”, mikor ő mán nem hallotta. Mindig bántott vele mindenki, soha egy jót felőle nem mondott senki, csak egyedül én jöttem rá, hogy kit vesztettem el, kit tagadtam ki. Hogy fájhatott neki, hogy én sohse szólítottam, hogy „Édesapám...”, csak kerülgettem a szavakat, mint a macska a forró kását... Ő meg nem vett tudomást önfejlőségemről, mert ő is olyan volt: amit a fejébe vett, azt

ki nem verte belőle senki se szép szóval, se haraggal. Ő úgy tudta, és arra pontot tett. Ez lett mind a kettőnk veszte. Ezért engem se szerettek.

Nem voltam köpönyegforgató soha, kimondtam az igazságot, pedig tudtam, hogy belétörik a bicskám. Jókedvet, azt mind a két szülőmtől örököltem, jókedvű, jó énekes, táncos volt mind a kettő, de bennem elérte a tetőfokot: ha megszólalt a zene, még ami kis ízek voltak bennem, az is táncolt; vagy ha nem volt alkalmas a táncra, akkor énekeltem. Táncra, dalra termettem. Akkor még divatban volt a házépítésnél a falverés. Alig verték fel a falat, tető alá tették, már egy ajtó magasságig kivágták a falat, a gazda gyermektáncot rendezett. Húsz krajcárt kellett belépőt fizetni, de ez csak a muzsikásé volt — a házigazda ott se volt: neki elég volt, hogy letapostuk a ház földjét egyenesre. Addig kunyeráltam, hogy nekem is szabad volt elmenni a táncba. Kaptam húsz krajcárt, nagy bölcsen odafizettem a muzsikásnak. Dedeknek hívták. Ugyancsak kérette magát, mert háromszor es elmentek a legények érte, még tízen is, míg végre eljött szegén: mind a két lábának baja volt, teljesen nyomorék, de harmonikázni olyan szépen tudott, hogy csak ámultam. A harmonikát nem is tudta hozni. Akinek sikerült kézbe kapni, akkor vasárnap ő volt a világ legboldogabbja.

Megkezdődött a tánc. Anyokám vett egy slingelt alsó rokolyát, én meg le fellyel vettem, ahogy ott táncoltam, hát nem a táncosomat néztem, hanem néztem, hogy járja a rokolyám a táncot. Hát még voltak olyan kicsik mások is, mint én, együtt táncoltunk, a legkülsőbbek voltunk egy sarokban: a nagyok beszorítottak. Hát állt a bál javában, mikor a muzsikásnak eszibe jutott, hogy a gúnárost húzza. Hát akkor más sorban kellett menni. Mikor a gúnár a fát földhöz vágja, cserélni kell a táncost. Mikor odajuttam a fertály büszkeségéhez, az csak megnézett, egyet kalimpált velem — úgy kiteremtett a táncból, hogy négykézláb álltam. Mit volt mit nem tenni, hazamentem panaszra, hogy Orbán Anti kilökött a táncból. Édesanyámnak még a szíve se esett meg a keservemen, csak annyit mondott: „Ó, édes fiam, ne búsulj, csak menj vissza szépen. Nem muszáj legénve! táncolj... Majd meglátod, hogyha tizenhat esztendőś leszél, nem lök ki senki. Te leszél a legszébb. Akkor meg te ne menj vele táncolni!” Olyan szépen mondta, hogy én elfelejtettem minden bánatom — vissza a táncba. Más vártak a leánkák. Osztottak: mind velem akart táncolni. Így megegyeztünk. Az udvaron énekszóra nagy körben rúgtuk a lassút, utána a ricást.

Így ment ez minden vasárnap. Úgy megtanultam táncolni, hogy nem győztek csodálni a nagyok. Mikor jöttek az esős vasárnapok, akkor más foglalta le a figyelmem: tanítani kezdtek a karácsonyi énekekre. Mert a szent este a gyermekek énekeltek, a nagyok meg tanulták a Bötlehent, de oda nem volt szabad gyermeknek tátogni, így én csak

figyeltem minden szót. Ők karácsony napján kezdték meg a házról házra járást, de a hamubotos kikergette a gyermekeket. Volt felnőtt elég, nem tértek a házakba. Én meg segítettem Máriának, Szent Józsefnek énekelni. Így Mária pártfogásba vett: ezt a leánkát el kell hagyni, ez olyan szépen énekel... S így minden házba béeresztettek. Már kívülről tudtam, mi jó sorba.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A MELANKOLIKUS SZERELEMRŐL*

HÓDI SÁNDOR

Ki ne áltatta volna néha magát azzal, hogy emberfeletti tettekre, kimagasló teljesítményekre, heroikus cselekedetekre született, és e fellobbanások múltával kit nem kerített még hatalmába hiábavalóságának érzete, ki ne érezte volna magát magárahagyottnak, balszerencsésnek, csalódottnak, akinek minden nemes törekvése eleve kudarcra van ítélve? Érzéseink olykor szárnyakat adnak, varázslatosan megszépítik, csaknem álomszerűvé teszik életünket, másszor meg a kétségbeesés feneketlen kútjába kergetnek bennünket. A léleknek ez a hullámverése egyénenként persze nagyon változó. Vágyaink, felfogásunk, viszonyulásaink miatt összehasonlíthatatlan, egyszeri módon éljük végig életünket. Nincs két ember, mondja Földényi, „akiben egyenlő arányban oszlana meg a homály és a tisztánlátás, a határtalanra irányuló vágy meg a végső esendőségre korlátozott létezése”. Emberfeletti tettekkel, kimagasló teljesítményekkel, heroikus cselekedetekkel, amint azt tudjuk, végül is csak nagyon kevesek büszkélkedhetnek. Ez csak azoknak adatik meg, akiket az örület határáig, sőt olykor azon is túlra sodor szenvedélyes életigenlésük. Am kiválóságukkal — mivel a rendkívüliségnek nincs megbízható, földi mértéke — ritkán büszkélkedhetnek, több bajt hoz az fejükre, mint sikert. Ők, akik arra hivatottak, hogy új megvilágításba helyezték a létet előttünk, rendre „örültnek” lesznek nyilvánítva. A köznapi életben vissza kell fogni a világteremtő hatalmat magunknak tulajdonító érzést. De a világ otthontalanságából fakadó fájdalmat és szomorúságot is. A megszelídített életigenlés és a sorsszerűnek felfogott korlátok kényes egyensúlyára van szükség. E kényes egyensúly révén a visszafogott lélek megóv bennünket az eksztázistól, a valóságtól való elrugaszkodás és az önmagunkból való kilépés veszélyétől, ám a nyugalom ára, hogy megrekedünk a tudatlanságban és sötétségben, nem nyerünk bepillantást a mindennapok szintjén túlmutató létbe. Akiknek ez a sors jut osztályrészül, belevesznek a világi javak megszerzéséért folyó küzdelembe, ők csak a haláltól félnek, ami véget vet a javak

* Földényi F. László: *Melankólia*. Magvető Kiadó, Budapest, 1984

minden további kínálkozó lehetőségének. Nem így a „kiválasztottak”: a pénzszerzés, a gazdagság, a jó állás, a közszereplés, a presztízs, a hatalom, a hírnév, a vezérkedés stb. Őket nem érdekli. „Az isteni tudással és földi sorssal rendelkező jósök, a láthatatlan dolgok birodalmában jártas és betegségekől veszélyeztetett örültek, a lét és nemlét egymásbafordulását vizsgáló filozófusok”, egyszóval a rendkívüli emberek, az élet teljességére törekşenek. Más halandókkal szemben elsősorban nem a halál felől fenyegeti veszély életüket, hanem az eksztázist — a szárnyalást, szenvedélyt — elutasító, közönséges élet felől. A mindennapi élethez igazodó közösség ugyanis mindazokat, akik nem egyszerű emberi sorsot élnek, hanem valamilyen módon „emberen túli létezésnek is részesei”, hajlamos kitasztani, kiközösíteni. Földényi könyve erről a felemelő és nyomasztó, a megújulást („a mindennapi feltámadást”) lehetővé tevő, ám a közösségi életből kitasztó, kirekesztő életérzésről, a vágyakozással és szomorúsággal átítatott sorsról — a melankóliáról szól.

A melankóliáról írva Földényi természetesen nem kerülheti meg, hogy ne szóljon a szerelemről mint a melankolikus állapot évszázadok óta legismertebb, legtisztább formájáról. És nem is kerüli meg. Ellenkezőleg, értelmezésében a szerelem olyannyira példaszerűen végletes melankolikus állapot, hogy akár a melankólia szinonimájaként is használhatnánk. Földényi páratlanul izgalmas könyve nem szűkíti le a melankóliát a szerelemre, hanem az alábbiakban kizárólag a melankólia és a szerelem kínálkozó összefüggéseivel, pontosabban Földényi szerelemfilozófiájával kívánunk foglalkozni.

A szerelem nemcsak hogy végletes melankolikus állapot, hanem annak leggyötremesebb formája is. Egyaránt jellemző az emberi létezés végtelen lehetőségeinek türelmetlen akarása és a vágyak hiábavalósága; a mindent felemésztő láng és a mindent elárasztó szomorúság. A szerelmes — számolva erőfeszítése hiábavalóságával —, mer öntörvényűségről ábrándozni, figyelmen kívül tudja hagyni a mások által felállított és ráöröktett játékszabályokat, hogy személyében a véges élet, a századokon át megszéldített lélek izgató, lázadó, felforgató lényvé váljék. A szerelmes nem tud beletörődni vágyai hiábavalóságába, kétségbeesett erőfeszítéssel végigjárja a mindenhatóvá válás útjának mindenféle zsákutcáját, hogy aztán megtapasztalva azt a valóságot, ami minden lángot parázssá igyekszik változtatni, átadja magát a mélabúnak. Az érzéktelen világ bántóan fájdalmas minden melankolikus lélek számára. A szerelmes számára, aki az érzékiségbe kíván menekülni, s éppen vágyai révén kíván központja lenni a mindenségnek, végképp otthontalan az érzékiségellenes világ. Eme otthontalanság miatt a szerelmes egy mindent elárasztó és mindent átítató mélabú foglya marad.

Földényi a szerelmet e szomorúság szemszögéből tárgyalja, így lemondó mélabúval tud csak maga is írni róla. Lehetséges, hogy olvasói közül sokan, akik még megőrizték a szerelem beteljesíthetőségébe vetett

hitüket, és lelkük a csalódásoktól nem itatódott át a melankóliára jellemző szomorúsággal, messzemenően más állásponton vannak a szerelmet illetően. Földényi azonban, egyetértünk szerelemfilozófiájával, vagy sem, a lélek olyan titkairól lebbenti fel a fátylat, amelyek, ha a szerelem vonatkozásában boldogtalanságot is sugallanak, legalább magyarázattal szolgálnak, mért nem tudja az ember igazán otthon érezni magát a világban.

A közhiedelem azt tartja, hogy a szerelem a legnagyobb boldogság. Földényi nézete a szerelmről ezzel épp ellentétes: szerinte csak azok vélekednek így, akik sohasem voltak még szerelmesek, különben tudnák, hogy „ha a szót lehet fokozni, ilyenkor a legboldogtalanabb” az ember. A boldogtalanság — mondja Földényi — a szerelmes kiszolgáltatottságából fakad: egy „bemérhetetlen erőnek” van minden szerelmes kiszolgáltatva, ami félelmet kelt, szenvedést szenvedésre halmoz, és érzelmi „zúrvarba” torkollik.

Mi tagadás, nehéz ezt a sommás ítéletet elfogadnunk. Nehéz még akkor is, ha az alapjául szolgáló ki nem mondott feltevés, nevezetesen hogy a szerelem sohasem vezet beteljesüléshez, bizonyos megszorításokkal hajlanánk is egyetérteni. Mindenesetre nem túl szerencsés a szerelmet sem a boldogság, sem a boldogtalanság fogalmával definiálni. A beteljesületlen, mondjuk, a viszonzatlan szerelem kétségkívül olyan szenvedéssel és gyötrelmmel jár, amit joggal nevezhetnénk boldogtalanságnak. Csakhogy a legnagyobb szenvedés és gyötrellem sem mentes bizonyos mérvű „örömtől” (azt is mondhatnánk, hogy boldogságtól), ha az valamilyen szenvedélyünkből fakad. A szenvedély ugyanis a lélek számára önmagában véve is különleges örömforrássá válik. Ahogyan lehet sírva mulatni, bármekkora fájdalom rejtőzzék is a szerelemben, leggyötrőbb kínjával is kínál némi vigaszt és örömet. Akkor is, ha a szerelmes számára napnál világosabb, hogy vágya beteljesületlen marad. „Mily sokoldalú boldogság és mily igéző gyötrellem van a nem viszonzott, reménytelen szerelemben”, mondja Kuprin.

Aki szerelmes, az szükségképpen boldog is meg boldogtalan is. Amint olthatatlan szomjújá válik a másik érzelmi közelségének az igénye, létrejön vele egy tartós hiányállapot is, amit az érzelmi viszonyulás kölcsönössége mellett is nehéz áthidalni. A szerelmes legfőbb törekvése, hogy tartósan együtt legyen a másikkal, s hogy a másik ugyanúgy igényelje az együttlétet, mint ő. Minő két teljesíthetetlen óhaj! Először is minden szerelemben törvényszerűen számolni kell az együttlét akadályaiival, annál is inkább, mivel azok nélkül ez az átszellemült, sajátosan felmagasztosult érzelmi állapot létre sem jön. Ha nincs semmi akadálya annak, hogy a vonzalom és szexuális érdeklődés megjelenését követően az érzelmi feszültség levezetődjék, nincs szükség az érzelmi ingerek szeretetté való átszellemítésére, nem jön létre az a várakozó, feszült, felmagasztosult állapot, amit csak a remény éltet. Am épp a remény végett az ér-

zelmi viszonyulás kölcsönösségének nagy a jelentősége. Ezért a szerelmes számára fontosabb, hogy a kölcsönösséget létrehozza, mint hogy mindenáron együtt legyen szerelmével. Csakhogy rendszerint az érzelmi kölcsönösséggel is baj van. Ilyenkor a szerelmes reménytelen kísérletet tesz, hogy a kölcsönösséget bármi áron létrehozza, a másik figyelmének a felkeltésére, szeretetének a megszerzésére irányuló erőfeszítés olthatatlan szomjúsággá válik, s ez a szomjúság még nyugtalanítóbb érzelmi-indulati állapot, mint az együttlét akadályából származó frusztráció.

A kérdések kérdése így végül is nem az, hogy a szerelem boldog avagy boldogtalan állapot-e, hanem hogy egyáltalán beszélhetünk-e beteljesülő szerelemről. Elképzelhető-e két ember egymásra találása és egymásra ismerése, az érzelmi viszonyulás azonos hőfokú kölcsönössége, az érzéki közelség igényének egyazon időben történő felmagasztosult érzelmi állapotá váló átszellemítése? Része lehet-e az embernek ebben az életmódban?

Földényi szerint ez nem lehetséges. Miután röviden áttekinti az emberi kapcsolatok bonyolult rendszerét, és a szeretet dimenziója mentén meghatározza azok természetét, rátér a szerelem mibenlétének elemzésére. „Nem kérdéses — írja —, hogy az ember történelmi fejlődése hozta létre a szerelmet. Ennélfogva másképpen szerelmes az antik görög, a középkori keresztény” és másképp szerelmes „a modern ember”. Időben változó emberi viszonyulásról és érzelmi minőségről van tehát szó, amit gyökeresen meghatároz a mindenkori társadalom és kultúra. Földényi a szerelem görög felfogásából — pontosabban Platon, Empedoklész. Euripidész írásából! — kiindulva hajlik arra, hogy a beteljesülő szerelmet csak az antik világ számára tartsa elérhető valóságnak. Az antik világban még, állítólag, lehetőség nyílt az egyén és a világ harmonikus viszonyára, két lélek egymásra találását természetesen követhette a két test egybefonódása. Más szóval, a görög kultúrában az érzékiség és a szellemiség, a vágyott és az intézményesített kapcsolatok nem kerültek annyira szembe egymással, mint ahogyan az a keresztény kultúra térhódításával bekövetkezett. A kereszténység örökségeként a férfi és a nő viszonya olyan szigorú formában intézményesült, hogy a szerelem, mint teljességre törő, az intézményesítést nehezen tűrő kapcsolat szükségszerűen kiszakadt az emberi (legitim) viszonyok földi hálójából, elvesztette társadalmi valóság alapját és társadalmi létjogosultságát.

Földényi szerint tehát az antikvitás elmúlásával megszűnt a „görög szerelem” lehetősége, minthogy megszűnt az egyén és a társadalom szerves közössége. Az ember érzékiségének és szellemiségének a szembeállítása végett meghasonlott a világ, ami a szerelem szempontjából merőben új helyzetet teremtett. E sorok írója hajlik arra, hogy a szerelem vonatkozásában a görög kultúrát idealizálnak érezze. Figyeljünk hát még egyszer oda Földényi érveire. A régi görögöknél a szerelem — mint

mondja — még „töretlenül, szervesen kapcsolódott be az emberi kapcsolatok rendszerébe”. Ezzel ellentétben „a modern korban a világ »meghasonlása« következtében a szerelem elszakadt a többi kapcsolattól, és szakadék választja el minden egyéb emberi viszonytól. A görög szerelem valóban a létezés egészét szebbítette, jobbította a szépre és jóra való egyidejű törekvésével, és ezért mint kölcsönös kapcsolat, mint két ember viszonya jelenhetett meg. A modern szerelem ezzel szemben a világ menetébe nem szól bele, létével nem járul hozzá annak alakításához.”

Kétségeink csak felerősödnek. Ennyire boldog idők lettek volna azok, s ennyire silánnyá vált volna minden? Ennyit veszített volna az ember az antik világ megszűnésével?

Földényi szerint megváltozott a szerelem „helye” a kultúrában, saját kifejezésével élve, a szerelem „hontalanná vált” ebben a világban. Sokkal inkább hajlamosak lennénk azt hinni, hogy maga a szerelem változott meg, ez jelent mást, újat a görög szerelemhez képest. Ami, ha csakugyan felhőtlenebb volt a modern szerelemnél, kizárólag azért férhetett meg az akkori idők emberi kapcsolatrendszerében, mert azok szerves folytatása volt, s legfeljebb intenzitásban tért el. Tulajdonképpen az emberek többsége számára a szerelem ma sem jelent többet ennél, olyan viszonyulást jelez, ami békésen megfér az emberi kapcsolatok rendszerében. Olyannyira, hogy ez a szerelemnek minősített viszony a keresztény kultúra szerint is a házasság alapját jelenti. Ha viszont Földényi nem erről a viszonyról, hanem a modern ember más boldogtalan társkeresési próbálkozásairól beszél, ennek öröme, kínja, gyötrelme más korok embere számára aligha lehetett ismert. S ha ismert volt, vajon mitől lett volna kevésbé reménytelen és gyötrelmes?

De hát miért nélkülözi a szerelem a kölcsönösséget, miért nem „tárgyasulhat”, miért van az, hogy többnyire csak vágyként létezhet? Mert ebben viszont, mármint hogy a modern szerelem „nem kétoldalú kapcsolat, hanem az egyén mozgása”, reménytelen vágyakozása, vagyis „abszolút magánügy”, lehet, hogy Földényinek igaza van. Mint ahogyan találónan mutat rá arra is, hogy a keresztény kultúra s a modern társadalom „nem tűri el a magánügyeket”, ami csak súlyosbítja a szerelmes amúgy is kilátástalan helyzetét. A modern társadalmakban a „magánügyekre” eleve a bűn árnyéka vetül, nemcsak az illegitim viszony, hanem annak titkolása is normaszegő viselkedésnek számít. A szerelmes ezért „kettős szorításba kerül”, mondja Földényi, „egyfelől minden idegszálával vitatja, hogy szerelmi vágya beteges vagy bűnös lenne (...), másfelől azonban, mivel az egyetemes katolikus parancs alól mégsem vonhatja ki magát, a szerelem lelkiismeret-furdalással tölti el”. A szerelem így egyszerre egy vágyott, gyönyörteli állapot, s ugyanakkor a szerelmes lelkét terhelő, fel nem oldható bűn.

Már tudjuk, hogy a szerelem nem annyira gyönyörteljes, mint amenny-

nyire gyötrelmes állapot. A gyötrelmet fokozza, hogy a szerelmesnek titkolnia kell érzéseit, nem oszthatja azt meg senkivel, jóllehet állandóan szerelméről ábrándozik, annak lényé tölti ki. A kettős szorításnak végül is az lesz az eredménye, hogy a szerelmes változatlanul egyesülni szeretne a szeretett lényvel, de büntudata s a várható szankciók miatt, ha lehetséges volna, sem merné vállalni. A szerelem így csupán vágy marad, beteljesülhetetlen vágy, ami fokozatosan kisajátítja magának a szerelmet. A keresztény kultúra örökségeként végül is „*az igazi szerelem nem más, mint bűnös vágyakozás, amely célját sohasem érheti el*”, összegezi a mondottakat Földényi.

Ennyire lehangelő volna a helyzet? Csakugyan nincs a szerelem beteljesülésére semmi remény? Nem túloz-e a *Melankólia* szerzője a vágy céljának elérhetetlenségét, beteljesülhetetlenségét illetően, amikor továbblépve azt állítja, hogy „a vágyódó szerelem végső soron a *semmivel* köt jegyességet”? A semmivel? És ha a szerelem önmagában hordozza célját és értelmét, akárcsak maga az élet? Kérdés, hogy egyáltalán köze van-e ahhoz a „célserűséghez”, amivel felruházuk mindennapi tevékenységünket. Hátha a „cél” maga az a *többlet* jelenti, amit a szerelmes más halandókhöz viszonyítva megél.

A vágyat persze mégiscsak egy másik ember lobbantja fel bennünk, ennél fogva az ő szerepe semmiképpen sem lehet közömbös vagy mellékes. A hozzánk való viszonyulásával visszahat az iránta való vágyakozásunkra: fokozhatja vagy csökkentheti a szenvedély lángját bennünk. Meg lehet tenni: szeretni és semmilyen közeledést sem tanúsítani a szeretett lény irányába, de még ez esetben sem mondható el, hogy a vágyódó szerelem a „semmivel” köt jegyességet. Hiszen a másik *léte*, s nem személyének valamiféle birtoklása lobbantja fel a szerelmet. Márpedig ha létező, s nem képzeletbeli lény választott szerelmünk, ezernyi szálon állunk kapcsolatban vele, köztük gyaníthatóan léteznek olyan szálak is, amelyeket ha a szokásos kapcsolatok sémájára nem is tudunk definiálni, valós kötöttséget jelentenek. Talán éppen ennek a kötöttségnek a megsejtése lobbantja fel a szerelmet. Schopenhauer egyenesen arról beszél, hogy „a faj géniusza” szólal meg a szerelemben, s késztet valakit a másik csodálatára és a vele való egyesülésre.

Az egymásra ismerést és egymásra találást Földényi sem tartja véletlennek. Hogy a sok-sok ember közül, akiket egymás számára elérhető közelségbe sodor az élet, ki kibe lesz szerelmes, véletlennek tűnik. Maga a szerelmes is szabadnak hiszi magát választásában. Valójában az, hogy kibe lesz szerelmes az ember, nemcsak hogy nem véletlen, hanem mélyebb értelemben „szükségszerű, fatális”, mondja Földényi. „Mert nem a szerelmes pillanatnyi beállítottságától függ csak, hogy kit választ szerelme tárgyául; választásában azok az erők is részt vesznek, amelyek személyéhez kapcsolódnak ugyan, de azon mégis túlmútatnak. A múlt, az egyéniség, az alkat, a szellemi habitus, az érzékeny-

ség, a vérmérséklet — mind közreműködik abban, hogy egy zsúfolt strand embertömegéből” kibe lesz szerelmes az ember. A szerelmes személyisége, élete, beállítódása, érzélemléte felől nézve a választás olyannyira meghatározottnak látszik, „hogy kérdéses (bár eldönthetetlen), nem előzőleg volt-e szerelmes, és ehhez választott utólag tárgyat”. A szerelem kölcsönössége esetén, vagyis amennyiben mindkét fél „csábító” és „választott” egy személyben, a választásról aligha mondható más, mint hogy *szükségszerű, fatális*. S minthogy a szerelmesek kivételes formájú személyiségek, nem tűnik túlzásnak, ha Földényi a szerelem lényegi tulajdonságaként a „kicsérélhetetlenséget”, „pótolhatatlanságot”, az „abszolút egyszeriséget” emeli ki.

Hogy mitől és miért lesz szerelmes az ember, senki sem tudná megmondani. Ha a szerelem jelentkezése megmagyarázhatatlan is, tudjuk róla, hogy a világ ellenében jöhet csak létre, hogy a szerelmesek „kiválasztott” emberek, akik valamilyen belső nyugtalanságtól úzva valami elérhetetlenre és megszerzhetetlenre törekuszenek. A szerelmes nem házasságra vágyik, nem szexuális gyönyörrre, nem gyermeknemzésre, szándéka a nemek egyesülését illetően túlmegy mindenfajta gyakorlati megoldás lehetőségén. Azt szeretné, ha a szerelme csakis őérte létezne, s ha ő maga is mindenben alárendelhetné magát annak, akit szeret. A szerelem eme önössége és kizárólagossága miatt a szerelmesek elzárkóznak Isten hívása elől, nincs számukra szabály, korlát, ami vággyal terhes lelküket a realitás határai közé kényszerítené. Az ábrándozás, a képzelet, a hit világában élnek, nem véletlenül tartja a közhiedelem, hogy a szerelem „elveszi az ember eszét”. S ha a szerelemről már Avicenna is úgy vélekedett, mint „betegségről”, nem kell csodálkozni azon, hogy a középkor az elmebaj egyik tünetét látta benne, írja Földényi. Korunkban, amikor a legenyhébb normaszegő viselkedés is ideológiai megbélyegzést nyer, a szerelmesek még kevésbé számíthatnak megértésre. De nem is igénylik, mit sem törődnek a megbélyegzéssel, a gúnyos megvetéssel, lekezelő megértéssel. Mindez hidegen hagyja őket, mert semmi kedvük „visszatérni” abba a világba, amelynek „megfontoltságáról” csak ők tudják, „hogy a korlátok önként vállalása a lényege”. Földényi épp evégett tulajdonít a szerelmesnek „arisztokratikus tartást”, mely tartás voltaképpen a melankólia jellemzője.

Földényi egyébként is mindig a szerelem mélyén lappangó melankóliára figyel, a bánatra, amit a vágy feloldhatatlansága vált ki bennünk. Lehet, hogy szerelmünk a maga földi valójában elérhető, „megszólítható, meg is erőszakolható” — mondja —, de ami miatt szeretjük őt, s amit benne keresünk, az elérhetetlen, megfoghatatlan marad számunkra, hiába nyúlunk utána, szerelmünk kezeink közül. A szerelem nem túri a feloldást, „mert a szerelemnek nincs beteljesülése” — mondja Földényi, aki szerint a szerelmes „az állandó meghasonlottság állapotában van”, amíg ugyanis szerelmes, addig ábrándokból él, kielégíthe-

tetlen vágyakat kerget, ha pedig valamiféle kapcsolat létrejön, és a szerelem megállapodik, „akkor az már nem szerelem”. A kapcsolat minden esetben kompromisszumok eredménye, a szerelem viszont „az abszolút kompromisszumnélküliség állapota”, ami a szerelmezt kivédhetetlenül magányra kárhoztatja. Ez a magány azonban, ellentétben a társtalansággal és a megállapodott kapcsolatokon belüli elmagányosodással, a szerelmes számára nem szorongató, hanem gyönyörrel teljes állapot. A szerelmes ugyanis úgy érzi, hogy intim társalgást folytat szerelmével. Földényi szerint az „abszolútummal”, amit meghatározhatatlansága miatt joggal nevezhetünk el Semminek. *„Az abszolútummal társalogni, szerelmesnek lenni nem más, mint a felismert semmivel pillanatról pillanatra együtt élni.”* Földényinek ezek a metafizikai mélységű gondolatai némi idegenkedést válthatnak ki bennünk. Ennyire összehasonlíthatatlannul más világban élne a szerelmes, ennyire befolyásolhatatlan, öntörvényű lenne vágya és szenvedése? Ennyire csak „ürügy” lenne a másik, akire a szerelem (csak látszólag?) irányul? Földényi szerelemfilozófiája szerint igen. „Akire a szerelem irányul, annak semmit sem kell tennie, nem kell viselkednie, semmit sem kell vállalnia és viszonznia: a szerelmes úgyis vak”, mondja.

Ha a szerelmes számára a másik léte nem meghatározó, ha érzéseit a másik fél semmivel sem befolyásolja, ez esetben a szerelem csakugyan a legteljesebb magányügy, s amire irányul — a nemek egyesülésének — nincs semmiféle realitása. Földényi pedig pontosan ezt állítja: „A szerelmes magára van utalva, és elhagyott. Nem létezik kölcsönös szerelem: ketten nem lehetnek egyszerre szerelmesek egymásba, vagy ha igen, ez már szeretet, nem szerelem.”

Nehéz megállni, hogy az idézett gondolatokkal kapcsolatos kétségeinknek hangot ne adjunk. Vajon mi indokolja a szerelemfilozófus részéről ezt a kizárólagosságot, ami a szerelem kölcsönösségének a lehetőségével semmilyen körülmények között sem számol? A magyarázatot, ha nem tévedünk, a melankólia természetében — a melankolikus alapvető magányosságában és feloldhatatlan szomorúságában — kell keresnünk. Más szóval a szerelmesnek tulajdonított „vakságot” és „befolyásolhatatlanságot” nyilvánvalóan csak a melankolikus szerelemre szabad értenünk. A nem melankolikus szerelmezt ugyanis kifejezetten az érdekli, hogy miként fogadja és viszonzza szerelmét a másik. Bár a csábítás mozzanatát, a szerelmes érzéseinek más személy részéről történő kiváltását Földényi sem tartja kizártnak. Ellenkezőleg, szerinte még akkor is csábításról kell beszélnünk, ha a „csábító” mit sem tud arról, amit előidézett. „Aki szerelmes — írja Földényi —, úgy érzi, hogy elcsábították; olyan erővel zuhan bele a másikba, és olyan mértékben veszti el magát, helyét a dolgok megszokott rendjében, hogy” — Kleist szavait idézve — „a pokol erőinek mesterkedését” kell látnunk az egészben. Mind a „választás”, mind a „csábítás” mélyebb értelmű annál semhogy

az összefüggésekről tudomásunk lehetne. A csábítás Földényi találó megfogalmazása szerint a *személyiség erejének* a megnyilvánulása, „és a szerelmes, akit elcsábítottak, a szerelemben azt a zuhanást élvezi, amelylyel önmagából a másikba száguld”. De ha ez így van, ahogyan állítja, még erősebbé válik bennünk iménti kétségünk: a másik személyéből felénk sugárzó erőnek való engedelmisség vajon mért szűnne meg a csábítást követően? Mért ne tartaná az befolyása alatt a szerelmes érzéseit továbbra is?

Ami viszont a „zuhanást” illeti, ez több mint költői metafora. A szerelmes a lelkében lezajló események felgyorsuló mozgását zuhanásszerűen éli meg: elveszíti uralmát a dolgok felett, kiszámíthatatlan irányt vesz minden, fellazulnak, elmosódnak a személyiség határai, szétesik, megszűnik a korábbi belső rend, amire a szerelmesnek (ő úgy találja) nincs már semmi szüksége, hiszen érzései révén egy mélyebb akaratnak és erőnek engedelmeskedik. Ez a mélyebb akaratnak és erőnek való engedelmisség, a teljes elengedettséggel, amelyben a mindennapi élet és a dolgok megszokott rendje teljes mértékben elveszítik jelentőségüket, a szárnyalás, lebegés, zuhanás élményét váltja ki a szerelmesben, ami féltelmetessége ellenére véget nem érő élvezetként jelenik meg. Ebben a robbanásszerű változásban, érzéseinknek való vak engedelmisségben és szárnyalásban élhető át a legérzékibb módon a létezés megújulásának lehetősége, kimeríthetetlensége, megragadhatatlansága, gyötrelme és gyönyörűsége, ami a szerelmet eufórikus örömmel tölti el. Földényinek igazza van, s minden lélek búvárnál pontosabban, találékosabban fogalmaz, amikor azt írja, hogy „a szerelmes előtt megnyílnak a kapuk, lehullanak róla a láncok”, felismeri és közvetlenül átéli, hogy „a létezés nem ott ér véget, ahol hitte, hanem hogy naivan soha észre nem vett határai mögött beláthatatlan tér húzódik, amelynek reménytelen meghódítása csakis órá vár”. A szerelem ezért a „személyiség legmagasabbrendű élvezete”, és az emberi teljesség megélésének ritka és páratlanul szép lehetősége.

A „szereposztást” és a lehetőségeket illetően azonban Földényi meglehetősen egyoldalú. Úgy találja, hogy a személyiségnek ez a legmagasabbrendű élvezete a szerelmet „passzív, bénító, gúzsba kötő” szerepbe kényszeríti, míg a szeretett személy — „amennyiben egyáltalán tud arról, hogy szerelmesek belé” — aktív. A szeretett személy, miután a szerelem révén „rájön, hogy mire képes a személyisége, milyen hatást tud előidézni”, fölérendelt helyzetbe kerül, csak játszik a szerelmissel, próbálgatva hatalmát, erejét. A szerelmes számára, aki alárendelt helyzete „és ellenállhatatlan mazochizmusa” miatt sohasem lehet egyenrangú partner azzal, akibe szerelmes, ez a játék ugyanakkor „vére megy”. Földényi a szerelem „tárgyáról” nincs túl jó véleménnyel. A szerelem „tárgyát” milyen sérelmes, bántó már maga ez a megnevezés is! — a hízelgés, szellemtelen udvarlás, flört, magakelletés szerepkörében tudja

csak elképzelni, aki óhatatlanul visszaél helyzetével, azzal, hogy szerelmesek belé.

Amilyen megértéssel és mély empátiával beszél Földényi a szerelmesről, olyan hideg és elutasító a szeretett személyeket illetően. Mintha valamilyen csalódottság és megbántottság beszélne belőle, alábecsüli szerepüket, jelentőségüket, s rossz színben tünteti fel őket. Bántó volna ez a dacos sértettségre valló, elutasító hangvétel akkor is, ha a szerelmes csakugyan olyan elhagyott, magára utalt volna, ahogyan Földényi mondja, mert a „csábítás” mozzanata révén a másik lénye még így is meghatározó szerephez jutna. Persze fáj, ha szerelmünk „tárgya” nem néz vissza ránk, még jobban fáj, ha belemegy a kapcsolatba, de valaki más kedvéért lemond aztán rólunk. De hát ezek a dolgok már a mindennapi életszerveződés hatáskörébe tartoznak, a szerelem realizálásának buktatói, amelyek — és ezt épp Földényitől tudjuk — a szerelmes csilapíthatatlan vágyódását nem (?) befolyásolják.

Földényi a szerelem „tárgyának” egyebek mellett fölrója, hogy „magára hagyja a szerelmest”, „nem hagyja magát utolérni”. Utolérni? De hát miként lehetne utolérni (megfogni, feleségül venni, szeretővé tenni), ha — s ezt maga hangsúlyozza — a szerelmes nem holmi kapcsolatra vágyik, nem a házasságkötés vagy a szeretkezés gondolata foglalkoztatja, hanem szándéka túlmegegy minden gyakorlati megoldás lehetőségén? Nem a szerelem „tárgya” az, aki nem hagyja magát utolérni, hanem a szerelmes az, aki magára hagy mindenkit — beleértve választottját is —, aki előtt nem nyílik meg az a kapu, amelyen át egy magasabbrendű világba lehet jutni. Bizonyára nem minden választott kedvest lehet a realitáson túlrá: a képzelet és hit világába csalni. De ezt annál kevésbé lehet bűnökként felróni, mivel az a világ, ahova a szerelmes vágya irányul, a magány világa, a „hiány világa”, a „mindent lassan felemészthető melankólia világa”.

Nem szabad persze egy percig sem megfélemedkeznünk arról, hogy Földényi a beteljesületlen szerelemről (a kínzó megkötöttségektől való szabadulás nehézségeiről, a másik lényével való tökéletes egybefonódás elérhetetlenségéről) ír. Arról a szerelemről, ami ha nem is oldhatja fel tartósan az emberi élet kínzó kötöttségeit, mégis ennek az élményét jelenti. Mert a szerelem, bármilyen gyötrelmet is jelentsen, bármennyire összetörje, s bármilyen magányra kárhoyztassa is az embert, „ki is emeli ebből a világból, hogy egy időre kívül kerüljön időn és földrajzi határokon, bepillantást nyerjen egy olyan világba, amely legalább annyira létező, mint megszokott otthonunk, és hogy erre az otthonra onnan, távolról tekintsen vissza, messziről rendezve újra az evilági rendet”.

Földényi tisztában van vele, hogy milyen felelősség a szerelemről írni, mint ahogyan tisztában van azzal is, milyen veszéllyel jár hitet tenni mellette. Jól tudja, hogy úgy van ezzel az ember, a bölcselő is, mint

maga a szerelmes, aki akkor sem beszél szívesen szerelméről, ha mód nyílna erre. Mert az elkoptatott szavak, kifejezések bepiszkolhatják gondolatainkat és érzéseinket, nem azt közlik, amit mi szeretnénk, s hogy a közlés, a szavak szándékunk ellenére oda vezetnek vissza, ahonnan a bölcsélet, illetve a szerelem kivezet bennünket. Földényi ragyogó munkájával más a helyzet. Nem hagy kétséget afelől, hogy a szerelem az emberi lélek legcsodálatosabb alkotása. És ha ezzel az alkotással nem is lehet egy új, vágyott világot létrehozni, az otthontalanná vált világ érzelmi, tudati újrarendezése is olyan teljesítmény, amire csak kevesek, csak a „kiválasztottak” képesek.

MŰVÉSZPROBLÉMÁK, AVAGY MIÉRT NEM ÉRTJÜK EGYMÁST?

K O L T A I T A M Á S

A drámáknak is megvan a sorsuk, nemcsak a könyveknek. A magyar színháztörténetben fehér lapok jelzik azokat a könyvbe zárt drámákat, amelyeknek hosszú ideig kellett várniuk a bemutatóra. Közülük az egyik Füst Milán *Catullus* című színműve. 1927-ben született, 1967-ben mutatták be először, és 1987-ben lett belőle színpadi reveláció. A Katona József Színház előadását látva John Elsom angol kritikus az európai kultúra egyik nagy alkotásának nevezte a darabot, hozzátéve, hogy bár érzi a rokonságát Strindberggel, Ibsennel, Wedekinddel, lényegében egyikükhöz sem lehet hasonlítani, annyira egyedi mű. Még egy figyelemreméltó megjegyzést tett. Eszerint ha legközelebb könyvet ír a modern színházról, a férfi—nő kapcsolatot tárgyaló fejezet elemzéseinek egyike a Füst Milán-dráma, illetve a látott előadás lesz.

FÜST MILÁN: CATULLUS

Valójában a *Catullus* több, mint a nemek harcának „örök érvényű” újrafogalmazása, vagy akár az antik római költő híres érzelmi ambivalenciájának — *odi et amo*, azaz gyűlölök és szeretek — színpadi megjelenítése. Bizonyos hiteles életrajzi adatok ellenére a színmű nem a Lesbia-versek Catullusáról szól. A történet Füst Milán lelkének színpadán játszódik le — szerente használni ezt a kifejezést —, ott lényegül át a catullusi elátkozottság tartalmilag időtlen, belső indulatában és látomásában a XX. századi költő-szerző magányos lírájához kapcsolódó drámává. A *Catullus* antikvitása kvázivilág, akár Shakespeare római vagy görög tárgyú darabjaié. Füst mint drámaíró ösztönösen megérezte, amit esztétaként nem tudatosíthatott, mert hiányzott hozzá a szellemi környezet, kiváltképp a látomásos dráma iránt érzéketlen színházi életben: hogy a színpadon nem a téma, hanem az intuíció a sorvezető. A magyar színházi közmegegyezés nem tudott mit kezdeni a *Catullusszal*. Hatvan év kellett hozzá, hogy ne az ókori Róma díszletei és kellékei

között képzelje el, hanem — a dráma belső természetét kibontva — a húszas évek polgári miliójébe helyezze át.

Székely Gábor rendezése egy alvilági lebujban, csapszéklet, gőzfürdőt és játékermet egyesítő, koszlott kocsmában, kétes elemek, csellengők, pederaszták és bűnözők találkahelyén kezdődik. Polgári lakásban folytatódik, a századforduló bérkaszárnáinak magas mennyezetes, zegzugos alaprajzú, bonyolult járásokkal egymásba nyíló, komor szobáiban, hálóban és ebédlőben, szecessziós ábrájú, opálüveg betétes tolóajtók, súlyos bútorok között. Az epilógus színtere rideg pince vagy utcára szelőlőző, kőtéglás, alagsori helyiség: szükséglakás egy margóra került intellektuális csőlakónak. Fullasztó feszültség árad ezekből a részletező realizmussal megkomponált díszletekből, amelyek a szerelem és gyűlölet láncjaival egymáshoz kapcsolt szereplők iszonyú lelki marakodásához szolgáltatják a hiteles színteret. Clodia, „a végzet asszonya” szabadulni akar a házasság megaláztatásokkal terhes, kínzó rabságából — akár gyilkosság árán is. Démoni ötlettel volt szeretőinek egyikét, Catullust biztatja ölésre, de mielőtt az eszelős tett megtörténne, a kiszemelt áldozat, a kiúttalanság végső mozdulatával, önmaga ellen fordítja a fegyvert. Az elcsigázott költő sokkot kap az emberi kapcsolatok kozmikus reménytelenségétől, kietlen magányba zuhan, miközben a szeretett nő fásult kétségbeeséssel távozik egy „harmadik” karján.

Ritkán látható rendezői mestermunka, ahogyan Füst Milán töredezett fölkiáltásaiból, odalőkött sorainak hangulatkelző sodrából, az egész zsi-bongó-ziháló atmoszféricusságból előbomlik a kapcsolatok szövevénye, a roncsolt idegzetű, sértett Catullus hisztérikus, egzaltált kitöréseivel, Metellus, a megcsalt férj fokozatosan visszanyert polgári méltóságával, s szenvedő imádatuk közös tárgyával, a mindkettőjükhöz hűtlen Clodiával, akinek hűtlensége csak a felszínen látszik léha csapodárságnak, valójában tehetetlen csapongás a „művész” és a „polgár” között, kétségbeesett kitörési vágy, menekülési kísérlet, tiltakozás a birtokbavétel ellen. A dráma értelmezésének egyik kulcspontja, amikor az egymásra acsargó két férfi fölismeri sorsközösségét és Clodia iránti gyötrelmes szenvedélyének fátumát. S dermesztő, ahogy a vágy titokzatos tárgya, annyi keserű frivolitás, érzéki provokáció után a dráma befejezésére belesápad, belecsöndesedik a maga okozta pusztításba.

Az előadás mindvégig kíméletlen analízisnek veti alá Füst Milán egymásra torlódó hangulatait, egyre följebb srófolva az intellektuális feszültséget, és egyre több realista részletre derítve fényt. Éles, filmszerű villanások rögzítődnek tudatunk recehárttyáján, torz pofák és testek a fürdőből, a kocsmá lezuhanó redőnye, ideges lábak toporgása a redőny mögött, padlóra loccsanó víz egy rémült arccal berohanó szobalány kezéből, dermedt vigyázzállás a friss halott mellett... Beleborzongunk a kegyetlen élménybe, és ámulva állapítjuk meg, hogy Füst Milán, akit „az egetverő magány költőjének” neveztek, elvont okoskodás nélküli létfilozófiává emelte lelkének szorongását.

SARKADI IMRE: OSZLOPOS SIMEON

A művész magánya és a világgal folytatott harca a tárgya Sarkadi Imre *Oszlopos Simeon*jának. Mondhatjuk erre az 1960-ban írt színműre is, hogy a kommunikációképtelenség, közelebbről a szűkebb és tágabb környezettel való kapcsolat megtagadásának drámája. Arról a szélsőséges értelmiségi individualizmusról szól, amely sikertelenségét és önpusztító ösztönét tudatos társadalmi kívülállásba menekíti. Kis János festőt hatalmukba kerítik lelkének cinikus démonai. Alkotó energiái kiapadtak, festményeit kizsúrízték, nem dolgozik, állását elveszíti, szerelme elhagyja, telefonját leszerelik, s ő a versből ismert szőlősgazda módján, aki a jégverés után megmaradt tőkéket husággal pusztítja el, tovább rontja a rosszat. A „lássuk, uram Isten, mire megyünk ketten” filozófiájához az élő példát Vincénéből, ebből a gonoszszágot már-már tisztá, elvont formában képviselő, rettenetes néemberből meríti. De a csőd elkerülhetetlen, Kis János nem lehet Vincéné. A humánus teljes leépülése után is ép, racionális elme megakadályozza, hogy kielégülést találjon a metafizikai rosszban. Kis János groteszk tragédiája, hogy csak az erkölcsi érzékét tudja leépíteni, az agyműködését nem, s a gondolkodás perenként tudatosítja benne, hogy amit tesz, az nem megoldás.

Várható volt, hogy ha az író legközelebbi barátainak egyike, Horvai István, számos Sarkadi-dráma inspirátora és első rendezője, föltűnően hosszú idő után elszánja magát az író talán legszemélyesebb művének színpadra állítására, fölfogása szubjektív és mélyről fakadó lesz, hiszen egyidejűleg kell megfogalmaznia viszonyát a szerzőhöz, a darabhoz és a darabban fölvetett problematika mai igazságához. Több mint negyed század telt el a dráma születése, illetve Sarkadi halála óta, ezalatt végképp szétfoszlott az az értelmezési lehetőség, amely az 1956 utáni értelmiségi dezillúziókhöz kapcsolta az *Oszlopos Simeont*. A rendező maga is tisztában van ezzel, amikor a téma első, a negyvenes évek végéről származó kidolgozására hivatkozik, sőt — először a mű színpadi történetében — áttemel belőle egyes részeket a Pesti Színház előadásába.

Ebben az újraértelmezésben az *Oszlopos Simeon* egyfajta általános értelmiségi csömör és az erre való filozofikus rájátszás drámája. Különösen lényegessé válik, hogy Kis János aszkézisnek nevezi a maga tisztán agyműködéssel, képletesen egy oszlop tetjéről végzett racionális megfigyeléseit — innen a darab címe —, ami azonban nem egyenlő a passzivitással. Csupán annyit jelent, hogy már nem talál élvezetet az érzékekben, ezért egy kísérlet részének tekinti Zsuzsi, a nyárspolgári liba elcsábítását és megalázását. A kísérlet lényege pedig nem más, mint „gondolattá vált magunkkal felmérni a világot”.

A bökkenő csak az, hogy a dráma eredeti háttérhangulatainak elhalványulásával a mai néző szeretné pontosabban tudni a Kis János-féle kozmikus katzenjammer okait, de a hős sikertelenségén kívül erre nézve más eligazítást a műből nemigen kap. A főhős bölcselkedő okoskodása

a rendről és a szabadságról ma sokkal mesterkétebbnek, modorosabbnak hat, mint akár tíz évvel ezelőtt. Új korában, a hatvanas évek elején az *Oszlopos Simeon* mint sokkoló gondolati dráma emelkedett ki a sematikus irodalmi átlagból. Értékét hiba volna visszamenőleg elvitatni; mégis, úgy tetszik, a darabot kikezdte az idő.

Az előadás rendezői koncepciója szerint a darab végi gyilkosság tulajdonképpen öngyilkosság: Kis János a halálos késszúráshoz maga kínlja föl az eszközt az elcsábított nőnek. Bár az eredeti szövegben erre nincs utalás, a halál kihívásának motívuma nem idegen a férfi magatartásától. Jobb volna, persze, ha ez a kihívás a kés fölkinálásának direkt gesztusa helyett a figura egész démoni intellektusából sugározna, de ennek híján is el kell ismernünk a befejezés tragikus katarziszát. Amelynek őszinteségét a szerző, Sarkadi Imre életválsága és a darab megírását alig néhány hónappal követő, ma sem teljesen tisztázott öngyilkossága szavatolja.

MUNKÁCSI MIKLÓS: LISSZABONI ESŐ

Az idők változásának furcsa fintora, hogy egy új darab, Munkácsi Miklós *Lisszaboni eső* című vígjátéka — a Játékszín mutatta be, Szegvári Menyhért rendezésében — mintha szándékosan megismételné a Sarkadi-dráma negyedszázaddal ezelőtti konfliktusát. Mélyen leszállított árfolyamon, csaknem paródiaként. A főszereplő itt is csalódott festő, aki remekművek alkotása helyett az apjától megörökölt koporsókészítő műhelyből tartja fenn magát. Kiábrándultságának oka elsősorban nem az, hogy az iparosságot többre becsüli a művészetnél, bár a rézkarcáént kapott nemzetközi díj éppúgy hidegen hagyja, mint egy külföldi műkereskedő bőkezű anyagi ajánlata. Zsenigyanús hősünk azért elkeseredett, mert könnyű erkölcsű felesége elhagyta, és menet közben az is kiderül, hogy talán rajongva szeretett kisleány sem az övé. Munkácsi darabjában már nem esik szó — a „szöveg mögött” sem — a társadalmi konfliktusról, a világ és a művész filozófiai ellentétéről, a lét peremére kerül alkotó egzisztenciális válságáról. A hős a cselekmény egy pontján ugyan kötelet kerít a nyakába, de csakhamar eláll öngyilkossági szándékától. Csupán fanyar megvetés telik ki tőle, amivel az anyagi haszon reményében beléje kapaszkodók erőlködését figyeli. A toprongyos műhely bútorai lassanként kicserélődnek körülötte, mert a „jóakarói” által eladott kép ellenétke folyamatosan csordogál — méghozzá dollárban —, ő maga azonban tehetetlenül rezignált marad.

A drámai szemlélet változása negyedszázad alatt szembeötlő. Sarkadi festője még a lét végső kérdéseit próbálta megérteni, Munkácsié már csak a feleségét szeretné. A közösségi ügyből magánügy lett, az intellektuális szenvedélyből ironikus groteszk, a tragédiából komédia. Meglehetősen súlytalan.

VÉSZI ENDRE: LE AZ ÖREGEKKEL!

A groteszk gyakran hűséges kifejezője az értékek devalválódásának. Valószínűleg nem az a művész legnagyobb áruháza, ha lemond az alkotásról, és helyette koporsókat készít. Sokkal kiábrándítóbb, ha az előtte járó nemzedékeket pusztán az „alkotás” témájaként kezeli, képletesen szólva nem tekinti másnak a tisztas öregeket, mint a szóban forgó koporsók potenciális lakóinak.

Vézi Endre *Le az öregekkell* című drámája a látszólagos „művész-probléma” mélyén az öregségről mint társadalmi jelenségről beszél. A Nemzeti Színházban bemutatott bizarr komédia láttán eszünkbe juthat egy cambridge-i antropológus állítólagos kijelentése, amelyet Simone de Beauvoir idéz az öregségről szóló könyvében. Eszerint a gyorsan változó világban, ahol a gépek élettartama rendkívül rövid, az embereknek sem szabad túl sokáig szolgálniuk; mindent ki kell selejtezni, ami idősebb ötvenöt évesnél. A kiselejtezés szó — mondja Beauvoir — a kétszínű hazugságoknál pontosabban kifejezi a társadalomnak az öregek iránt tanúsított magatartását. Mintha Vészinek is ez a szó lebegett volna a szeme előtt, amikor darabját írta. Talán ezért bontotta ki a záróképből — egy öregek gőzfürdőjét ábrázoló jelenetből — az auschwitzi gázkamrák vízióját.

A *Le az öregekkell* „zenei előjegyzése” visszamenőleg, a kádencia hangneméből válik egyértelművé. Vézi nem melodramát akart írni, hanem — a hasonlatnál maradva — inkább rapszodiát, szenvedélyesség és líra között csapongó, keserű groteszket, s minthogy színházról van szó, bizarr látomást. Öregpárti szemléletét a melankólia, az érzékenyülés vagy a sajnálat helyett a nyers, kicsit torzító, a kegyetlen valósággal szembesítő szándék motiválja. Csöppet sem fél attól, hogy viszolygást keltsen, s nemcsak az öregeken közömbösen átgázoló fiatalok, gonosz vagy kenetteljes középkorúak, hanem olykor a fizikai és szellemi leépülés tagadhatatlan jeleit mutató idősök iránt is.

A cselekmény központi alakja, Sasvári, az első önálló munkáját kiugrási esélynek tekintő, ifjú filmrendező attrakciót akar csinálni az öregek otthonának lakóiból, pontosabban az öregedés groteszkumából, „mondjuk, Bosch vagy éppen Daumier szellemében”. Szenttelen dokumentarista rámenőssége, amellyel úgy hozza kameraközelsébe az öregség pörsekeit, mint valami „burleszket a halál előszobájában”, részint a szakma farkastörvényeivel, részint lappangó gyerekkori emlékeivel — nagyszülei szexuális életének tanújaként rögződött utálkozásával — magyarázható. A traumatikussá fokozott élmény kissé erőszakolt motívumnak tetszik a figura jellemzése szempontjából. Sasvári a maga elszánt, önkéntesen és készségesen deklarált karrierizmussal jobban hasonlít a sematikus irodalom negatív hőseire, mintsem egy drámai értelemben elhíhető és eljátszható emberre. Következésképp szerelme, Luca

hirtelen jött csalódása, morális fölháborodása és látványos szakítása is áldozatul esik a túlságosan direkt ábrázolásnak.

Mindamelett nem ez az elsődleges oka, hogy a szép szándékú és jó néhány költőien ihletett részlettel ékes darabból nem jött létre valódi dráma. Vészinek nem sikerült megírnia a legfontosabbat, az alapgonddalot, amiént a színmű megszületett: az idős emberek fájdalmasan ambivalens sorshelyzetét, „az utolsó stáció”, az öregség társadalmilag bizonytalan, mert megoldatlan státusát. Nem sikerült a biológiai leépülés és a szellemi-érzelmi kiszolgáltatottság ellentmondásait a karakterekben tükröztetnie. Sem a szociális otthonban „kirakati házasságot” kötő, idős házaspár profán cívódásai, sem egy régi vágású kávéházi zsrnaliszta pajzánkodásai nem tudják elég mélyen és érzékletesen megjeleníteni a jellemző típusokat, illetve szervesen a drámai folyamatba illeszteni az öregkor konfliktusait. Az otthon öregeinek olykor kiszolgáltattott, olykor fenyegető kórusa a novellisztikus erejű szerzői instrukciókban mint szüntelenül a háttérben hullámzó, a hangulatot aláfestő tömeg működik, anélkül, hogy az egyes figurák színpadilag helyzetbe kerülnének, s ezáltal drámai feladattal lehetne fölrüházni őket.

Az a mozgásra beidomított, arctalan, személytelen statisztéria, amely föllép az előadásban, képtelen legalább néma jelenlétével főszereplővé emelni az otthonlakókat. Holott a darab róluk szól, vagy róluk kellene, hogy szóljon. Sik Ferenc rendezésében egyébként megjelenik a szövegből is kisejtlő, kancsal látomás a szociális otthon tragikomikus öregjeiről, kápószertű gondnokairól és egészséges, fiatal vadakként betörő vendégeiről. Csak egy kicsit könnyedebben, komolytalanabbul, eladhatóbban. Ezáltal az ifjú filmrendező megszegyenült arca sem elég hiteles, amikor az előadás utolsó jelenetében egy ártatlannak látszó forgatási beállításból fölrémlik az Auschwitz-vízió.

BÉKÉS PÁL: A NŐI PARTÓRSÉG SZEME LÁTTÁRA

Szerencsére nem mindenki olyan gátlástalan, mint a Vészi-darab karrierista filmrendezője. Békés Pál darabjának hőse, Torda Milán sokkal szerényebb és szelídebb. Ó mindössze egyedül szeretne lenni, hogy nyugodtan lefordítson angolból magyarra egyetlen mondatot. Körülbelül erről szolt *A női partórség szeme láttára* című komédia a Madách Kamaraszínházban.

Torda Milán úgynevezett fiatal alkotó értelmiségi, foglalkozására nézve műfordító, harmincöt éves, ezek a legtermékenyebb évei, pontosabban ezek lennének, ha megfelelő körülmények között dolgozhatna. Torda Milán pácolt diófabútorral, mennyezetig érő könyvespolccal berendezett dolgozószobában, enyhe szivarfüstbe burkolózva és aranylótéat kortyolgatva szeretne Tolsztojt fordítani, ehelyett sivár, bútorozatlan, bejárati ajtajától is megfoszott lakótelepi lakásában aviatikai szakszöveggel küszködik, mert azt jobban díjazzák, és ő fél lakás árával

adós elvált feleségének. Dem még ez a kietlen, robotos magány sem adatik meg neki, mert mint új lakót előzőnlík a szomszédok, kisajátítják a telefonját, a lakását, a munkaidejét, rátelepszenek, agyonbeszélik, beköltöznek az életébe. Torda Milán, félbemaradt személyiségének romjain, mind kétségbeesettebben keresi lefordítandó mondatához az egyetlen megfelelő igei állítmányt . . .

Békés Pál egy polgári kényelemmel kibélelt, talán épp Füst Milánt idéző — a Milán ritka keresztnév! — literátori életforma áhított utópiája felől láttatja a negatív lenyomatot: az értelmiségi létig el sem vergődő, fiatal humánnemzedék hiánybetegség-állapotát. Hősünk helyzete tele van paradoxonnal. Szellemi kényszermunkájához nincs személyes köze, s hogy mégis elvégezze, ki kellene rekesztenie a rázúduló, undok valóságot, amely — észreveszi-e egyáltalán? — a saját életére hasonlít. Szeretne bezárkózni, miközben nyitottnak kellene lennie a befogadható élményekre. Egy állítmányt keres, de nem tudja, képes-e egyáltalán állítani valamit.

Mondanivalónk van-e, vagy csak egy mondatunk? — ebben a kérdésben fogalmazható meg a főszereplő és bizonyos értelemben a szerző legnagyobb paradoxona. A darabból nem egészen világos, tudatában van-e Békés a maga teremtette metafora tartalmasságának, túljut-e a hátrányos helyzetű értelmiségi hős dolgozószoba-nosztalgiján, vagy egy wertheimzárás bejárati ajtóval és egy mahagóni íróasztallal megoldott-nak tekintené nemzedéke társadalmi helyzetét. Ha így volna, mint „szerzői állítmányt”, ezt fölöttébb kevésnek kellene tartanunk. Ebben az esetben az ígéretes darab formai erényei — kiforrott dialógustechnikája, színpadszerűsége, képtelenbe hajló, elemelt realizmusa — sem nyomna annyit a latban.

A kérdést pillanatnyilag eldönti az előadás helyének szelleme. A művet fölkaroló színház a „splendid isolation” híve. Huszti Péter rendezése nagyjából arról szól, hogy egye fene az elérhetetlen írói elefánt-csonttornyot, de legalább egy lakótelepi lyukból ki tudnánk rekeszteni a zavaró külvilágot. E könnyen tolerálható, fanyar álláspontnak megfelelően a betolakodó szomszédok neveltségesen siralmas csodabogarak, akikből hiányzik az emberi méltóság. Tréfásnak lenni mindig sikeresebb, mint mélynek, legalábbis bizonyos színészi és nézői beidegződések szerint. A rendezői fölfogás szükségszerű következménye, hogy a mellékszereplők eluralkodnak a főszereplő rovására. A darabhoz képest az előadásban még kevésbé fogalmazódik meg Torda Milán szellemi arculata; kérdés, van-e neki egyáltalán. Nem kerül ugyanis olyan szituációba, amely a színpadon történeteket az ő szemszögéből értelmezné. A cselekmény, ahelyett, hogy körülötte sűrűsödne, szervesen epizódokban halad előre — ez a darab hibája is —, magára hagyva tétlen jelenlétével a színészt. A hős egyre inkább kívül reked saját drámáján, nem marad más a számára, mint fokozatosan apátiába süllyedni. Ebből a keserves állapotból csak a befejezés lázadó mozdulata rángatja ki. Ugyanis az utolsó

pillanatban Torda Milán megtalálja a keresett állítmányt, ami nem más, mint a „to shobble” ige pontos magyar fordítása, azaz egy kitalált szó, minthogy az angol eredeti sem létezik. (Legföljebb egy hozzá nagyon hasonló.) A metafora világos. Ahhoz, hogy közölhessünk valamit, és reményünk legyen rá, hogy megértsenek, meg kell alkotnunk a saját szavainkat a magunk külön szótárában, azaz külön világában.

VAMOS MIKLÓS: VILÁGSZEZON

Vámos Miklós, a *Világszezon* című komédia írója nemcsak szavakat alkot, hanem egész nyelvet. A *Világszezon*ban világnyelven beszélnek. Nem angolul, oroszul vagy spanyolul, hanem egy angolszász, szláv és latinos betűtésekkel kevert, képzeletbeli nyelven, annak a fiktív országnak a nyelvén, amelynek tengerparti strandja a játék színhelye. Ismerős a nyelv, szinte megértjük. Ismerős az ország, majdnem azonosítjuk. Ismerős a tengerpart, mintha már jártunk volna ott. Ismerős az egész helyzet: a forró, nyári nap közös olvasztótégelyében fortyogó soknemzetiségű glóbuszunk.

Ha az egyik kulcsszó az „ismerős”, a másik az „idegen”. Ebben az ismerős szituációban idegenek vagyunk egymásnak. Nem értjük egymás nyelvét, szándékát, viselkedését. Vámos szellemes ötlete, hogy nem határozza meg pontosan a strandolók nemzeti hovatartozását. Mi is úgy találgatjuk őket, ahogy ők egymást, azzal a különbséggel, hogy mi értjük, amit mondanak, mert a föltételezett soknyelvűség egyformán magyarul hangzik, kiegészítve a szavak nélküli gesztusok köztes nyelvével, azaz metakommunikációjával. (Kapóra jön, hogy a metakommunikáció nemcsak az egymást verbálisan nem értők nyelve, hanem egyben színházi köznyelv is.)

Vámos Miklós „világstrandjának” két dimenziója van. Egy hétköznapi és egy metaforikus. A hétköznapiiban minden olyan, mint a valóság; a szereplők napoznak, fürdenek, veszekednek, esznek-isznak, flörtölnek, hancúroznak. De meddig nevezhető a valóság hétköznapiinak, s mikor kezd képtelenné válni? És meddig tudjuk elfogadni ezt az abszurd valóságot? A *Világszezon* szereplői egészen természetesnek veszik a kerítésen túl pillanatok alatt lejártszó autó tömegszerencsétlenségét. és különösebb megrázkódtatás nélkül éntesülnek a tengervíz fertőzöttségéről — mindkét témát „devalválták” a napi újsághírek. Azon már rosszallóan csóválják a fejüket, hogy egy közékjük préselődött, turbános strandoló gorilláival együtt terrortámadás áldozata lesz. Múló félelem fogja el őket, amikor repülők húznak el fölöttük, s helyi nyelven írt röpcédulákat szórnak, ijedten összebújnak egy váratlanul éles villanás láttán, furcsállkodnak az égből hulló, fekete hamun, és kicsit meglepődnek egy robotembernek vagy marslakónak látszó új fürdőző érkezésén. De végül is napirendre térnek a dolgok fölött, hiszen annyit hallottak már ilyesmikről. Megtanultak együtt élni ezzel a lehetetlen világ-

helyzettel, amelynek hétköznapi abszurdításai fokozatosan beszüremkednek, belezsúfolódnak nagy, közös világstrandjukba, fenyegetését szinte már észre sem vesszük, ugyanolyan közömbösek iránta, mint egymás iránt.

A *Világszezon* alapötlete kitűnő, dramaturgiai megvalósítása korántsem az. Vámos folyékonyan tud írni, de mint drámaíró nem elég szigorú önmagához. Túl könnyedén veszi a színpadot; darabja sokkal híggabb és lötyögősebb, mint a drámai koncepció. A jó értelemben vett szakmai profizmus hiányzik belőle: a biztonságos szerkesztés, a váltokozva megszólaló csoportok beszédhelyzetének hullámmzése, és főleg a belső fokozás, amivel ki lehetne bontani, el lehetne mélyíteni, a banálistól a bizarrig lehetne csavarni az alapszituációt.

A szegedi Nemzeti Színház előadása Sándor János rendezésében nem vállalkozik arra, hogy egy zsvajos életképből, hétköznapi részletekből indítva a játékot eljusson ismerős jelenünk karikatúrájáig. A színpadon egy Salvador Dali-féle, lekonyulva kivasalt óra hivatott jelezni, hogy a szürrealitás világában járunk, de amit látunk, az a valóság torzképe. A *Világszezonban* infantilis felnőttek strandolnak a világkáosz partján. Meddig tart a világörület? Lesz-e világhatásztrófa? Vagy egyszer már kitör a világbotrány? A szerző a maga alkotta keverék „világnyelven” közli velünk, hogy a helyzet romlik. A strand megafonja időnként a fülünkbe harsogja a figyelmeztetést, de mi észre sem vesszük. Más nyelven beszélünk, nem értjük.

ADATOK KUPUSZINA NÉPRAJZÁHOZ*

G. CZIMMER ANNA

NÉPSZOKÁSOK ÚJÉVTÓL ÜREG ESTEIG

„Boldog új évet” — csendül meg újév reggelén egy tiszta gyermekhang az ajtó előtt:

*Adjon az Isten bőven bort és búzát
Országunkban megmaradást
Sok örömet e házban
Boldogságot hazánkban
Ebben az új évben*

Ezzel a ritmussal köszönt be a fiúgyerekek kis szavalókórusa, a kupuszinai házakhoz. Csak fiúgyerekek illetékesek erre, mivel csak az hoz szerencsét a házra, ha az új esztendőben először fiú lépi át a küszöbét. Ebben az újévi köszöntő versben benne van az egész kupuszinai lélek. Az is, amiben hasonló egyéb magyar faluhoz, és az is, amiben különbözik tőle. Az ősrégi és közismert „bort-búzát” a kupuszinai megtoldja azzal, hogy „bőven”. Ebben kifejeződik a mindennapi kenyéren túli igényesség. Békességet nem ezzel a szóval kér, hanem „országunkban megmaradást”. A szülőföldön megmaradni nem maga a békesség-e? Nem többet fejez-e ki ez a családi békénél, azáltal, hogy a népnek békességét óhajtja? „Sok örömet e házban” — ebben megint az igény jelentkezik —, de boldogságot már nemcsak a házban, hanem tágabb otthonunkban, hazánkban óhajt.

„Bort és búzát” ez az alapja a jólétnek. De vajon milyen lesz, mennyi lesz? Már januárban találgtják. Majd megmondja Vince meg Pál fordulása:

* Harmadik, befejező rész.

*Hogyha fénylik Vince,
Telik a pince.*

és

*Hogyha fénylik szent Pál,
Minden vetés jól áll.*

Az első január 22-én jósolja a jó bortermést, ha napsütéses idő jelentkezik, a második január 25-én jósolja a gabonatermést.

Nemsokára elérkezik az óhajtott „sok öröm” ideje is. A farsang ez, a kupuszinaiak vígságos, táncos, énekes, tréfás farsangja. Hej, van dolga az öt muzsikásbandának, szól a nótában is megénekelt „Szurap tamburája”, röpiúnek a szoknyák, még az idősebb asszonyok is el-eljárlják a „raazós”-t, amit a fiatalok már nem is tudnak az őseredeti felszabadultsággal, a tagok feloldottságával járni. A népviselet ebben az időszakban a legtarkább, szinte tobzódik a színekben és színellen-tétekben. Minden ruhadarab más színű a lányokon, és hozzátehetjük, hogy rikító színű. A vigasság és bőség tetőpontját a farsang a vége felé éri el. Már a farsangvasárnap előtti csütörtökön mód nélküli sü-tés-főzést csapnak az asszonyok, ment az a „torkos csütörtök”, amikor régi szokás szerint kilencféle jót kell készíteni, és mindből kell enni. Ilyenkor megritkulnak egy kicsit a kéményből lógó kolbászok, orják, karmonádlík csatarendjei, de a dolog nem veszedelmes, mert jut is, marad is. Rétesek és fánkok hekatombái kerülnek az asztalokra. A farsang utolsó napján, kedden a legények tréfás táncos-zenés menetek-ben járják be a falu utcáit és térnek be az ismerősökhöz. A tréfás menet paródiája egy lakodalmas menetnek, amelyben egy legényt meny-asszonynak öltöztetnek — mert leány nem volna kapható ilyen bo-londságra —, egy másik legény meg vőlegénynek öltözik, és társaikból megalakul a nász kíséret. Muzsikaszóval térnek be a lányos házakhoz, isznak egyet, és megtáncoltatják a „nallány”-t. Aztán mennek tovább. De a gyerekek se maradnak ki a mulatságból. Ők is utánozzák a fel-nőtteket. Kisfiúk állnak össze maskarás lakodalmas menetbe, és men-nek házról házra. Nagyon forgatják fejük fölött az üveget, mintha borosüveg volna, holott abban a legjobb esetben „sörbet” ha lötyög. Amikor még a boltban feketecukrot lehetett kapni, akkor abból készí-tették a sörbetet, úgy, hogy üvegbe tették, és vizet töltve rája addig rázogatták, amíg fel nem oldódott, és édeskés, barna, habos lé nem lett belőle. Manapság nem könnyű megszerezni a hozzávalót.

A farsangi dínomdánom és dúskálás után beköszönt a hamvazószer-da, és elcsöndesül a falu. Csak még egyszer mintha visszanézne a far-sang; másnap, csütörtökön megesznek mindent, ami a farsangi sütés-

főzésből megmaradt. Meg kell enni, mert utána nagyböjt első péntekje jön, és akkor megint nem illik enni. A hamvazószerdai egynapos pihenő után jólesik a sokféle finom maradék. Egyesek ezt a napot is torkos csütörtöknek nevezik, mert akkor mindenfélét összetorkoskodnak. A formák betartására azonban gondosan vigyáznak, a torkos napot megelőzi és követi egy-egy böjtös nap. Most már aztán visszavonhatatlanul elmúlik a farsang, és következik a komoly nagyböjt. Elhallgat a muzsika, és eltompulnak a ruhák színei is. Ez egyúttal a természet ébredésének ideje, és kezdődik a földmunka a határban. Most már nézni kell, hogy „miből élünk”. Előkerül a kemence fölötti szárítóról az „árpádszuk”, azaz dughagyma meg az eresz alatt, kis zacskókban őrzött veteménymagvak — amelyek egyébként a villámhárító szerepét is játsszák Kupuszinán: azt tartják, hogy megvédi a házat a villámcsapástól —, és a ház népe hajnaltól sötétedésig kint van a földéken. Ültetik a krumplit, hagymát és a többi kerti veteményt. A vérbeli kupuszinai el nem felejt fohászzkodni a munka kezdetekor: „Jézusom, segíts meg, áldd és szaporítsd meg!” A munka befejezésekor pedig „Hála Istennek”-kel szedi össze a cók mókot, és megy haza. Fáradtan vacsorázik valamit, és alig várja, hogy ledőljön, mert hajnalban új munka vár rá. Ebben az időszakban nem táncolnak, nem tréfálkoznak. Sötétbarnára égnek le a duzzadó menyecskekarok és nyakak. De nemcsak a tavasz, hanem a lányok szíve is ébredezik. Új tavasz, új reménység... Vajon ki lesz a párja? Titkos sejtése beteljesül-e, avagy másvalakit szán neki a sors? Meg lehet azt tudni nagypénteken, csak egy kis türelemmel kell lenni. A módja pedig az, hogy a nagylány kisöpri a házat, a szemetet a lapáttal kiviszi a ház mögé, kiönti, és rááll a lapátra. Így fülel, hallgatódik mindaddig, amíg valamely férfinév nem hall kiáltani. S amilyen nevet először hall, úgy fogják hívni a jövődöbelijét. Nem kell itt valami titokzatos sugallatra vagy szellemhangokra gondolni, hanem a legegyszerűbb esetre, valóságos emberi hangra. Hiszen igen nagy a valószínűsége annak, hogy amíg a leány vár, valamelyik szomszédban kikiáltanak az udvarra vagy a kertbe valaki után, vagy pedig az utcán kiabál valaki: „Várjál mán, Jóska” vagy „Hun vagy, Mihály?”. A lányok sokszor fel is ismerik a kiáltó hangját, és azt is tudják, hogy kinek szól, de a hiedelemnek nincs személyes jellege, hanem csupán azt hiszik, hogy a véletlen így árulta el, hogy mi lesz a keresztneve a férjüknek. A kupuszinai asszonyok nevetve mesélgetik aztán „divánozás” közben, hogy kinek hogyan teljesedett a jóslat.

Elérkezik a húsvét, amely megint „sok örömet hoz a házba”. Alig várják a lányok a locsolkodást. De a legények is várják. Nem is győzik kivárni, hogy felvállradjon húsvéthétfő reggele. Már éjfélkor elindulnak bandázva a lányos házakhoz. A lányok meg le sem feküsznek, hanem felöltözködve töltik az időt, énekléssel, kártyázással, éppen úgy, mint karácsonykor az éjféli miséig. Hallgatóznak, hogy mi-

kor hallatszik már a muzsikaszó, miként közeledik a ház felé, majd hallhatóvá válik a csizmakopogás is, és végre itt vannak a legények. Beinvítálgák, sonkával, borral kínálják őket, és azok nem nagyon szabódnak, hanem falnak egy keveset, hogy jobban csússzék a bor, aztán megoldódik a nyelv is, jókedv kerekedik, és közben a „nallány” úgy meglöcsölődik, hogy szaladhat ruhát váltani, mert a vizet, azt nem sajnálják tőle. Egy vödör hideg vizet kap a nyakába, kevesebbel nem ússza meg. Aztán elbúcsúznak, és továbbmennek, más házhoz. A kisfiúk hétfőn reggel járnak locsolkodni, és ilyenkor megkapják a hagyományos piros tojást. A kupuzinaiak nem művészei a tojásfestésnek — amint egyébként sem művelik a népművészet egy ágát sem —, csak sima, egyszínű tojást festenek.

A nyári nehéz munka idején csupán egy népszokás emelkedik ki; aratás után a búzakoszorú készítése, amelyet aztán a templomba visznek, ott felfüggesztik a csillár alatt, és ott függ a következő termésig. Ennek a rendjét-módját nem kérdeztem ki. Érdekesnek csak annyiban találtam, hogy ezt a szokást egybeült csak református falvakban láttam.

Összel a külső munkák befejezése és a természetakarítás után jön el az ideje újból a házi népszokásoknak. Ilyen babonás huncutság pl. az András-napi gombócfőzés, ami által a lányok a jövőendőbelijüket szeretnék megtudni. Kis cédulákra férfineveket írnak, és mindegyiket belegöngyölik egy tésztagombócba. A lányok összejönnek egyik pajtásuknál, ott kifőzik a gombócokat, és mindenki vesz a tányérjára egyet. Kíváncsian és nevetve bontogatják aztán, kinek milyen jutott. Nem mintha hinnének benne, csak egy kicsit is, csak éppen a multság és időöltés kedvéért csinálják.

A tél bővelkedik aztán népszokásokban. A gyermekek várják a Mikulást, és az el is jön éppúgy, mint más gyermekhez. De a kupuzinai gyerekek még Mikulás után is várnak valakit, mégpedig a „Luca néni”, aki itt mintegy női alakja a Mikulásnak. December 13-án van a napja. Ő is hoz édességeket, apró ajándékokat a gyermekeknek. Az asszonyok pedig ekkor ültetik a búzát, amely a karácsonyi asztal díszé lesz. Vigyáznak is ezen a napon, hogy tűt ne vegyenek a kezükbe, mert aki varr, az bevarrja a tyúkokat, és nem fognak tojni. Ezt már komolyan kell venni. Régen valamikor ezen a napon kezdték el a „lucaszéket” készíteni, amelynek karácsonyestire kellett elkészülnie, és amelyre ráállva az éjféli misén meg lehetett látni, hogy ki a boszorkány a faluban. Ma már csak mesélgetik és emlegetik, de nem csinálják. Úgy látszik, nem kíváncsiak már a boszorkányokra. Manapság már csak egy ember tudja a faluban, hogy ki a boszorkány, s ez a pap. Mert a pap, mikor az éjféli misén a kehellyel és ostyával a hívek felé fordul, meglátja, hogy ki közöttük a boszorkány. De amit a pap lát, az titok marad.

A karácsony előtti nap, azaz Ádám—Éva napja jelentőségteljes nap, nemcsak a karácsonyest miatt, hanem másért is. Ezen a napon figyelik, hogy ki jön először a házba, és az első belépő neméből jóslatot kapnak a házban történendő szaporodás nemére. Ha a menyecske várandós, és ezen a napon férfi jön elsőnek a házba, akkor kislányt várhat, ha nő, akkor kislányt. Hasonlóképpen a tehen és a ló utóda is megfelelő nemű lesz.

Amikor aztán elérkezik a karácsony estéje, összegyűlik az egész család. Felterítik az asztalt, ráállítják a feldíszített karácsonyfát, alája a Luca-napkor ültetett búzát. (...) A gazda kimegy a kertbe, és egy öl szalmát kötöz a ló hátára, és behozza vele a fészerez. Ott lerakja róla, a lovat beköti az istállóba, ő maga pedig felnyalabolja a szalmát, és bekopogtat vele a házba. A „szabad” feleletre belép, jó estét kíván, lehinti a szalmát a földre, s az ott marad egész karácsony harmadnapjáig — János-napig. Ezután következik a gyertyagyújtás. Játékosan húzódoznak tőle, és egyik a másikra tolja az első gyertya meggyújtását, mert az a hiedelem, hogy ahhoz mennek majd mind a patkányok a házban a jövő évben. Némi szabódás után mégis legtöbbször a háziaszszony vállalja a szerepet, és így az öreg babona igazolást nyer, mert a patkányok mindenesetre az éléskamrát fogják leginkább kerülgetni.

Gyertyagyújtás után asztalhoz ülnek, és vacsora előtt a hagyományos karácsonyi eledeleket fogyasztják. Mindenki megeszik egy-egy gerezd mézes fokhagymát —, hogy jövőre ne fájjon a torka —, azután egy almát annyifelé vágnak el, ahányan ülnek az asztal körül, és mindenki kap egy gerezdet. Akinek a részébe elvágott almamag jut, annak a jövő esztendőre halál áll. Némely háznál egy-egy szem diót esznek, s akinek a diója fekete belül, annak az élete véget fog érni. Ezeket a babonákat azonban nem hiszik komolyan, csak mint régi szokást művelik, és nevetnek rajta. Végre asztalra kerül a karácsonyesti vacsora, amely húslevesből és mákos tésztából — a kupuszinaiak két legnagyobb becsült eledeléből — áll.

A betlehemjárás már nem szokás, de néhány évvel ezelőtt még a kisfiúk kedves és hasznos időtöltése volt, mert mindenütt kaptak valami csemegét. Megszűnésében kétségtelenül szerepe van a vallásos nevelés elmaradásának. Betlehemjárás helyett összejönnek az ismerős családok egy-egy háznál vacsora után, és régi karácsonyi énekek éneklésével töltik az időt az éjféλι misére való indulásig. Sorra veszik a régi betlehemes énekeket és az imakönyvben található karácsonyi énekeket. Legelterjedtebb a következő ének:

*Pásztorok keljünk fel
Hamar induljunk el
Betlehem városába
Rongyos istállócskába*

*Siessünk, ne késsünk
Hogy még ezen az éjjel odamehessünk
Mi Urunknak tiszteletet tehessünk.*

*Angyalok hirdetik
Messiás születik
Itt van jele fényében
Helye születésében
Pajtában, pólyában
Be vagyon ő takarva posztócskában
Aldott gyermek szenved már kiskorában.*

*Jézus e szent kiseded
Mily szükségét szenved
Nincsen meleg szobája
Sem ékes palotája
Szükségben, hidegben
Melegíti őt a barmok párája
Ő isteni szeretet nagy csodája.*

Az éjféli misén ott van a falu apraja-nagyja, zsúfolásig megtelik a templom. A boszorkányok is ott vannak — ha egyáltalán vannak —, de annak csak a tisztelendő úr volna a megmondhatója. Valamikor a kántor számára is nagy próbatétel volt az éjféli mise, mert ilyenkor kellett neki az orgonán a boszorkányok számára a „dikicát” játszania, és ha nem tudta, vagy nem akarta, jaj volt neki. A boszorkányok bosszút álltak rajta. Ilyen históriák mendemondája még ma is él az öregasszonyok ajkán, és ha megered a szavuk, elmesélgetik. Hogy mi is volt az a dikica, nem sikerült kiderítenem. Kétségtelenül szláv szó, a növénytanban, illetve a népies orvoslásban egy gyógynövény neve. De hogy mi összefüggésben van a muzsikával és a boszorkányokkal, vagy egyszerűen csak a szó szinonimája, azt még kutatni kellene.

Karácsony másodnapján járnak a fiúgyerekek Istvánt köszönteni. Enekekkel köszöntenek be, melynek szövege így hangzik:

*Örvend az ég vigassággal, dicséreteivel
Ragyogó nap sudárijja tiszta fényével (= sugárja?)
Csillagok felderülnek
Onnan messze kerülnek
Minden állatok örülnek
Ma, zengedeznek.*

*Ama híres Apoljo is pengeti urát (= Apolló, húrját?)
Édesdeden veregeti kedves nótáját*

*Végre fordítsd sorsodat
Szenteltessed napodat
Szent István pátronusodat
Bölcses párodát* (?)

*Szent Istvánnak érdeme
Vezéreljen mennyekbe
Mirólunk sem felejtkezvén
A dicsőségbe.*

(Az utolsó négy sort ismétlik.)

A néphumor az utolsó négy sort profanizálta, és az áldomásra való célzást vitte bele:

*Szent István érdeme
Hozzon bort az üvegbe
Mirólunk sem feledkezvén
A dicsőségbe.*

Ez az István-köszöntő — amint a benne levő mitológiai vonatkozásból ítélni lehet — nem egyházi szent ének, és nem is eredeti népi invenció, hanem valami régi kalendáriumból vagy csízióból származhat. Ugyanezzel az énekkel köszöntik másnap a faluban a Jánosokat, csak hogy persze, a szövegben az István helyett Jánost mondanak.

Ezután következik az aprószentek napja, a gyerekek „megsubrikázásával”. Fonott fűzfavesszővel megcsapdossák az apróságokat. Ez a szokás eredetileg az egészségvédő babonák közé tartozik, mert a vesszővel való veregetés közben azt kell mondani, hogy „friss légy, egészséges légy”. Ez azonban Kupuszinán már feledésbe ment, és maguk sem tudják, miért csinálják, csak éppen a módját még megadják a gyerekeknek.

Az év utolsó estéjét a kupuszinaiak „öreg estének” nevezik. Azért, mert ezen a napon a legöregebb az esztendő, és mindjárt vége lesz. Este a hálaadás után hazamennek, és vacsora után egész éjfélig fenn vannak, kártyázással, játékkal evés-ivással töltik az időt éjfélig, hogy ébren találja őket az új esztendő. Aztán lefekszenek, hogy reggel az újévköszöntő kisfiúk harsány „Boldog új évet”-jére ébredjenek fel.

MENDEMONDÁK, BOSZORKÁNYHISTÓRIÁK

Julina Pálékhoz átjött Buják Ágota néni, és ők mesélték a következő régi történeteket:

„Amikor még a régi kántor volt itt, az öreg Sturc előtt, aki volt, az nem akarta az orgonán játszani a dikicát a boszorkányoknak az éjféli

misén. Abban az időben nem volt még posta a faluban, hanem az a kántor ment be Zomborba kocsival, és ő hozta ki a postát. Osztán amikor ment a zombori úton, a boszorkányok bosszúból felborították a kocsiját, és ő leesett, csúnyán összetörte magát. Sokáig feküdt aztán betegen, mer eltört a lába, és mindenféle csontok gyűttek ki belőle. Még halcsont meg libacsont is vót közte.”

„Éccaka járó emberek láttak egyszer a temető felől jönni egy asszonyt anyaszült meztelenül. Fel is ismerték, hogy ki volt (egy molnár felesége), és így tudták meg, hogy boszorkány. Mer egyébként mit keresett volna éccaka a temetőben? Az az asszony mindenféle rontásokat tudott. Biztosan az ahhon való füveket szedte a temetőben.”

„Egy ember egyszer éccaka ment hazafelé, és a kovácséknál a szín alatt látott egy kocsit, amelyen tizenkét menyasszony ült felötözve fehérbe. Valamiféle emberek meg tologatták őket ide-oda, előre-hátra. De sötét vót, nem lehetett látni, hogy miféleké vótak. Az ember meg csak azt nézte, hogy minél hamarabb otthon legyen.”

„Volt úgy, hogy éjszaka kocsizörgést hallottunk, és kinéztünk a firhang mögül, hogy ki jár ilyenkor. De nem láttunk senkit sem. Az öregek azt mondták: most ment a »tilikocsi«. Tán az ördögök húzták, vagy mi!”

„Valamikor réges-régen háború volt itten. A kutyafejű tatárok jártak itten. Akkor még víz vót az egész falu körül a lapájon, ott, ahun most az Angyalosok vannak. Azon túl a dombra ladikkal jártak át a kupuszinaiak, mer elmentek a tatárok elül a faluból. Lukakat vágtak a domb oldalába, és ott húzódtak meg. Csakhogy ott nem lehetett kenyeret sütni, a vót a baj. Azér oszt a menyecskék — már a bátrabak — éccaka hazajártak a faluba, hogy megsüssék a kenyeret. De sietni is kellett, hogy, mire megvirrad, mán ott legyenek a ladiknál, hogy visszavigye őket a kenyerekkel. Azok a kutyafejű tatárok pedig az órukat begyugták a földbe, és kiszagulták, hogy ki merre jár. Akkor oszt kiáltottak az asszonyok után a sötétben: »Kataa... Maraa... Merre vagytok?« Egy menyecske éppen a ladikba akart szállni a kenyerekkel, amikor ott termett előtte egy kutyafejű tatár. De nem ijett meg az az asszony, hanem a sütőlapáttal úgy fejbe sújtotta a tatárt, hogy kettőbeesett a feje. Akkor gyorsan belépett a ladikba, és átment a vízen a családgyáhon, akik ott várták a domb alatt.”

Érdekes lenne kikutatni, hogy honnan származik ez a mendemonda, mert hiszen egész Kupuszina alig 300 éves telepítés, és így nem lehet szájhagyomány a tatárjárás idejéből a kupuszina helyrajzi megjelölésekkel. Vajon eredeti településük helyéről hozták-e magukkal? Ti. a Göcsej is mocsaras-vizenyős tájék, ott lehet valami őslélménymagva a szájhagyománynak.

Anekdota a „régí jó idők”-ről

A borbélynál mesélték várakozás közben:

„Tuggyák, hogy amikor a muszka cár elgyütt Ferenc Jóskához vendégségbe, azt kérdezte tőle, amikor körülkocsikáztatta a birodalmában, oszt látta, hogy miyen szépen élnek a különféle népek együtt, hogy lehetséges az, hogy ijen szépen élnek és boldogulnak az országban. Azt felelte Ferenc Jóska, hogy ez azért van, mert az én népeim egymást csalják. Így aztán mindegyik megtanálja a boldogulását.”

Si non e vero, ben trovato.

Mese a Halálról és a szegény emberről

A borbélynál mesélték:

„Volt egyszer egy szegény ember, aki azt gondolta, hogy ő már eleget dolgozott életében, és mán nem is szeretett dógozni, hanem csak kiült a ház elé a kispadra, és beszélgetett meg kártyázott vóna a szomszédokkal. Hát egyszer az történt, hogy Krisztus Urunk meg Szent Péter bementek hozzája szállást kérni éjszakára. Az ember befogadta és megvendégelte őket jó szívvel, avval, amiye volt a házban. Krisztus megáldotta a kenyeret, amit az asztalra tett, és mindnyájan jóllaktak belőle. Reggel megint úgy volt. A szegény ember, hogy ezt látta, marasztalta őket, de ők nem wmaradtak, mondták, hogy menni kell tovább. Útközben beszélgettek róla, és azt mondta Péter, hogy ez az ember jutalmat érdemel a jószívűségéért. Krisztus azt mondta: »No, eredj vissza, Péter, kérdezd meg három kívánságát, és majd teljesítjük neki.« Visszament Péter, és megkérdezte, hogy mik vónának a kívánságai. Az meg, mikor meghallotta, hogy miről van szó, azt mondta, hogy ő először is azt kérné, hogy aki az ő háza előtt leül a padra, ne tudjon addig fölkelni, amíg ő azt nem mondja, hogy fölkelhet. Másodjára meg azt kérte, hogy aki az ő kertjében fölmászik a körtefára, ne tudjon addig legyünni, amíg ő meg nem engedi. Harmadszorra meg azt kérte, hogy ha ő leül kártyázni, mindig ő nyerjen. Visszament Szent Péter, és elmondta Krisztus urunknak a szegény ember három kívánságát. Krisztus meg azt mondta, hogy amiért ilyen csekélységet kért és nem mindenféle földi, hívságos dolgokat, megérdemli még azt a kegyelmet is, hogy a halála előre legyen jelentve neki.

Az ember meg csak élt tovább. Jöttek a szomszédok látogatóba, leültek a kispadra beszélgetni, de a végén már alig mertek odajönni, mert nem tudtak hazamenni akkor, amikor akartak, ameddig az ember meg nem engedte, hogy fölálljanak.

Hát egyszer egy napon megjelent a Halál is, és jelenti, hogy elgyütt érte, hogy elvigye. Azt mondja az ember: „Jól van, mindjárt felkészülök, csak foglalj helyet addig a padon.” Le is ült a Halál, az ember meg bement a házba, hogy készülődjön. Mikor kigyütt útra készen, azt mondja: „No, mehetünk.” De a Halál nem bírt fölállni,

mert ő nem mondta, hogy fölállhat. Addig-addig, hogy kezdett már könyörögni neki, hogy engeggye, mert neki még dóga van a világon. Azt mondta az ember, hogy elengedi, ha megígéri, hogy ad neki még 25 esztendő életet. A Halálnak „muszajott” megadni, és megígérte. Erre az ember fölengedte és elment. Huszonöt évig csakugyan nem jött feléje sem. De akkor megint jelentette, hogy most már meg kell halni. Azt mondja az ember: „Jól van, megyek már mingyárt, csak megberetválkozok. Te meg addig menj fel a körtefára, és szedd meg a tarisznyát körtével, jó lesz az útra.” Föl is ment a Halál a körtefára, és szedte a körtét, az ember meg odabent elkészült, és jött kifelé útra készen. Igen ám, de a Halál nem bírt legyünni a körtefáról, ott könyörgött neki, hogy eressze le. Az ember meg nem eresztette addig, amíg még 40 év életet nem adott neki. Megadta, mert ha nem adta volna, akkor 40 évig senki se tudott volna meghalni a földön. Élt még 40 évig az ember, akkor egyszer csak ott termett a Halál, és egyet se szólt, csak hóna alá kapta, és vitte. Egyenesen behajította a pokol kapuján. Mivelhogy annak idején nem kért üdvösséget az ember, hát így elkárhozott. Hát a pokolban éppen javában kártyáztak a mindenféle urak, hercegek, grófok és bárók. Ezekkel mindjárt leült a kerek asztalhoz, és elkezdett játszani velük. Mind elnyerte a pénzüket. Megvótak mán ijedve nagyon, hogy mi lesz velük, ha ez így megy tovább. Akkor megfogták a szegény embert, és kilódtították a kapun a pokolból. Isten tudja, hogy hova esett, és mi lett vele azután, de a Halál se jött többet érte.”

Ebben a mesében ismét feltűnik a halál megszemélyesítése és kedélyes felfogása. A szegény ember furfangjával túljár még a halál és az urak eszén is. Tréfál és kukoricázik a halállal. Az urakat persze megkopasztja. Jellemző az is mint népmesei motívum, hogy a pokol csupa urakkal van tele. De azoknak még ott se megy rosszul, csak folytatják az úri tempót.

Lehetséges, hogy a „korpát adott a halálnak” mondás alapja is valami mese, amely már feledésbe ment, csak a csattanója maradt fenn a mondásban. Bizonyára ebben az esetben is becsapta valaki a halált, úgyhogy korpászsákokat vitt el a holttest helyett. Talán a nagyon öreg emberek még tudnának valamit mondani erről.

BALLADATÖREDÉKEK

A faluban történt tragikus eseményeket valamikor Kupuszinán is versbe foglalták, s talán énekelték is. Öregasszonyok még emlékeznek egyes strófákra és sorokra. Az alábbiakat Buják Ágota és Julina Pálné mondották. De végig egyikük sem tudta. Útmutatásuk alapján még három öregasszonyhoz és egy öregemberhez fordultam, de azok sem tudták.

1. Cséplési balesetet megéneklő népballada. Igen hasonlít az Alföldön ismeretes Farkas Julcsa balladájához:

*Mi történt a bácskertesi sziribe, (szérűbe)
Legszébb legény beleesett a gépbe,
Síralmába, fájdalomába azt mondta,
Jaj Istenem, álljon meg a masina.*

*Mire ezt a gépész úr meghallotta,
Sírás közben a gépet megállította . . .*

2. Kis Juliska balladája. A történet ismeretlen, még ezután kellene felkutatni.

*Kupuszinai árpatarló de széles,
Arra megy a kis pacsirta, beszédes.
Sírva mondja Kis Juliska anyjának,
Hirtelen lett halála a lányának.*

3. Egy kocsmai verekedés áldozatáról szóló ballada. 14—15 évvel ezelőtt történt az eset. A legényt leszúrva találták a csárda ajtaja előtt. Valószínűleg féltékenységi dráma játszódott le.

*Hallottátok-e, leányok, mi történt?
Horváth Jánost a csárdában megölték.
Horváth János fejtől lábíg koszorú,
Édesanyja árva szíve szomorú.*

*Erzsa néni adjon Isten jó estét,
Elhoztuk a Jóska fia holttestét.
Jaj de nagy bűt hoztatok a fejemre,
Megállj, legény, nem lesz ez elfelejtve.*

HUMOROS NÉPDALOK ÉS VERSEZETEK

1. Papcsúfoló nóta. Az egész népéletet és szokásokat belengő vallásos szellem, az évszázadokon át tartó vallásos nevelés, a község kollektív vallásos fogadalmi sem tudták elérni, hogy az őseredeti néphumor meg ne nyilatkozzék szinte a székelékével versenyző vaskos szellemességgel:

*Elment a pap irgészni-firgészni, (ürgészni-fürkészni)
Elfelejtett misézni-misézni.
Gyertek, lányok ásóva-kapávaa,
Úrge van a határba, határba.*

*Úrge van a határba, határba,
Nincsen, aki kiássa, kiássa.
Mert az úrge hun leáll, hun feláll,
Míg a lukra nem talál, nem talál.*

Kocsmai mulató nóta

*Sej-haj, ha bemegyek a kocsmába,
Feleségem jön utánam kiabálva.
Akkorákat kiabál a szája,
(hogy) nem hallik a Szurap tamburája,
Sej-haj, jó bort iszunk rája.*

Ez a nóta azért is érdekes, mert dokumentuma a kupuszinai asszonyuralomnak. Van, aki bevallja, van, aki tagadja, de úgy van. E mellett szólnak azok az esküvői és lakodalmi babonás népszokások is, amelyek az asszonyuralom megszerzésére és biztosítására szolgálnak. Figyelmeztetik a menyasszonyt, hogy amikor kifelé jönnek a templomból, ő lépjen először a templomajtón, akkor ő lesz az úr a házban. De ha ez nem sikerülne, még van egy másik biztosítékrecept is. Kitanítják, hogy amikor majd egyedül marad az urával, és „vetkőződni” kezdenek, vigyázzon arra, hogy amikor az ura leteszi a kalapját, ő tegye rá a fi tyuláját. S amikor az ember leteszi a kabátot, ő tegye rá a maga ruháját. Az anyósok is szoktak ebben az irányban észrevétlenül meszterkedni.

*Gúnydal a sertésbeszolgáltatás idejéből
(A Söprök a pápai utcát mintájára)*

*Söprök a kupuszinai utcát,
Másiroznak a kövér kocák.
Százkilencven kilós kövér koca
Ballag ki az állomásra.*

*Kérdi tőle egy parasztgazda,
Hová mész, te kövér koca.
Nem kell itt már sonka, se szalonna,
Savanyodik otthon a káposzta.*

Reakciós gúnydaltöredék

*„Hej parasztok, úgyis vége van már.
Dolgozhatsz eleget, üres a hambár!”*

Tovább nem akarták énekelni.

A kupuszinai közismert népdalokat és táncnótákat nem jegyeztem fel, mivel azok már le vannak jegyezve tudomásom szerint, és különben is, bármikor megkaphatók a Györgyösbokréta vezetőjétől.

GYERMEKJÁTÉKOK

A gyermekek szórakozása — mint már a népszokások fejezetében el-
soroltam — részint a felnőttek utánzásában nyilvánul meg, s ezenkívül
itt vannak a gyermekkor sajátosságos, külön társasjátékai. A legkisebbek
szórakozása a gilázás és a kergetődzés. Gilázásnak nevezik a kavicsel-
kapó ügyességi játékot. A gyermek szétvetett lábakkal leül a földre,
és lábai közé tesz egy csomó gömbölyű kavicsot. Aztán feldob egyet,
s többet fölkap, és a földön levő kavicsból 1—2-t, majd 3-at,
és amíg a levegőben van, a földön levő kavicssal egyszerre mind a marká-
ba kapja. A fogócska játékot Kupuszinán „csucsuska-kergelé”-nek hív-
ják. A fogót kiszámolással jelölik ki. Aki kergetőzés közben leguggol,
azt nem szabad megfogni. Kiszámoló mondókák:

*Ó-ó-ó, tündérkaszinó,
Akire jut a százkettő,
Az lesz a fogó.*

Nem sok-e 102-ig számolni? Az bizony sok volna, de a kupuszinai
gyerekek ésszel élnek. Így számolnak: 2—12—22—32—42—52—62—72
—82—92—102. Másik kiszámoló, ütemes mondóka, amelyet télen bent
a szobában is szoktak papíron gyakorolni, a következő:

*Vági-vági fát,
Micsodai fát?
(Régi fasinát.)
Sárga rekettyét,
En is veled vers,
Te is velem vers,
Fogadjunk fel egy pint borba,
Huszonkettő ez!*

Mondás közben minden hangsúlyos szótagra egy vonást húznak a pa-
píron, és így a végén összesen 22 vonás lesz, ha nem tévesztik el. A
mondóka szövege megfelel eredeti népi kitalálásnak, és mutatja, hogy
versenyező játékról van szó. De az is lehetséges, hogy valami régi
ráolvasó vers volt ez, mert az ilyenekben többször van szó favágás-
ról, sőt egyik babonás cselekvés volt régen az élő fa megvágása a be-
tegség átadása céljából, s éppen fenyőfa, boróka és rekettye- (rakotya)
bokrok szerepelnek ezekben a mágikus cselekvésekben. A legrégebb ma-

gyar ráolvasás, a bagonyai ráolvasás így szól: „Fenyő, én téged váglak, mire, arra, hogy Jánosról a szemölcsöt levegyed”. És közben karddal kellett vágni a fenyőt.

A zárójelben levő sor — régi fasinát — változatképpen él a gyermekek ajkán. Ki így, ki úgy mondja. Ez a sor szláv behatásra vall.

A kislányok leginkább azokat a játékokat játsszák, amelyeket az óvodában tanultak. Ilyenek a „Sárga liliomszál, ugorj a Dunába” énekekre szóló kitalálós játék, a „Kiskacsa fürdik” dallamra járt párválasztó forgótáncos játék, és a „Bum-bum deszka” nevű szereposztó játék, meg a ludasjáték (gyertek haza, ludaim). Ezeknek leírását nem részletezem, de jegyzeteimben megvannak.

A nagyobbacska fiúk testügyességi játéka a „csülkőzés”. Eredetileg, mint a neve is mutatja, állati bokacsonttal, csülökkel játszottak, de ma már ezt négyyszögletes, ill. kocka alakú fatömb helyettesíti. A játék helye kb. 8—10 méter széles térség, üres telek vagy udvar. Ennek közepére bot hegyével kört vonnak, közepére egy sekély mélyedést csinálnak a csülök számára. Körös-körül pedig a térség szélén lyukakat fúrnak, mégpedig eggyel kevesebb lyukat, mint a játszóké száma. A csülköt a középső lyuk mellé teszik, és a gyerekek a kör köré állnak, és minden gyerek egy kb. seprőnyél nagyságú botot tart a kezében. A bot egyik végét valamennyien a középpont felé irányítják, és így elkezdenek körbemenni egymás után, miközben a következő mondókat mondják:

<i>Vur-vur-vakkantur</i>	<i>(vakondtúr?)</i>
<i>Minden lyukba beletúr</i>	... egy.
Ismételik	... kettő
Ismételik	... három!

A „három”-ra szétugranak, és mindenki igyekszik egy lyukat foglalni, úgy, hogy a botját beledugja. Akinek nem jut lyuk, az lesz a „kanász”. Ez középre megy, és botjával — mint a golfütővel — igyekszik a csülköt beleterelni a középső lyukba. A többi játékos pedig elhagyja a saját helyét, és igyekszik megakadályozni a kanászt. De ha a kanász belöki a csülköt a lyukba, akkor megint szétszaladnak, és új foglalás következik. A gyerekek egymás közti megegyezéssel is cserélhetnek helyet, úgy, mint a „Komámasszony, hol az olló” játéknál. A játék sok szaladgálással jár, és a botok nemegyszer a csülök helyett a gyermeki sípcsontokat találják megütni. Aki elfárad, az kiállhat a játékból, de annak is megvan a módja. A földre köp, és azt mondja: „Sós a lyukam”, azzal rádobja a botját, és leül. Később újra beléphet. Nagy testi ügyeséget és szellemi éberséget kívánó játék.

VALLÁSOS HAGYOMÁNYOS SZOKÁSOK

Minden csütörtökön délután fél négykor megszólal a harang a templomban. Ez emlékeztető az 1890-es években volt nagy tűzvészre, amely a falu nagy részét elpusztította. A széles főutcán azon ház előtt, ahonnan a tűzvész kiindult, Szent Flórián szobra áll. Ezt is a tűzvész után emelték fogadalomból, mivel Flórián a tűzoltók védőszentje, és életében csodás tűzoltást művelt.

Minden évben kilenc egymás utáni szombaton tíz órakor fogadalmi nagymise van, amelyen az asszonyok nagy része részt vesz. Azelőtt, azaz a felszabadulás előtt, az első és utolsó szombaton körmenetben is végigjárták a falut, könyörgő énekkel és imádkozással. Ennek az eredete egy régi elemi csapáshoz fűződik, amikor „a köd leverte a búzát”.

A körmenetet hivatalosan nem tiltották be, hanem a lakosok maguk állottak el tőle, mert kerülni akarják a vallásellenes megnyilatkozások provokálását.

Hitoktatás még fakultatív formában sincs. Azt mondják, hogy a plébánost a népbizottság megfenyegette, hogy ne próbáljon hittanórát tartani. Mindamellettt áldozásra és bérmálásra való előkészítés folyik a faluban. A templombúcsú napja július 26-a. Szent Anna napja, nagy evés-ivással, népiünnepélllyel, amelyre éppúgy készülnek hetekkel előbb, mint a farsangra.

Aratás után az új termés kalászaiból koronát fonnak és azt a templom mennyezetéről függő csillár alatt függesztik fel. Valószínűleg ez az új kenyér szentelménnyel összefüggő népszokás.

A gyermekágyas anya első útja a templomba vezet, amikor a csecsemőt a bába vele együtt viszi „felavatásra”. Az anya háromszor megkerüli az oltárt a gyermekkel a liturgikus szertartás keretében. Időpontja a szülés után 8—14 napra szokott lenni, attól függően, hogy az anya mikor érzi magát elég erősnek az útra.

A mindennapi életben is lépten-nyomon megnyilvánuló vallásos külső jelek jellemzőek a falu népére. A kereszterítés a legkülönbözőbb viszonylatokban, a röpfohászok, az „Isten segítségével” hozzáfűzése minden profán ténykedéshez. Az ünnepek és a böjt formáságainak betartása és a halottakért való misemondatásban túlzásig menő buzgalom, amelynek következtében a napi misék előjegyzéssel, hetekkel előre le vannak foglalva. Akinek már nem jut mise a kívánt napra, azért az sem hagyja annyiban, hanem a zombori barátoknál jegyezteti elő, és hajnali 3-kor elindul gyalog Zomborba, hogy 6 órára beérjen. Ezt egy 68 éves öregasszonytól hallottam, aki egyébként nem is állott szent asszony hírében, és az egészet nem tekintette jelentékeny teljesítménynek vagy különös buzgósága jelének, hanem mint magától értetődő dolgot mondta el.

Ha egybevetjük az etnográfiai adatokkal, akkor mégis úgy látszik,

hogy a katolikus vallásosság csak felszínes máz, amely alatt még szunynyad és felszínre is tör az ősi pogány démonisztikus és mitológiai elemekkel kevert hitvallás (pl. a túlvilági rév és révpénz). A természetesen felül és kívül álló erköbben nem a katolikus vallás dogmáinak megfelelően hisznek, hanem pogány szemléletnek megfelelően. A lélek kóborlása és hazajárása, a rontó hatalmak, a halálról való felfogás, a túlvilág elképzelése, az Isten mindenhatóságáról való felfogás nemcsak hogy katolikusnak nem, hanem még keresztényinek sem nevezhető. Erkölcsi oldaláról nézve a dolgot, az egyke, a káromkodás elterjedtsége, a nem ritka gyilkosságok szintén arra mutatnak, hogy az évszázados vallásos nevelés mélyebb átformáló erőt nem gyakorolt a népre, hanem megelégedett az átélés nélküli ájtatoskodással. Nem állítom ezzel a kupuszinai lelkipásztorkodás hiányosságát, hanem többé-kevésbé az általános jelenséget — a keresztény vallási erkölcsi nevelés felületességét — látom igazolva a kupuszinai adatokkal is.

S ha most még gondolatban egy búcsúpillantást vetek Kupuszinára, s pár szóval megpróbálnám az adatgyűjteményen felül az összbenyomást vázolni népéről, akkor azt mondhatnám, hogy a község kultúrája és civilizációja nincs arányban a jómódjával. Kupuszina kétségkívül jómódú község. Ha az ember végignéz szépen épített házaikon, amelyek előtt a téglajárda súrolt és mázolt, s amelyeknek tornáca műkök kockákkal úgy van kirakva, mint a templompadimentom, ha látja a dúsan öltözött embereket, a dúsan terített asztalokat, a tele kamrákat és ólakat, akkor csodálkozik, hogy ezzel szemben: nincs villanyvilágítás a faluban, nincs egy rendes közút, hogy a legpompásabb házakat nem lakják, hanem csak bútorokat és ruhákat tartanak benne, míg a család a ház legkisebb zugában vagy az istálló mellé ragasztott kiskonyhában, gőzfürdőszertű atmoszférában zsúfolódik össze. A fényes elejű házak mögött, a fészerajtón túl ürülékpataktól körülfolyt, düledező árnyékszékék díszelnek, s emellett a természetes szükségleteket legszívesebben még ma is a tűzföldi ember módján, „akárhol, csak leguggolva” végzik. Hogy ágynemű annyi van, hogy meg lehet fulladni benne, de aludni kevésbé. A nép eltanulta az apatini németektől a csinos házépitést, de a házakat nem tudja használni. Ugyanazok, akik tízezreket hordanak be Zomborba az orvosoknak aranyfogakra és abortuszokra, egy lyukas dinárt sem költenek egészségügyi berendezésekre vagy a legelemibb kényelemre. Minthogy telik, hamarább vesznek nejlonabroszt, mint mosdótalat.

A nép nagyon barátságos és vendégszerető. Szívesen részesítik az idegent abban, amijük van, és bizonyos büszkeséggel is tárják fel, amijük van. Nagyra becsülik a saját munkájukat: amijük van, az méltó jutalma annak, hogy „ők dolgoznak”. Mindamellet ki nem fogynak panaszból, sopánkodásból: hogy sok az adó, hogy üres a hambár, hogy hány disznót adtak oda, hogy az idén csak egy mázsa

szilvából főzettek lekvárt stb. Csodálkoznak, hogy városon milyen kis fizetésből élnek a tanult emberek, de szerintük „elég is azért annyi pénz, amennyit azok dógoznak”. Mert ők „látástól vakulásig” dolgoznak. Azt elfelejtik, hogy csak egy féléven át. Az év másik felében csak tesznek-vesznek odahaza, szomszédolnak, és fogyasztják meg értékesítik a munkájuk gyümölcsét. A vándorárusoknak igen jó helyük Kupuszina. Keletje van ott mindennek. Jönnek vándor ruhaárusok, papucsosok, kendősök, könnyen csinálnak vásárt. Könnyűszerrel fizetnek ki egy rózsásdelén szoknyáért 30 000 dinárt, egy hétéves gyermeknek való posztómamuszért 600 dinárt. Kilószámra veszik a bőraxot, keményítőt. A faluban egy leány abból él, hogy fényképeket színez ki vízfestékekkel, 60 dinárért csinálja darabját, s mindig tele van munkával. S még nevetve emlegetik, hogy bolond, amiért annyiért megcsinálja, hisz 100 dinárt éppúgy megadnának érte. Aranybánya volna ez a község egy vándorrajzolónak vagy -festőnek. Annyit kereshetne, amennyit akarna.

A megalázottság érzésével jöttem el a faluból.

Újvidék, 1951. augusztus 5.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

BARANYAI KÉPESKÖNYV

Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszték*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

Irodalmunkban viszonylag sokáig köd lengte be Baranyát. A két háború között az észéki Govorkovich János fel-feltűnt ugyan „krizantémos” prózájával a vajdasági publikációk lapjain, maga a talpalatnyi föld azonban nem hallatott magáról. S a fölszabadulás után sem történt változás azonnal. Volt idő, midőn az ottani falvak a teljes elszigetelődés éjszakájába látszottak süllyedni: az egyetlen észéki hidat javították éppen, Zombor felé csak kompon, csónakon lehetett átkelni a Dunán, északon pedig a drága jó atya, a csodatevő generalisszimusz emelte magasra harcias kisujját. Ennek ellenére a mélyben mégiscsak megmozdultak azok az erők, melyek később „irodalmi-művelődéstörténeti” tájékká varázsolták a Drávaszöget. Baranyai Júlia módszeresen kutatni kezdte a vidék múltját, s *Gyertyafény* című füzetével már 1961-ben arra hívta föl a figyelmet, hogy Baranya parlagisága és hagyománytalansága látszat csupán. Az Ausztriában megjelent s erre felénk nem terjesztett kis füzetnél is fontosabb volt, hogy Baranyai Júlia a múlt értékeinek tudatosításával párhuzamosan a jövő felé is tért kívánt nyitni, fáradhatatlanul, nap nap után hirdetve az igényesség követelményét. Nem túlzás azt állítani, hogy jórészt épp az ő rajongó áldozatkészsége alapozta meg azt a szellemi szituációt, melyben az anyagi feltételek megteremtése után könyvekben is üzenő írásbeliség alakulhatott ki Baranyában.

Azon persze nem kell csodálkozni, hogy a baranyai magyar irodalom, ha szabad ezt a kifejezést használni, a regény műfajában egészen a legutóbbi időkig nem tudott megnyilatkozni. Mint minden induló, szárnybontogató irodalomban, a baranyaiban is a vers és a novella tört magának utat elsőként, nemcsak azért, mert a regény időigényesebb, sokoldalúbb felkészültséget kívánó műfaj, mint amazok, hanem mert a regényírás kalandjára rendszerint akkor vállalkozik egy-egy szerző, ha szervezett irodalmi élet részesének tudhatja magát. Lám, Kontra Fe-

rencnek is át kellett jönnie a Dunán, hogy a *Drávaszögi keresztetek* megalkossa.

A mű expozíciójának költői hangvétele azonnal dilemma elé állít. „Későn érkezem. Az ismerős völgy felé menet repedt harangok jönnek elélem. A parti bokrok ágai egymásba kapaszkodnak. Akár a sorsok” — olvassuk, majd az első személyű hős kiszáradva hozzáfűzi: „Lecsúsznak a házak a gyertyalétben.” Ezek és az efféle stílusfordulatok azt sugallják, hogy a regény indításában olyan ember szemlélődik, aki kiszakadt a tájból, de egyúttal intellektuálisan fölébe is emelkedett, mert a bonyolult összefüggések ismeretében ma már látja mindazt, amit mind környezete, mind ő maga csak élt és átélt egykoron, ám megnevezni nem tudott. Ezt az előrejelzést azonban a regény igen gyorsan lerombolja, néhány sorral alább ugyanis kiderül, hogy Jani, a narrátor tanyán született, majd legénykorában falura került atyánkfia. Miért tudatregényt ígérő madártávtalból indít a szerző, ha a narrátortól idegen ez a távlat, illetve miért lirizál, miért irodalmi klisék segítségével adja elő emlékeit ugyanez a regényalak, ha parasztember, merül fel az elháríthatatlan kérdés, a mű ellentmondásosságát, megoldatlanságát domborítva ki. A válasz, azt hiszem, abban keresendő, hogy a baranyai sors alapvető jegyeinek feltárása révén Kontra Ferenc csakugyan tudatregényt szeretett volna írni, menet közben azonban ráébredt, hogy személyes élményei, emlékei, a másoktól hallott, szájról szájra járó helyi jellegű történetek, egyszóval a rendelkezésére álló tapasztalati anyag elégtelen ahhoz, hogy tudatfolyammá fejlessze azt.

Szépen kitetszik ez a regény szerkezetéből. Cselekménytartományát annyira leszűkíti Kontra Ferenc, hogy végül Jani életútja csaknem teljesen homályban marad. Villanásnyi epizódok a gyerekkorából, néhány rövid bekezdés falubeli, közvetlen élményeiről, s ez minden. Hogy mi játszódik le a tudatában, miként eszmél rá a világra és önmagára, milyen kérdésekkel vívódik, arról nem esik szó. Ez természetesen azt is jelenti, hogy Jani csak látszólag középponti figura, annál inkább, mert Kontra Ferenc nem azzal a feladattal bízta meg, hogy a regény anyagát elméjén „átszűrje”, hanem hogy jelenlétével mintegy fizikailag összekösse a szöveg egymástól gyakran független szálait: a pálinkafőzés, a szüret, a disznótorok, a téli foglalatosságok életképeit, mindenekelelt pedig azokat a tragikus eseményeket, melyeknek a komor hátteret kellene megadniuk: a gyilkosságok és öngyilkosságok, az ostoba pusztulás és a tűzvészek epizódjait.

A keresztetek szaporító tragikus események paradox módon mégsem hatnak tragikusan. Nem, mert Janihoz hasonlóan az aláhulló figurák belvilágára sem esik fény, a regény gyorsuló tempóban haláltól halálig halad, miközben Kontra Ferenc az egyéni sorsok szélesebb társadalmi kontextusáról is simán megfeledkezik. Mindennek következtében a *Drávaszögi keresztetek* nem annyira regény, hanem inkább egy lehetséges ba-

ranyai képeskönyv. Nyelve, stílusa kétségkívül kimunkált, de a szöveg lehatároltsága, sajnos, ezt az erényét is háttérbe szorítja. Mert hogy is mondta volt Füst Milán évtizedekkel ezelőtt? „A stílus művészete, bármily intelligenciát vagy érzés finomságokat fejezhet is ki, — még nem az írói alkotó művészet. A grand art!”

Igen, a grand art hiányzik itt, s épp ezért, ha a *Drávaszögi kereszteteknek* mint első baranyai regénynek örülhetünk is, nyilvánvalónak látszik, hogy ezen az úton továbblépni nem lehet.

UTASI Csaba

IDŐK HORDALÉKA

Brasnyó István: *Macula*. Forum, Újvidék, 1988

A Brasnyó-műveket kísérő kritikák között több mint húsz évre visszamenőleg is találunk olyan megállapításokat, amelyek nemcsak helytállóak, hanem lényegi jegyeiben határozzák meg, határozhatják meg Brasnyó István legújabb, testes regényét, a *Maculát* is. Utasi Csaba az 1966-ban megjelent *Vadvizeket* méltatva megjegyzi: Brasnyó a „szavak rengetegébe zarándokolt, a »fene szavak« közé” (*Tíz év után*), majd Bori Imre Brasnyó írói és költői világát felmérve említi a szerző mikrorészletek iránti vonzalmát, az emlékekből kihámozott világ sajátos láttatását, megjegyezvén, hogy az író eközben egészen a patológikus mélységekig hatol (*A jugoszláviai magyar irodalom története*). Ezek a minőségek immár két évtizede uralják Brasnyó költői és írói világát, elannyira, hogy írói-költői opusának stabil jegyeit véljük bennük felfedezni. A szintén testes *Família* (1979) vagy a *Majomév* (1984) című regények szövege nagyvonalakban ugyancsak ráhangolja az olvasót azokra a várható regénybeli impulzusokra, amellyel a *Macula* szolgálni fog. Persze, csak nagyvonalakban, hiszen Brasnyó legújabb regényében elmaradnak pl. a hosszú oldalakon át vezetett mondatfolyamok vagy a *Família* szövegében sorjázó erotikus részletek. Ez utóbbi minden bizonnyal a regény által többízben is hangsúlyozott bábszereppel függ össze, mely olyan látványt nyújt, „mintha egymás kezét tartanánk, afféle papírból kivágott, stilizált figurákként”.

Tanulságosak az *Előszó* ide vonatkozó utalásai is; Brasnyó egyetlen mondatba tömörítve vázolja fel regényének meghatározó elveit: „Tánc-lépésekben adjuk majd elő, illetve igyekszünk megfogalmazni ízléses kis darabunkat, melynek némely jelenete, ha teljességében másoktól tolvajoltuk is, bokázásunk révén inkább a sajátunknak tűnhet, hogy már a gazdája sem ismerhetne rá — vélekedünk ostobán —, habár nem lesz több az egész annál, mintha árnyék táncolna a fejedben. anélkül, hogy

képes lenné okát adni: érted, kispofám?" A tánc lépés, a bokázás a már említett bábszerepre, a marionettfigurák jelenlétére utal, mely ugyanakkor determináltságot is revelál. A felismerhetőség megkérdőjelezése s a mintha-benyomás azokat a metamorfózisokat előlegezi, amelyek majd a *Macula* egyes szereplőit olvasztják egymásba. Végül adva van a „macula” jelentéstartományába vezető groteszk kiszólás, a meg-hökkentő, a bizarr is.

Altelegók, árnyképek, marionettfigurák mozognak Brasnyó klasszikus történetmondást megkerülő regényében. Pontosabban: szereplők, történések, egymásba mosódó esetek vibrálnak végig benne. Kontinuitás helyett egymásmellettségről kell itt beszélnünk, melynek következtében egy összetett, sokrétű világ tárul elénk. A látott, hallott, tapasztalt vagy képzelt hallatlanul gazdag szövevénye ad jelt magáról a *Maculában*. S hogy a „macula” vezérelv, meghatározó mozzanat, a negatív minőségek túlsúlya is bizonyítja. Már a szereplők seregszemléje is ezt a látványt nyújtja. Itt van a Sinkutya vörhenyes képével, aki „kifejezetten zömök volt, két rövid, görbe lába szinte belemélyedt a földbe”, vagy a „cudar” Szörvendel (a nevek is jellegzetesek!), Gerbert Hérbert, a „rézszínű szeszkazán” s még egy csomó különös figura: Orália, Don Pedró, Havasi Gyopár, Púposmedve, Farázó stb. Mind csupán jelzés-szerűen feltűnő, majd alámerülő figurák, élükön a hol marionettfiguraként egzisztáló vagy sakkfiguraként lépkedő, hol naplóíróként fellépő én-elbeszélővel, aki olyan metamorfózisokon megy keresztül hogy, egyik pillanatban Szabó Miklós bőrében „sertepertél”, a másikban — groteszk módon, Virginia Woolf-allúzióként — „kislány korunk”-at emlegeti. Akár a többi szereplőt, az én-elbeszélőt mint hőst is egyféle veszélyeztetettség érzése uralja, szökésre, menekülésre, keresésre készíti. Elanynyira, hogy már akár Szindbád, nem is személybe, hanem tárgyba olvadna legszívesebben: „Jobb lenne akkor mégis, ha belopnám magamat az utas oldalsó zsebébe, mint az általában használatos pálinkásflaskája”. Determináltságérzés is ez, amely a látszólag durvára, markásra faragott hősök majd mindegyikében ott lapul.

Bár Brasnyó legújabb regényében mellőzi az oldalakon át hömpölygő hosszú mondatokat, a *Maculának* is egyik legmeggyőzőbb művészi teljesítménye a brasnyói mondat. Pl. a menekülés témájára: „Eddig még mindenholnan elszöktem vagy elmenekültem, a szívem szerint menekülő vagyok, anélkül hogy menekültnék merném magamat nevezni, amit túl föltűnőnek és kockázatosnak találok, és különben is mindig visszatérek az elhagyott helyekre; tehát csupán bolyongó lehetek, csatangoló, kóborló, akit a kutyák szimatolása riaszt föl álmából a mély árok fenekén, és érdemes előle zárni a házat lakatolni a ládát, és deszkával szegezni be minden ablakot és ajtót, akár a hazajáró lélek előtt, a kulcslyukba pedig ökr- vagy disznóvérrel átítatott puskafojtást gyömöszölni, hogy azt gondoljam, puskacsőbe bámulok, ettől ugyanis

félek, habár nem hinném, hogy fog a golyó, legalábbis az nem, amit énram lőnek ki, de egy eltévedt nyúlsörét végezhet velem, ezért tisztelem a vadászokat, de még inkább a nyulakat, a fürjeket és a téli fogolymadarokat hajózásom során a Hold Magellán-tengerén, ahol már nincs vihar, nincs vadászat, és az elfutásnak sem igen lehet célja, zengi bennem a fa, Dávid király hegedűjéé.” Vagy egy egészen meghökkentő, bizarr, a „macula”-ságot hangsúlyozó változata: „Az alkonyati égbolt: mintha végigöntötték volna szarral; Ő. bolygó egypólusként Óbecse főtérén áll, amely egykor temető volt, ahová részben Ő. ősei is temetkeztek, súlyos sebeiket kiheverni nem tudó férfiak, meg öregasszonyok, akik inkább voltak boszorkányok, mint bármi más, és korán elhalt menyecskék, akik a szerelembe haltak bele, és jaj, a gyermekek hosszú lánc-lánc-eszterlánc örök körforgásban az evilág meg a túlvilág között.”

Már az eddigi példákából is kitetszik a brasnyói próza egyik fő jellegzetessége: a látvány, amely egyetlen mondatba foglalva is a világ óriási szeleteit tudja magába olvasztani: „mert ennél tágasabb, ami idekinn volt, már csak egy madárszem lehetett volna, mintha az egész égbolt beleveszett volna a kakaska szembogarába, és még csak egy gyufalángnyi villanás sem sehol, hogy netán arra gyülekezne a sötétség, vagy egy rezes kilincs fényére, amit most a kísértetek nyaldoshatnak, és gurulnak szerte a fényes csöppek, szinte vértelenül, mintha a füzérükből szabadulnának ki gyöngyszemek”. S ha továbblépünk, újra a már ismerős brasnyói eljárással állunk szemben: a líra és a próza határait ostromoló, összemosó, képi eszközökkel operáló szöveggel: „Mintha mérleg lebegne a súlytalanságban, a csillagábrára akasztva, és most annak a serpenyőjébe állnának bele, mérlegelni a tulajdon súlytalanságukat...” Vagy: „hűvös volt, akár egy Viktória korabeli angol könteményben, és a hidegben birsalmailat szállongott, a hold fényét pedig tisztára összekuszálta és -tördelte a szélfúvás, és olyan volt, mintha kibomlott, szőke hajfonat söprögette volna a világot, ideleenn, odafönn egyaránt”.

Valóban: „Encyclopedia occulta” ez, amely egyrészt aprólékosan kidolgozott mikrorealitásokat világít meg, másrészt kódösít, relativizál, összemossa a valóságosat és a kvázit. Ez utóbbinak időnként a szövegbe belengő szimbolikus figurája az elbeszélő „állítólagos (nem létező)” kvázi-menyasszonya, aki vagy létezett, vagy nem. Látszólag meghökkentő, ám a regényvilágon belül hihető, hiszen Brasnyó ars poetica értékű regénybeli kijelentései eleve olyan közeget, kontextust hoznak létre, amely valódinak fogadja el a látszatot, s látszatnak a valóságot. Az alábbi mondatban is e fordított szemlélet tükröződik: „Nem az emlékezetem, a valóság hagy engem cserben, még visszagondolnom is rá, ha egyszer akadozik az ilyesmi, az egyik valóság kiüti nyergéből a másikat, átfesti az egykor falra hullott vetületét valami sárgával fölengedett sötétkéssel, kékesszürkével, és talán csak ezt a szennyes ré-

tegeket kellene lehántani ahhoz, hogy legalább árnyékában megmutatkozzék az egykori távlat, az a lyukas perspektíva, amelybe megnyugodva léphettem be egykor.”

A *Maculában* tehát átrendeződnek a valóságtartalmak, minden adva van, minden lehetséges, ugyanakkor az adott kérdésessé válik. Ebben a közegben, ebben az „ütődött, narancssárga ragyogásban” mozognak, tengődnek a kissé torz mosolyú, kissé szúrós, de ugyanakkor a lét „adottságainak” kitett, sajnálatra méltó szereplők — valahol Óbecse, Zombor, Szenttamás, Bajmok, Péterréve, Nagyolaszi stb. között, századunk húszas—harmincas éveiben — ha ez egyáltalán lényeges, hiszen itt nem az idő, hanem az idők hordaléka a meghatározó. Akár a regény egész szövege, a *Macula* „órája” is a groteszk, kvázi, a bizarr jegyeit viseli magán, hiszen „tisztára olyan az egész, mintha hanyatt esett volna pályáján a napkorong, és csúszna visszafelé az alkonyatnak, legalábbis a színe után ítélve”.

Brasnyó műnemeket, műfajokat áthágó művei kapcsán újra és újra felvetődnek a műfajt célzó kérdések. A *Maculával* kapcsolatban is. Tehát: mitől regény a *Macula*? Cselekvéstere valahol körülöttünk jelölhető ki, de végigvezetett jellemei nincsenek, időkoordinátái beláthatatlanok. Tengeri mikrorészletből kiépített világa viszont mindenképpen gazdag és meggyőző — akár a regényben említett Kazár szótáré vagy egy Gaudi-épitményé.

Mint említettem, számomra a *Macula* legnagyobb esztétikai élményét a brasnyói mondatok s a millió részből összefoltozott, csöppet sem „makulátlan” világ látványa jelentette. Nem vagyok benne azonban biztos, hogy ez egy regényfolyam esetében elegendő ahhoz, hogy mindvégig lekösse az olvasói figyelmet. A *Maculának* vannak gyönyörű, csillogó részletei, egészében azonban nehéz, kimerítő, olykor állóvízként ható, s a mondatalkítás automatizmusát sejtető alkotás.

HARKAI VASS Éva

EGY S MÁS EGY MESEKÖNYV FORDÍTÁSÁRÓL

A sárkányölő királyfi. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A Vuk-jubileum alkalmából a kiadó közreadott egy könyvreválót a Vuk Karadžić gyűjtötte szerb népmesékből. A szövegeket vajdasági költők és prózaírók ültették át magyarra.

A sárkányölő királyfi gyermekolvasók számára készült. Része annak a sorozatnak, amelynek eddig megjelent kötetei alapján jól kirajzolódik a kiadónak az a szándéka, hogy különböző kulturális közegekből származó meséket kínáljon föl változatos, szórakoztató és esztétikailag

is színvonalas kiegyensúlyozottságra törekvő olvasmányul a mindig megújuló meseolvasó korosztálynak. A klasszikus európai mesekincs éppúgy kapott már kötetet, mint a magyar gyermekirodalom, legutóbb pedig, a mostanit megelőzően, a vajdasági magyar népmesék jelentek meg. Mindezeknek a köteteknek többé-kevésbé közös jellemzőjük, hogy szépek és szórakoztatóak, ami egyértelműen dicséretükre szolgál. Csakhogy — s ez már nem megy egyértelműen erényszámba — nemigen kísérlik meg, hogy többek, jobbak is legyenek amolyan gyerekeknek való meséskönyveknél.

De hát mi vezérli a recenzenst, hogy ne az osztatlan elismerés hangján beszéljen egy olyan könyvről, amelyet gyermekei a szeme előtt olvasnak letagadhatatlan élvezettel és az utolsó oldalakig kitartó lelkesedéssel? Miért nem tartja mégsem igazán jó, fönntartások nélkül dicsérhető könyvnek, megkapó jó tulajdonságai ellenére sem?

A minőséggel való gondok miatt. Az igazán jó meséskönyv akkor is lenyűgözi olvasóját, ha annak már nem a „mesék teje” a legfőbb szellemi tápláléka, és nem rontják meg olvasójának az élvezetét olyan hibák és hiányosságok, amelyeket a gyermek nem vesz — mert nem is vehet — észre; gyönyörködni tud a mesékben akkor is, amikor már a tartalom mellett a formára is kiterjed a figyelme. Sajnos, *A sárkányölő királyfi* meséi ebből a szempontból néhol gondozatlanoknak tűnnek. Vagy inkább úgy mondható: nem elég gondozottak.

A fordítói hűség dilemmáját veti föl — a válogató s az utószót író — a Jung Károly által is említett *testvérbarátság* (pobratimstvo) fogalom: egy „jellegzetes, a szerb népelethez kapcsolódó szokásokról, hagyományokról” van szó, amelyet az egyik fordító a *barátság*, a másik a (*kenyeres*)*pajtásosság* szóval fordít — mivel magyar nyelvterületen ismeretlen ez a szokás, tehát közhasználatú szó sincs a megnevezésére —, de van olyan fordító is, aki szakszerűsége, fogalmi pontosságra törekedve, a néprajzban használatos testvérbarátságnak nevezi. Csakhogy mit kezdhet a gyermekolvasó ezzel az ismerős hangzású, mégis ismeretlen jelentésű szóval? Ha pajtáságról, barátságról olvas, azt ugyan érti, csakhogy ez esetben az eredeti szó és fogalom etnikai-folklorisztikai jellege szenved csorbát. Ez a gyermekolvasót valószínűleg kevésbé zavarja, de a szöveggondozókban és a könyv reményteljes kritikusaiban esetleg hiányérzetet kelthet. Mi hát a megoldás? A *testvérbarátság* szó példája igen alkalmas, hogy elgondolkoztasson: a fordításnak olyan speciális esetei, nehézségei is adódhatnak, amelyek a fordító legjobb képességeinek a mozgósítását teszik szükségessé: esetről esetre, alkalomról alkalomra kell megtalálnia a szövegkörnyezetnek legmegfelelőbb jelentéshordozót. Vannak mesék, amelyekben a megközelítő értelmezés is jól megállja a helyét. Elképzelhető olyan mese is, amelynek jó megértéséhez a fogalmi pontosságra törekvő szakkifejezésre van szükség. Ez esetben azonban, amikor olyan szót, kifejezést kell használni, amely-

ről csaknem teljes bizonyossággal föltételezhető, hogy az olvasók többsége számára nehézséget jelenthet a megértése — egy kicsivel több fáradtsággal —, érdemes lapalji jegyzetben vagy kötet végi szójegyzékben a szóval vagy kifejezéssel kapcsolatos háttérismereteket közölni. (Például a *Mohamed fiai* kifejezés, vagy az, hogy a mesehős a királykisasszony ölébe hajtja a fejét, s az *keres egy kicsit a fejében* éppoly érthetetlen lehet így önmagában — legalábbis a gyermekolvasók nagy részé számára, mint a szóban forgó *testvérbarátság*.) A Kék garas című mese ugyanakkor még egy harmadik megoldás, a módosító körülírásnak nevezhető eljárás lehetőségét is fölveti. Ebben a mesében a testvérbarátságnak nevezett „álrokonsági forma” két éppen nem példás jellemű meselak között jön létre. A két agyafúrt csaló, szöszegő közötti érdekszövetkezést „testvérbarátság”-nak nevezni — nem leértékelése ez bizonyos szempontból ennek a valójában mégis komoly tartalmú szónak? Nem lett volna stílusosabb, találóbbs, ha a két csaló esetleg *egymás tenyerébe csap*, esetleg *elhatározza, hogy ezentúl közösen csalja a világot*, legföljebb *együtt indul hetedhét ország ellen*, ugyanakkor a *testvérbarátságot köt* kifejezés megmarad azoknak a mesehősöknek, akik valamilyen jó ügyben, komoly célokért szövetkeznek? (Legalább a fordítás-szövegben, ahol amúgy is magyarázatra szorul ez a szó.)

A stílusbeli hűség tehát — a főnti példa is mutatja — éppen elég szoros korlátokat von a fordító köré, mintsem hogy az a tollát kedvére, igazán szabadon szárnyaltathatná. Onkifejezésre az olyan tartalmában, stílusában, formájában egyaránt kötött műfaj, mint a népmese, messzemelőn nem alkalmas. Ezért volna fontos, hogy az alapos műértés és a fordítói gyakorlottság legalább olyan kívánalom legyen egy ilyen jellegű feladatokra szóló megbízatás esetén, mint a nagyszerű íráskészség és nyelvismeret.

Ellenkező esetben a jövőben is adódhatnak olyan furcsaságok, hogy Vasgyúró lesz a sárkánykirályból, kacsalábon forgó kastély az ég és föld között lebegő kastélyból, vagy hogy a nagypéntek a karácsonyi ünnepkör idejére tevődik át (természetesen csak a könyv lapjain, az egyik fordító „jóvoltából”).

Leszámítva ez utóbbi esetet, amely nyilvánvaló lapszus, amellyel azon túlmenően, hogy pironkodva tudomásul vesszük: eléggé nem sajnálható módon bennragadt a szövegben, nem is érdemes foglalkozni, a két előbbi olyan fordítói „találmány”, amelynél érdemes elidőzni néhány megjegyzés erejéig. Annál is inkább megérdemlik a figyelmet, mert mindkettő mesecím, s mint ilyen, különös jelentőséggel bír.

A kacsalábon forgó kastély — vajon a fordító gondolt-e rá? — samanisztikus maradványelem a magyar népmesékben. A *Magyar népraiz* című könyv azt írja róla, hogy „samanisztikus képzetből eredő mesei motívum”. Vajon a szerb népmesék ég és föld között lebegő kastélya leráncigálható-e kacsalábon forogva-forgatva a fellegekbe? Még ha

a motívumvándorlás és -keveredés mégoly mindennapos és megszokott jelenség is a folklórban, lehet-e ilyen erőteljesen összeigazítani hasonlóknak talán hasonló, de mégsem azonos motívumokat?

A Vasgyúró esete még tanulságosabb. A magyar népmesékben nevelédt olvasó először beszélő névnek véli a Vasgyúrot, hiszen több mesénkben is szerepel mint a főhős (például Fehérlófia) nagyerejű kísérője. „Olyan ember, tkp. mitikus emberfeletti lény — mondja róla a *Néprajzi Lexikon* —, aki úgy gyúrja a vasat, mint az asszonyok a kenyértésztát.” Elolvasva aztán *A sárkányölő királyfi* Vasgyúró című meséjét, csodálkozva állapítja meg az olvasó, hogy ez a Vasgyúró nemcsak hogy nem gyúrja a vasat, de ehhez az anyaghoz pusztán csak annyi köze van, hogy a főhős vasba verve talál rá a mesei bonyodalmak közepette. És persze oly módon is „kapcsolatban van” a vassal, hogy az eredetiben *Baş Čelik*nek hívják, a *čelik* jelentése magyarul *acél*, s az acélról köztudott, hogy vasból készül. Talán ez lehetett a fordító gondolatmenete is, amikor nevet adott annak a — mentségére legyen mondva — kétségkívül valóban igen titokzatos mesealaknak, akiről talán csak a legszűkebb szakterület művelői tudnák megmondani, hogy honnan kapta a nevét. A laikus csak föltételezni meri, hogy a *Baş* a török eredetű, többtagú jövevényszavak *fő*, *legfőbb* jelentésű előtagja (vö. *Baş-Čaršija* — *Fő utca*), a *Čelik* pedig régies, népies vagy elhomályosult alakja a főnök jelentésű *čelnik*nek. A *Baş-Čelik* ezek szerint talán *legfőbb főnök*, *legfőbb hatalom*, *Nagyúr* jelentéssel bírhat. A *Vuk*-szöveg *Baş-Čelik*jétől ezek az attribútumok egyáltalán nem idegenek! Több helyen is olvasható a mesében olyan, más mesehősök szájába adott jellemzés, leírás róla, amelyből az derül ki, hogy ez a csodalény valamiféle legyőzhetetlen erővel bíró hatalom. Mint ilyen, a magyar népmesék *Hollóferyniges*-féle sárkányszerű szörnyetegével rokon. Hogy ilyen minőségben pedig nem a kereszténység előtti hitvilág mesehőssé transzformálódott-degradálódott istenalakja-e, amelynek már csak a neve sejtet valamit eredeti mivoltából, azt körültekintő vizsgálatok után folklórkutatók dolga volna eldönteni. Mindenesetre figyelmet érdemel az a mese végén bekövetkező váratlan fordulat, hogy a mesehős és ez a titokzatos *Baş-Čelik*, eddigi ellenfele, végül is szövetségre lépnek, és együtt győzedelmeskednek ellenségeik fölött. A késői olvasónak arra a következtetésre kell jutnia, hogy a népi-népmesei világképben nem egyértelmű — főképpen nem egyértelműen negatív — jelenség ennek a csodalénynek az alapja, amely hol sárkányok, hol ördögök tulajdonságait viseli magán, hol pedig pozitív szerepet kap, mint a főhős támasza és szövetségese. Egy biztos: nagyon furcsa kiméra válnék belőle, ha még a vasgyúrás is a nyakába varrnánk.

Még ezek után is megválaszolatlan maradt a kérdés: a magyar fordításban milyen nevet kellett volna kapnia *Baş-Čelik*nek? A kacsalábon forgó kastély példájára lett volna *Hollóferyniges*? Ez az ötlet nem-

csak a Baš-Čelikre vonatkoztatva tűnik visszásnak, hanem a csodakasztélyhoz kötődő fordítói eljárást is a maga torzító mivoltában láttatja. Mert a kacsalábon forgó kastély mégsem egészen ugyanaz, mint az, amelyik az ég és a föld között lebeg (még ha mindkettő légvár is). A Baš-Čelik is inkább maradt volna meg annak, ami, mint hogy Vasgyúró lett belőle anélkül, hogy erre akár a legcsekélyebb mértékben is rászolgált volna.

A *mesére* összpontosító gyerekközönséget, amelynek ez a könyv készült, az itt felsorolt kifogások természetesen hidegen hagyják. Lesz-e módjuk olyan könyvekhez is hozzájutni, amelyekből megszerezhetik azt a többlettudást, amelynek birtokában öt, tíz, vagy tizenöt év múlva, ha netán újból kezükbe kerül *A sárkányölő királyfi* című mesekönyvük, rájönnek majd, hogy ezúttal csak egy *derék*, s nem minden vonatkozásban jó olvasmányt kaptak.

CSEH Márta

TEMERIN SZELLEMI ÉS TÁRGYI MONOGRÁFIÁJA

Csorba Béla: *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A közelmúltban jelent meg Csorba Béla és tizenöt gyűjtőtársa jóvoltából — kik a temerini Művelődési Kör néprajzi csoportjának tagjai — Temerin monográfiája. „Az elmúlt évek során” gyűjtötték az anyagot, de hogy hány év alatt állt össze a kötet, nem tudjuk meg az előszóból, noha a szerző/gyűjtő említést tesz arról, hogy a Művelődési Kör által 1977-ben ‘szervezett néprajzi szeminárium résztvevői segítettek a gyűjtésben. Feltételezhetjük tehát, hogy az utóbbi tíz esztendő gyűjtőmunkájának eredményét tartja kezében az olvasó.

A gazdag anyagból, melyet Németh Mátyás, Varga Somogyi Károly és Csorba Béla értékes fotói tesznek színesebbé, néhány témakör kimaradt, amire Csorba felhívja a figyelmet rövid bevezetőjében: tárgyalannak látta ugyanis, hogy Temerin népi építészetét ismételtelen feldolgozzák, hiszen azt már Harkai Imre néhány évvel ezelőtt részletesen bemutatta könyvében (*Temerin népi építészete*). A község népművészete — az egykor fazekasok munkája —, jelentős ugyan, de ma már nem képvisel élő hagyományt, ezért nem is foglalkoznak vele a gyűjtők. Ugyanez vonatkozik a már feledésbe merülő tánc kultúrára, kivéve a táncos gyermekjátékokat, ezekből és a gyermekmondókákból ugyanis egész kötetnyi anyag várja az önálló megjelenést. A népzenei anyagból is csak ízelítőt ad a gyűjtemény.

A bevezető végén tette közzé a gyűjtő az adatközlők névsorát, „akik nélkül nem jöhetett volna létre ez a könyv”. Milyen kár, hogy a 133

adatközlő névsora a születési évükkel (talán helyszűke miatt?!) áttekinthetetlen, zsúfolt szöveg lett.

Csorba a könyv első részében tudományos alapossággal levéltári kutatások és megjelent publikációk segítségével magyarázza a község letelepedésének és fejlődésének történetét. A XVIII. század elejétől (1718) szerepel a község a mai nevén. Első telepesei délszlávok, akik a jobbagyi terhek teljesítése elől a XVIII. század végén a Sajkás-vidékre költöztek, megalapítva ott a mai Đurdevót. Ezekben az évtizedekben indul meg a magyarság letelepedése, és szinte száz éven keresztül nem változik a nemzetiségi összetétel. Az első szerb nemzetiségű önkéntesek 1919-ben telepedtek le, kiknek helyére a II. világháború éveiben bukovinai székelyeket költöztettek. Az 1981. évi népszámlálás adatai szerint Temerin községet a hozzá tartozó két településsel, Járekkal és Szőreggel, valamint az ehhez tartozó Kamendinnal együtt zömmel szerbek (10.796) és magyarok (10.018) lakják. Ez a nyelvi megoszlás, noha Temerinben több a magyar nemzetiségű (9803), mint a szerb (4150), nem tükrözi a temerini nyelvjárások főbb sajátosságairól szóló fejezetben a kölcsönhatást, pontosabban a szerb nyelv hatását a magyar nyelvre. Pedig érdemes lett volna kitérni az alaktani jelenségek után erre a szempontra is, hiszen még a bukovinai székely lakosság nyelvi hatása is érezhető a temerini nyelvjáráson (pl. a -val/-vel határozórag v-je nem asszimilálódik: kézzel, lábval stb.), igaz, csak az idősebbek nyelvében. Annál is inkább szükséges volna ez az elemzés, mert Csorba a könyv egyik fejezetében szépen rámutat: „A község néprajzi képét történetének elmúlt két évszázada alatt döntő mértékben határozták meg a különféle irányú migrációs folyamatok. A XVIII. század második felétől kezdve szerbek, magyarok, németek, zsidók és szlovákok éltek egymás mellett hosszabb-rövidebb ideig, nyomot hagyva egymás népi kultúrájában.”

A gazdasági életről szóló fejezetben a fő gazdasági ágak sajátosságaival ismerkedhet meg az olvasó: a földműveléssel, állattartással és néhány mesterséggel, különös tekintettel a temerini kubikusok életkörülményeire. Párhuzamosan a gazdasági ágak jellegzetességeivel, megismerhetjük a tárgyi néprajz ide vonatkozó tárgyait is.

A *Népviselet* fejezetben egy érdekes adatra figyelhet fel az olvasó: Temerinben ugyanis a gyerekeket mindaddig bokáig érő *babaingben* járatták (ez egyébként nem kizárólag temerini szokás!) amíg a születésnapjukon a kezükbe adott összeszáradt köldökzsinórt ki nem bogyozták. Akinék sikerült a próbatétel — írja Csorba —, az „igazi ruhát” kapott. A falu táltosa, a századforduló táján élt Giga Ignác bácsi, akiről úgy tudták, hogy foggal született, öregkorában is babaingben járt, mert, nem vót rendes”. Érdekes mozzanata ez a temerini hiedelemvilágnak, a táltos a néphitben tudós ember. Temerinben két táltosról tudnak, akik a századfordulón éltek: „... gyermekkoromba még láttam is,

akit hát táltosnak mondták. Az egyiket (...), nem tudom a nevit neki, csak Pú Pistának nevezték. Az átlag mindig oán vastag vászongatyába járt. Nadrág egyáltalán nem vót neki. De az is hát szégin fejin mindig lucskos vót, mer hát nem vót fölszerelve tudománnyal annyira, hogy ő el tudott vóna mēnni a vécére... A másikat pedig Giga Ignácnak nevezték. Szeginykémnek a szája mindég ki vót pálvá, fojt a nyála neki, de különben is azé emigy hát tudott józanul gondókozni (...), ők ketten vótak a faluba ijen gigák (hülyék), akire rámondták, hogy ezek foggal születtek." Viszont a táltos onnan lesz táltos, magyarázza rovább a közlő, hogyha a fogát, amellyel született meg tudja őrizni hétéves koráig, „akkor az aztán tud sok mindenfélét csinálni!”, de ha ellopják tőle, akkor oda a tudománya. „De hát ezeknek egyáltalán nem vót (ti. foguk), nem tudott rá vigyázni a szülei, így hát ők nem tudtak semmifélét előidézni a fog nékü.” Akkor viszont miért maradtak fenn a temerini néphitben táltosokként, kérdezheti az olvasó, anélkül, hogy világossá válna előtte a táltos alakja ebben a gyűjteményben.

Különös figyelmet érdemel a népi gyógyítás sokféle praktikája, mind az állatoknál, mind az embereknél.

A *Jeles napokat* a farsang utáni „nagybő”-tel kezdi bemutatni, gyakran verses betétekkel. Olvashatjuk egy betlehemes játék teljes szövegét, a bögdömetést is részletesen ismerteti. Sőt itt-ott utalást tesz a délszláv kapcsolatokra is pl. az Illés-kultusz főleg a délszlávok körében virágzik, vagy a háromkirályok napjához fűződő szokást „A szerbeknél idősebbek, a magyaroknál gyerekek csinálták”.

Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások fejezik be a népszokásokat. Itt is van egy észrevételünk, ami a gyűjtő figyelmét elkerülte: a hazajáró lélekkel kapcsolatos hiedelem. „A hazajáró lélektől egykor igen féltek, s miként a következő hiedelemmondából kiolvasható, igyekeztek távortartani” — írja Csorba Béla. A közölt hiedelemmondából pedig csak az tűnik ki, hogy az elhunyt férj „lelke” hazajött és megijesztve a feleségét, a szomszédnak mondja el, hogy „Hét misét szolgáltatsonak érte”. Szinte lehetetlennek tartom, hogy a hazajáró lélek távortartásának ezt az egy módját ismernék a temeriniék, amikor általánosan elterjedt hiedelem a kulcslyukba dugott fokhagyma, az ajtóhoz támasztott, seprű, az imádság a megholtért stb.

A *Népköltészet* a könyv másik nagy fejezete, népmeséket (16), balladákat (13), népdalokat (26), és vallásos énekeket, népi imákat (5) tartalmaz. A közölt szövegek a gyűjtő szerint méltó képviselői a ma is élő népköltészetnek. A dallamjegyzetek Hajdú Ferenc, Kónya Sándor és Móricz Károly munkái.

Tájszavak, idegen eredetű kifejezések jegyzéke, gazdag jegyzetanyag és válogatott bibliográfia zárja a kötetet.

Az említett megjegyzésektől eltekintve a gyűjtők munkáját csak dicsérni lehet, sajnos, hogy egyes szokások, hiedelmek kimaradtak a gyűj-

teményből (pl. a bandázásról szó sem esik, holott 20—30 évvel ezelőtt igen kedvelt szórakozási forma volt), vagy csak felületesen megemlítve kerültek bemutatásra.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

A KÁPÓ TÁNCA

Aleksandar Tišma: *Kapo*. Nolit, Beograd, 1987

Aleksandar Tišma *A kápó* című legújabb regénye témájában az írói módszereiben is kötődik a szerző korábbi sikeres regényeihez: a *Blahm könyvéhez* és *Az ember árához*. Alapszituációja által azonban *A kápó* élezi ki leginkább a zsidó motívumot, a második világháborúhoz kapcsolódó élménykört. A regény főhőse Auschwitzben kápó volt, vagyis olyan — kedvezményekben részesülő — fogoly, aki társait fenytve irányította a kényszermunkát. Az írói elképzelés sarkitottsága ellenére a mű nem éri el a korábbiak művészi hitelességét.

Tišma elbeszélő módszere történetelvű, de igyekszik szétfeszíteni a realista hagyományok határait. A történet a tényyszerűsége alapul; történelmileg és földrajzilag azonosítható tények képezik egy „személyes történelem”, egy „belső történet” „imaginárius rekonstrukciójának” (Srba Ignjatović) hátterét. E rekonstrukció az emberi tudat vibrációit követve általában fragmentumszerű, szaggatott, és időbeli ingázás, sőt inverzió jellemzi. A regény kezdete a kifejtettel ismertet meg bennünket (akár csak *Az ember árában*), s a jelenből, 1983-ból kezdi el visszafelé gombolyítani a szálakat. Vilko Lamian, az egykori kápó megtalálni véli Helena Lifkát, akit annak idején a haláltáborban nemi kapcsolatra kényszerített. A „személyes történelem” rekonstrukciója folyamán visszahatólunk a főhős gyermekkoráig, amikor tudatában már kezd kibontakozni a zsidó lét, a különbözőség bélyegének jelentősége. Az író egy kényszerű és drasztikus önleidegenedést vázol fel, melyben a zágrábi egyetemista fiú képes felszámolni a zsidó lányhoz fűződő nemes szerelmi kapcsolatát, s magára kényszeríteni egy formális, üres viszonyt. Az önmaga ellen fordított ember ábrázolása, a csírájában máris felbukkanó kápó torz vonásai azonban nem meggyőzőek a háború előtti időszakban. A szerző ugyan igyekszik motiválni a fiatalember önmegszégyenítő alakoskodását, önmaga zsidóságától való menekülését, de e nagyfokú eltorzulás nem tárulkozik fel előttünk kellő életteljességgel, ezért konstruáltak tűnik.

A műnek egyetlen valódi hőse van, a főszereplő. Formailag nem én-regény *A kápó*, mert (kivéve a [következetesen alkalmazott, egyes szám első személyű beszúrásokat). Vilko Lamian látószögébe helyezkedve egy semleges szerzői narrátor közvetíti/a történeteket. Az első személyben írt rövid bekezdések mindig megrázó, lélekbe nyilalló rész-

leteknél bukkannak fel, s közvetlen eszmei-érzelmi kommentárként hatnak a távolságtartó, harmadik személyben íródott nagyobb szövegtérben. A perspektívák cserélgetése hatáseffektusként funkcionál, de egyúttal felébreszti bennünk azt a gyanút, hogy *A kápo* én-regényként sokkal komplexebben tudta volna bevilágítani Vilko Lamian egyéniségét. A narrátor beiktatásával azonban a szöveg túlnyomórészt közvetett belső monológ: a főhős leszámolása önmagával. E tudatba szorult, más előtt soha fel nem tárt emlékek, képzelődések, kényszerképzetek, eszmeifuttatások, értelmezési kísérletek forgataga jelentéktelen eseményvázra fűződik fel: Lamian nyugdíjba vonul, és elutazik Szabadkára, hogy megkeresse Helena Lifkát (tetteinek életben maradt tanúját és áldozatát), s itt megtudja, hogy az elköltözött Zágrábba. Az egész nyarat öngyilkossági kísérlettel végződő vegetálással tölti, majd Zágrábba utazik. Megtalálja a keresett házat, kocsmákban, a hotelszobában, az utcán és egy bárban időzik (szemlélődik, emlékezik és medítál), s legvégül, megtudja, hogy Helena néhány hónappal korábban meghalt — így önfeltárlukozási vágya örökre kielégítetlen marad, bűneinek súlyától nem menekülhet. A jelenhez fűződő cselekmény tehát jelentéktelen téblábolásból áll, minek ellenpontja a belső történet mozgalmassága és jelentőségteljes tragikussága. Ez az írói eljárás azonban visszahúzó erőként is hat: funkciótlanként a tétlen hős huzavonaként ismétlődő megfigyelései, érdektelenek az idegenekhez fűzött kitalációk, fárasztóak az öncélú analitikus leírások.

A regény állandó párhuzamosításra épül: a jelen és a háborús múlt képei közé húz a főhős tudata összekötő szálakat, tesz egyenlőségjelet. Ezáltal univerzálissá tágul az alapeszme: a torz ösztönök a fasizmustól függetlenül is hozzátartoznak az ember természetrajzához. A szövegszerkezetet meghatározó visszatérő motívumok számtalanszor variált vízióvá növesztik a halál, a vérengzés, a romlottság világba épülését. A haláltáborban átélt események nemcsak megdöbbentő valóságanyagként jelentik a regény legjelentősebb rétegét, hanem Vilko Lamian vízióiként is. Szemszöge állandó feszültség forrása, hisz bűnösnek is áldozat, sőt még inkább az, mint a többiek. A jasenovaci és az auschwitzi valóságanyag természeténél fogva sokkoló, de Tišma nemcsak érzelmi poentírozásra törekszik, hanem a szélsőséges, abszurd helyzetek paradoxális viszonylagosságát is megvilágítja: „Mert a bomlásnak van egy olyan foka, amikor a szenny és a tisztaság kiegyenlítődnek, amikor az egyik is és a másik is vegyi elemmé válik, megszabadul eredetének sajátosságaitól.” Az érzelmi síkot a reflexivitás sűrű hálója szövöi át.

Ugyanakkor kiválóan működik a regényben a nyers, naturalisztikus láttatás a brutális fasiszta ösztönök leírásában. Az emberi hajlamok, az elvetemültség, az elvakultság, a kegyetlenség határtüneteit vizsgálja az író, amikor azok a legképtelenebb és visszatetsző formában vegyülnek az ember nemi ösztöneivel, a szexszel, az evéssel, az elvszerűséggel, az emberséggel.

A kápból egy modern, groteszk réteg választható ki. Ennek eleme az a vizuális leírás is, amely a fasizmust óriási hímtagként ábrázolja: „... Miként az SS-eket elfogta a mámor, érezvén, hogy nyomásuk és lökésük mint hatalmas hímtag alatt szétmállik a leigázott milliók ösztöne.”

A véres tényanyagból kinövő elvonatkoztatás, reflektálás igen fontos nyitást jelent ezeknek a szituációknak a leírásában, mert egy emelkedettebb, általánosításra ösztönző nézőpontot sugallnak. „... az élőknek masszív, tömeges halmokban való holtá változtatása” látványában. A megrázó emlékek másodszeri, harmadszeri felidézése, sorolása valamilyen példázat céljából azonban már megbosszulja magát, s valóságos giccsként hat. Ilyen pl. a múlt és a jelen párhuzamosítása Lamian tudatában, mikor az üres kocsmasztalokon felejtett tárgyakat szemléli, s eszébe jut a tábor. „Az ukrán gyerekek labdája, melyet meglepetésükben nem vittek magukkal, mikor értük jött a teherautó. A kislány babája, amelyet kiejtett a kezéből, mikor a golyó szétröpítette az agyát...” A sokkhatások túl töményen adagolt környezetében banálisan hangznak az olyan sommás bölcselkedések is, mint: „Egy és ugyanaz volt házasság, bár vagy tábor, mindenhol lehúzták a ruhaanyagokat, hogy feltárják a szorost, amelyből eredünk, és amelybe visszahúzódní vágyakozunk...”

A tendenciózusság érezhető a túlmagyarázásokban is, amelyek ugyan Vilko Lamian belső monológjaiként szerepelnek, de az író hangja hallatszik ki belőlük: „Tehát öröktől fogva rettegett, noha nem merete bevallani önmagának? Tehát tankönyvekkel maga előtt is káponak készült?... Ugyanazok a jellemvonások tehát a történelem beavatkozása előtt is. A történelem csak létrehozta és odanyújtotta neki a teljes elkülönítettségét, a tábort...”

Az írói törekvés jelei tolokodnak elő a főhős alakjának megrajzolásában is. Lamian sorsának azt kell példáznia, hogy élete már a háború előtt sem, de utána még kevésbé lehetett emberi élet, mert kiszorult belőle a szabadság, a kedv, a ragaszkodás, az érdeklődés, az értékteremtés stb. Az ilyen destrukció szolgálatába állított ábrázolás egy jellegtelen figurát eredményez, akinek alakjához hiányzik a narratív hitelesség. Pl. elképzelhetetlen Vilko Lamian háború után leélt csaknem negyven éve abban a formában, ahogy a szövegből kibontható.

A regény eszmei koncepciója is nyilvánvaló: az ember (nemzeti) identitásából kivetkőztetve, megbélyegezve, kizárva és fenyegettetve emberi mivoltáról, az élet értelméről kénytelen lemondani.

A *kápo* rendkívül hatásos záróképe a mű groteszk forrásából merít. A meztelen auschwitzi fogoly halálhörgésekre járt tánc (az elmúlt idő távlatával és a közeli halál tudatával) jelképezi a pillanatban az örökévalóságot, és azt a komplexitást, amelyet a regénynek — fogyatékoságai ellenére — sikerült felvillantania.

TÖBB, MINT KRITIKUSI ÖNPORTRÉ

Páll Árpád: *Színházi világtájak*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987

Számomra mindig egyszer: megejtő és elszomorító is — talán mert az ember saját sorsát és helyzetét látja, önmagára ismer —, amikor egy színházi kritikus, mit sem törődve saját szükségleteivel, arra vállalkozik, hogy egy kor, néhány évtized világ-színházi panorámáját fesse ebből a világszínházi körképéből nálánál még kevesebbet ismerő olvasói ele. Egyszermind hősies és sziszifuszi vállalkozás, amit ha csak elenyésző töredékében is sikerül megvalósítani, máris figyelmet, elismerést érdemel. Ilyen elismerés szándéka iratja velem a romániai Páll Árpád könyvének ismertetését, bemutatását. Azt a kritikust kell látni és tisztelni Páll Árpádban, aki egy nem is különösen kiemelt pontról, nem szembetűnő magaslatról kívánja, próbálja megismerni és látja szükségesnek olvasóinak bemutatni napjaink, néhány évtized színházi világtájakait. Néhány külföldi út színházi élményét néhány esztivál tapasztalatát, néhány neves külföldi együttes vendéjátékát örökíti meg, de figyelme, tekintete ekkor sem kerüli el a hazai, a román, de elsősorban a romániai magyar színháztörténet, melyről a kötet legtöbb írása készült.

Szerkezetileg két nagy fejezetre tagolódik Páll Árpád könyve, a Színháztörténeti és esztétikai adalékok című első részben olyan általános jellegű cikkeket válogatta, amelyekben a dramaturgia biztos támpontjait keresi (Sztanyiszlavszkij vagy Brecht?), a színházi profilról erről a szükséges, de vagy túl merev, vagy megfoghatatlan fogalomról, jelenségről üpréng, egy igazgatóválság hátterét vizsgálja, az örökség rejtett tartalékaira figyelmeztet, bizonytalankodás helyett kísérletezésre szólít fel, az időszzerűség mibenlétét kutatja, a látvány és a szó kapcsolata érdekli, a színikritika és a színházak viszonyát jellemzi, illetve a különféle mércékről ír. Elmeleti kérdések foglalkoztatják, de ezeket mindig a napi színházi gyakorlattal való

szoros összefüggésben, kapcsolatban próbálja megérteni, magyarázza. Erénye, hogy a színjátszás szempontjából jelentős problémákat nem egyoldalúan szemléli, nem abszolutizál. A híres Sztanyiszlavszkij-módszelelő erényei mellett leszögezi, hogy „a világ látzatának megteremtésére” nem kizárólagos színészi rendszert kínál, csak bizonyos drámatípusok esetében alkalmazható (Csehov, Ibsen, Hauptmann), s „az idők folyamán a további fejlődés akadályává változott”. Ugyanakkor azonban Páll Árpád nem veszi észre, hogy a Páncélvonat című szocrealista Ivanov-dráma esetében nem a módszer, hanem a mű jellege miatt nem érvényesülhet, nem alkalmazható a Sztanyiszlavszkij-féle elemző-felkészítő rendszer. Mások adós marad olyan fogalmak — pl. intellektuális színjátszás — pontosításával, amelyeket előszeretettel használ, de képlékenységük miatt legalább egyszer értelmezni kellene őket az olvasó eligazítása érdekében. Mivel az egyes írásokat az idő folyamán a szerző átdolgozta, kiegészítette a szövegek szemlélettörténetre utalva nyújtanak színház- és színjátszástörténeti képet is.

A kötet második, Hagyományos és nemhagyományos színház címu fejezete előadásismertetőket, kritikákat tartalmaz. Még a kifejezettebben elméleti jellegű írások egyikében olvasható, hogy Páll Árpád szerint a „színbírálat nem mas, mint alkalmazott, azaz: gyakorlati: színházesztétika”. Ennek az elvnek megfelelően igyekszik hasznosítani felhasználni elméleti ismereteit, ami elsősorban Iamási lírai játékaikról a drámaíró Süő Andrásról és a rendező Harag Györgyről készült írásaiban mutatkozik meg, s néhány amerikai dráma alapján készült előadáskritikában, illetve három BITEF-ről írt tudósításában. Impozáns a vitaközpokedve, érvelésmentes, jóllehet amit a különféle mércékről készült írásában mintegy leszögez,

megfellebbezhetetlenül, hogy a „kritikának csak egyfajta mértékegysége lehet: a korszerű marxista—leninista színházesztétika mércéje”, annak érvényesítését inkább nem látjuk, mint látjuk, talán mert ez is olyan fogalom, amit a szerző csak használ, de önmaga számára sem pontosít, nem mélyít el kellően, nem tesz feismerhetővé.

Hiányosságai ellenére is egy, a pályán évek óta jelentős mérték jelen levő színikritikus arcképe, gondolatvilága, kritikusi egyénisége rajzolódik ki, s ez a portré bizonyos vonatkozásban a romániai magyar színháztudomány és színházi gondolkodást is dokumentálja.

G. L.

S Z Í N H Á Z

22. BITEF: KETTŐ A TIZENEGYBŐL

Az arckép. — Részegként a színpadon nem dülöngélni nehéz vagy hadonászni, esetleg zavarosan, összefüggéstelenül beszélni, mert nem az alkohol kiváltotta természetellenes gesztusok, beszéd utánzása jelent problémát, hanem annak a belső állapotnak a kifejezése, ami ugyanúgy jellemzi a részeg embert. Azért nehéz és hálátlan részegzet játszani, mert a színésznek elsősorban azt a belső ürességet vagy a lélek elbizonytalanodását kell érzékeltetnie, amely csak azután mutatkozhat meg, hogy az alkohol eltünteti, megszünteti a megnyilatkozást gátló körülményeket. A részegség nem azért szerencsétlen állapot, mert az ember mozdulatai szétszórtakká lesznek, mert természetellenes viselkedésünk, hanem elsősorban mert a mesterségesen feloldott gyávaság, félszegség csak nagy belső küzdelem után vált át bátorsággá, elszántsággá. A részegség látható, jól ismert jeleinél ellentmondásosabb a belső állapot. A színésznek is tehát, hogy hiteles részegzet állítson elénk, nem a részeg ember mozdulatait kell tökéletesen elénk idézni, hanem a részegséget kiváltó belső okot: belülről kell hitelessé tennie a részeg embert. Ahogy a megcsalt, de tehetetlenségre kényszerített férj szerepében Kézdy György tette a szolnoki Csáth-előadásban, a *Janikában*, melyben a szemünk előtt mállott szét a megalázott és tehetetlen férfi lelke.

Legújabb színművében, *Az arcképben* Sławomir Mrożek is a lélek váltságát ábrázolja két részeg barát történetében. Bartodziej azzal a szándékkal keresi fel a börtönből nemrég szabadult Anatolt, hogy ez fizessen neki vissza, amiért 8 másfél évtizeddel előbb, a negyvenes évek végén feljelentette. Csakhogy ezt megmondani, mégha Bartodziej hosszú lelkiismeret-furdalása során öntudatlanul is készült erre a pillanatra, nem könnyű. De segít az alkohol. A két barát holtrészegre issza magát. Lerészegedésük azonban — mint *A Janikában* — nem a színen történik. Bartodziej és Anatol részegen, dülöngélve, énekelve, ordítva lép a színre. S felvonásnyi jelenségük látszólag semmiben sem különbö-

zik két részeg szokványos vitájától, ellágyulásaitól, viselkedésétől. Fokozatosan azonban kiderül, hogy nemcsak részeg vitatkozásról van szó közöttük, hanem tetemrehívásról is. Semmiképpen sem kerülheti el a nézők figyelmét, hogy a két színész, Jerzy Radziwilowicz és Jerzy Trela, szinte pontosan, tökéletesen utánozza egymást. De tükörijátékuk nem a részegség azonos sablonjainak közös felhasználása, alkalmazása, egymástól való átvétele vagy egymás utánzása. Sokkal több ennél, s nem a színészek fantáziájának szegénységére vall. Hogy Anatol részeg mozdulatai szinte teljesen megegyeznek Bartodziej mozdulataival, hogy többnyire úgy állnak szemben egymással, mint az ember szokott a tükörképével, annak az a magyarázata, hogy az előbbi nemcsak barátja, hanem alteregója is Bartodziejnek. Sőt lehet, ez is felmerül a nézőben, hogy talán Anatol nem is létezik, ő csak Bartodziej másik énje. Az, aki benne örök időktől fogva él, viaskodik vele, aki a hívőben a hitetlen, a lelkesben a közömbös, az optimistában a kételkedő volt s maradt. Ők ketten együtt, egy burokban az ember két énje, természetének két véglete. Ez mindennapi szkizofréniánk ismert képlete: egy meg egy, az nem kettő, hanem egy ember, ami matematikailag persze hibás, de lélektanilag pontos. S ezen felül, ebben az esetben, a kort is hitelesíti, jellemzi, azt, melyben ez a tudathasadásos állapot a mindennapinál erőteljesebben mutatkozott meg, a sztálinizmust meg a rá következő néhány évet. Az előadás a jól kitalált tükörijátékkal pedig hibátlanul tolmácsolja az író szándékát, korábrázolását. Ám, hogy Jerzy Jarocki rendezése mennyire tudatos építkezésű, azt a tükörijáték előkészítése igazolhatja. Bartodziej már az első felvonásban lelkiismeretével viaskodik, rémképei vannak, üldözési mániában szenved. Panaszkodik is a feleségének, hogy kimosott zokniját, azt a kedvenc kockásat, szennyesen találta meg az előszobában, holott ő nem viselte, máskor úgy véli, hogy az ő borotvapamacsát használta valaki. Ebből már tudjuk, Bartodziej képzelődik, gondolataiban együtt van valakivel. Hogy viszont ez az állapot a színpadon is észrevehető legyen, a színpadszerűség elve szerint jusson kifejezésre, Jarocki megmutatja Bartodziej képzeletben létező alteregóját, aki nem más, mint Anatol, ugyanaz a színész alakítja, aki majd később Anatol lesz.

Hogy is van ez? Valaki egy másvalakinek az alteregója és ugyanakkor tőle függetlenül is létezik, a barátja is. Pontosan. Még ha kissé bonyolult is. De éppen ez a kuszaság magyarázza meg a kort, melyben az emberek annyira elvesztették önmagukat, hogy — mint a barátjukat — akár saját magukat is képesek lettek volna feljelenteni. Annyira hűségesek voltak az eszméhez, egy arcképhez, amely titokzatosan mosolyog, „aki nem néz senkire, miközben mindnyájan őrá tekintenek”, aki „mégis lát”, noha híveire sem pillant, egyszerre magához láncolja a mákszemnyi embereket és az elveszettség, az eltévedettség érzését váltja ki belőlük, hogy önmaguk feláldozásától sem riadnak vissza.

Olyan állapot ez, jelzi így az író és az előadás is, melyben minden összekeveredett, minden megtörténhet. A részegség itt tehát semmiképpen sem a kéz és a láb engedetlensége, a mozdulatok szétszórtsága, hanem a léleké, a gondolaté.

Így, egy kor abszurd voltának megmutatásával kap mély, igaz értelmet, tartalmi jelentést a mrozecki abszurd dráma. Az író egy képtelen világot tár elénk az abszurd dráma ismert dramaturgiájával, a mondandó, a korról alkotott látélet hitelesíti a drámatípust, és viszont.

Ványa bácsi. — Csehov művei, melyekben mindenki amiatt panasz-kodik és szenved, hogy kibírhatatlanul magányos, alapvetően az emberek közötti viszonyról, kapcsolatokról szólnak. De kivált a *Ványa bácsi*ban szembetűnő a kapcsolatteremtési törekvés, amit a mű dramaturgiája is bizonyít: a dráma hangsúlyos helyei a párjelenetek. Köztük is talán a legfontosabb Asztrov doktor és a szépasszony, Jelena Andrejevna jelenete a harmadik felvonásban, melyben a férfi „egy statisztikai térkép”-et hoz be, s terít a pompás nőstény elé: nézze, lássa, ez az ő világa, a mezők, az erdők, illetve ez volt, mielőtt Jelenával találkozott volna, ezt tudja adni, kínálja fel, ide hívja, ide csábítja a másikat. Ez a darab egyik központi helye: a hódításjelenet. A hódítás minden fokozatát tartalmazza: kitárulkozó önleplezést, mindenféle leplezett, de félreérthetetlen ígéretet, vágykeltést, amelyek végén ott a siker, a diadal, a beteljesülés.

A vilniusiak előadásában — rendező: Eimuntas Nekrošius — ez a jelenet, mivel Jelena Andrejevna (Dalia Storyk) kifejezettebben, mint általában, mint más előadásokban, csábításra ingerlő nő, ki annyira törekenynek tetszik, hogy át kell karolni, ölelésünkbe kell zárni, nehogy a következő pillanatban már késő legyen, darabjaira hulljon, szét-törjön, s mivel Asztrov doktor (Kostas Smorginas) megnyerőbb külsejű, mint általában Asztrov, következésképpen különbözik, más, de mégis mélyen csehovi. Asztrov hódító szándékában az író is éreztet némi fölényeskedést, ez is eleme az efféle játéknak, mely a vágyat érdek-telenséggel kívánja leplezni. Ezúttal Asztrov taktikájába a szokásosnál több cinizmus is vegyül. Most is tanító bácsiként áll a nő előtt, kiről tudja, hogy nem érdekli az erdők pusztulásának kérdése, s nem is arra figyel, amit ő mond neki, hanem attól lágyul el, hogy most hozzá, csak hozzá beszél a férfi. Csakhogy a vilniusiak Asztrova nem egy iskolai térképet terít a nő elé, hanem egy albumból, csipesszel, azzal a csipesszel, mellyel a számára kissé undorító tárgyakat szokta megfogni, magától távol tartva felcsippenteni, bélyegeket emel ki és tesz a nő puha tenyerébe, miközben úgy magyaráz, mintha térkép előtt állna.

Apró, mindössze néhány centiméteres papírdarabkák a talán méte-rekkel mérhető kerületű térkép helyett? Miért? Talán mert Jelena Andrejevna-t úgysem érdekli az egész erdő-mező-história, talán mert a ter-

mészet valóban annyira elpusztult, hogy a zöld felület néhány fecnire is ráfér, vagy mert így kíván utalni az előadás a bélyeggyűjteménynek a nő számára végzetessé válható megtekintésére?

Mindez együtt benne van a jelenetben, az ötletben, amely igazi funkcióját, a csehovi alapkérdés értelmében igazit, a jelenet folytatásában nyeri el.

Amikor a vetélytárs Ványa jelenik meg rózsacsokorral a kezében.

Ványa látja, érzi Asztrov és Jelena jelenetének minden dimenzióját. All és szenvedve, szomorúan néz, s az előadások legtöbbször kétségbeesetten távozik, letörten kisiet, eldobva vagy ott hagyva a csokrot. Itt másként folytatódik a jelenet. Ványa, miután Asztrov őt felfedezve távozik, odalép Jelena Andrejevna-hoz, s a csipesszel visszateszi a bélyegeket az albumba. Lassú, kimért mozdulatokkal — tudatosodjon a nőben, mit tesz vele — megszabadítja vetélytársának, Asztrovnak a nyomaitól. Szinte megtisztítja. De amikor végez a művelettel, s Jelena Andrejevna is magához tér, Ványa nem kezd ostromba, hanem gyors, váratlan mozdulattal összecsapja az album fedelét, rávágja a rózsacsokrot, s a kettőt együtt a nő kezébe nyomja, majd sarkon fordul, és ott hagyja.

Ványa számára, aki ki tudja, mióta szerelmes volt a szép Jelena Andrejevna-ba, ezzel vége a szerelemnek, a kapcsolatnak. Ám hadd tudja, érezze a nő, hogy mit vesztett azzal, hogy inkább a doktor érdekelte, mint a másik férfi. S érezze azt is, hogy tőle, Ványától, rajongást és gyengédséget kapott volna, erre a csokor figyelmezteti.

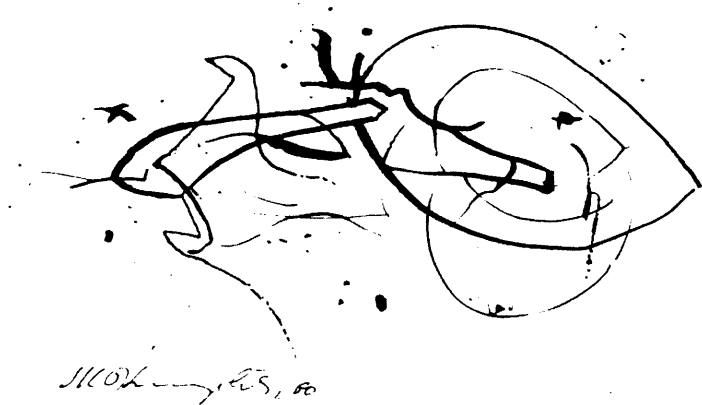
A vilniusiak előadásában Ványa tehát átadja a csokrot Jelena Andrejevna-nak, csak hogy ebből nem az annyira kívánt, a szükséges kapcsolat teremődik meg, hanem a rettegett magány zuhan rá teljes súlyával, visszavonhatatlanul.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ū V É S Z E T

IN MEMORIAM MILIVOJ NIKOLAJEVIĆ

A Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémián ez év júniusában megtartott, Milan Konjović munkásságáról szóló tanácskozás második napjának egyik szünetében Milivoj Nikolajević néhányunkat meghívott a Szerb Matica Képtárába. Akkor jelent meg a Matica kiadásában az 1934 és 1939 között keletkezett harminc akttanulmányát tartalmazó mappa, s velünk együtt akarta összehasonlítani az eredeti munkákat a reprodukciókkal. Könyvének borítóján az 1938-ból való *Ülő női aki*

Milivoj Nikolajević: Agak a vizen, 1960

látható — egy igazi nikolajevičos, tiszta vonalakkal létrehozott alkotás.

Öt búcsúztatom most, a vonal szenvedélyes elkötelezettjét, aki számos képzőművészetről, festőkről, kiállításokról szóló cikket, festészetről, rajzról, vonalról írott elméleti munkát is ránk hagyott, aki egy alkalommal így fogalmazta meg művészetének lényegét: „A vonal végtelen hatalma abban rejlik, hogy számtalan élet búvik meg benne mint absztrakcióban, mint illúzióban, amelyet a művész, ha valóban az, konkrét jellel alakít át.”

Milivoj Nikolajević 1912. március 24-én született Sremska Mitrovicán. Rumán járt iskolába, ahol Danijel Pečniktól tanult rajzolni, majd Belgrádba került, s 1928-ban befejezte a Művészeti Iskolát, itt Ivan Rađović, Beti Vukanović és Ljuba Ivanović volt a tanára. 1947-ben költözött Újvidékre. 1950 és 1976 között a Szerb Matica Képtárának vezetője. A zentai, topolyai, becsei, écskai, Sremska Mitrovica-i és rumai művésztelep alapító tagja. 1974-ben az újvidéki Művészeti Akadémia rendes tanárává választották. 1981-ben tagja lett a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiának. 1979 és 1983 között a Szerb Matica elnöki tisztségét töltötte be.

Milivoj Nikolajevićtyel 1946-ban ismerkedtem meg, amikor Palicson a jugoszláv grafikakiállítást szervezte. Egy kifogástalan úriember pedánsan és fegyelmезetten mosta, tisztította a kiállítási üveglapokat, fűrt-

faragott, szegezett, rendezgette kollégáinak alkotásait. Olyan tisztelettel viszonyult mások munkáihoz, mint amilyen szeretettel gondolt mindig apjának asztalosműhelyére, ahonnan a mesterség megbecsülését hozta magával, s őrizte meg élete végéig. Azzal a mély meggyőződéssel rajzolt és festett fél évszázadon keresztül, hogy minden egyes alkotással közelebb kerül a festői mesterséghez.

Agrajzai tanúskodnak róla, hogy a rajzolás mesterségét tökélyre vitte. Azt szerette mondogatni, hogy véletlenül kezdett ágacsákat rajzolni, mégis azt hiszem, egyfajta folytonosság eredményeképpen, szükségszerűen jöttek létre. „Önmagamnak létrehoztam egy rajztanfolyamot, egy rajzoló programot — írta 1987-ben —, amelynek végén már egy szempillantás alatt papírra vettem akármelyik mozgó embert vagy állatot, aki elhaladt előtte. Cassou mondta, hogy létezik olyasmi, a pillanat művészete. Én arra törekedtem.”

Nikolajević azt hangoztatta, hogy *Ágak a vízen* dímű sorozata is ugyanúgy a vajdasági tájban gyökerezik, s ugyanúgy is hozta létre, mint a többi tájképet: „csak ültem, és néztem a természetet”. Agrajzai azonban nem ágak rajzai is egyben, hanem a festő belső ritmusának objektivációi. Ezek az ágak úgy hálózák be a képet, mint az erek az emberi testet. Nem a motívum a fontos, a vonalnak van mágikus ereje, mint ahogy az is bizonyos, ha Nikolajević lerajzolt a padon üldögélve egy éppen arra haladó embert, nem a valós személyre ismerünk rá. A rajz alkotójáról, a rajzoló szenzibilitásáról, lelki alkatáról árulkodik elsősorban a rajz.

Az *Ágak a vízen* meghozta a vonal felszabadulását. Nikolajević megtalálta azt a kifejezési formát, amelynek segítségével egyidejűleg jelöl és sűrít. Rengeteg ágacska utazott Nikolajević életének folyamán, s azok mind kevésbé tükrözték a természetet, mindinkább a művész lelkét mutatták meg: ceruzarajzok, pasztellek, akvarellek, olajfestmények, lenyomatok őrzik ennek a folyamatnak az állomásait. Rajzain a vonalak hatalmas monológba kezdenek az idők folyamán, az akvarelleken áttetszően titkokra sutognak, a pasztelleken valóságos színdrámát idéznek elő. „A rajz — mondja Nikolajević egy helyen — éppen leegyszerűsített eszközei segítségével képes arra, hogy sugalmazzon. S az aktív szemléletben felsejlik valami, létrejön egyféle áthallás, az alkotás pillanata idéződik fel így, legalább gondolatban, legalább a képzeletben.” Onálló és közös kiállításai tanúsítják, hogy Nikolajević képei rezonálni tudtak a közönséggel. Számos társadalmi elismerésben részesült, hogy csak a legjelentősebbeket említsem: 1984-ben AVNOJ-díjat, 1975-ben július 7-e díjat, 1978-ban Vajdaság Felszabadulási Díját kapta meg, mindezek előtt pedig 1965-ben a Forum Képzőművészeti Díjjal tüntették ki.

Tavaly, Milivoj Nikolajević 75. születésnapjára a Forum Könyvkiadó megjelentette képzőművészeti kismonográfiáját. Abban írta Tolnai Ot-

tó: „... A természet dolgozik így a lepkék és a madarak szárnyain — olykor túl finomnak tűnhet az egész, ám aztán hirtelen rádöbbenünk, hogy itt valami másról van szó: a röpülésről, a röpülés rajzáról, a nagy röptávról. E törékeny, súlytalan lény, úgy tűnik nekem most, messzebbre jutott, mint sok nagy reményű, súlyos röppentyűje festészetünknek...” Tolnai nevezte Nikolajevic művészetét „a minimális érintés csöndjé”-nek.

Milivoj Nikolajevic a „csöndbe” távozott, de ránk hagyta „minimális érintéseit”. Bizton állíthatjuk, „pillanatművészete” örök érvényű marad.

T. É. fordítása

Bela DURANCI

VELIČKOVIĆ ÚJ MOZZANATAI

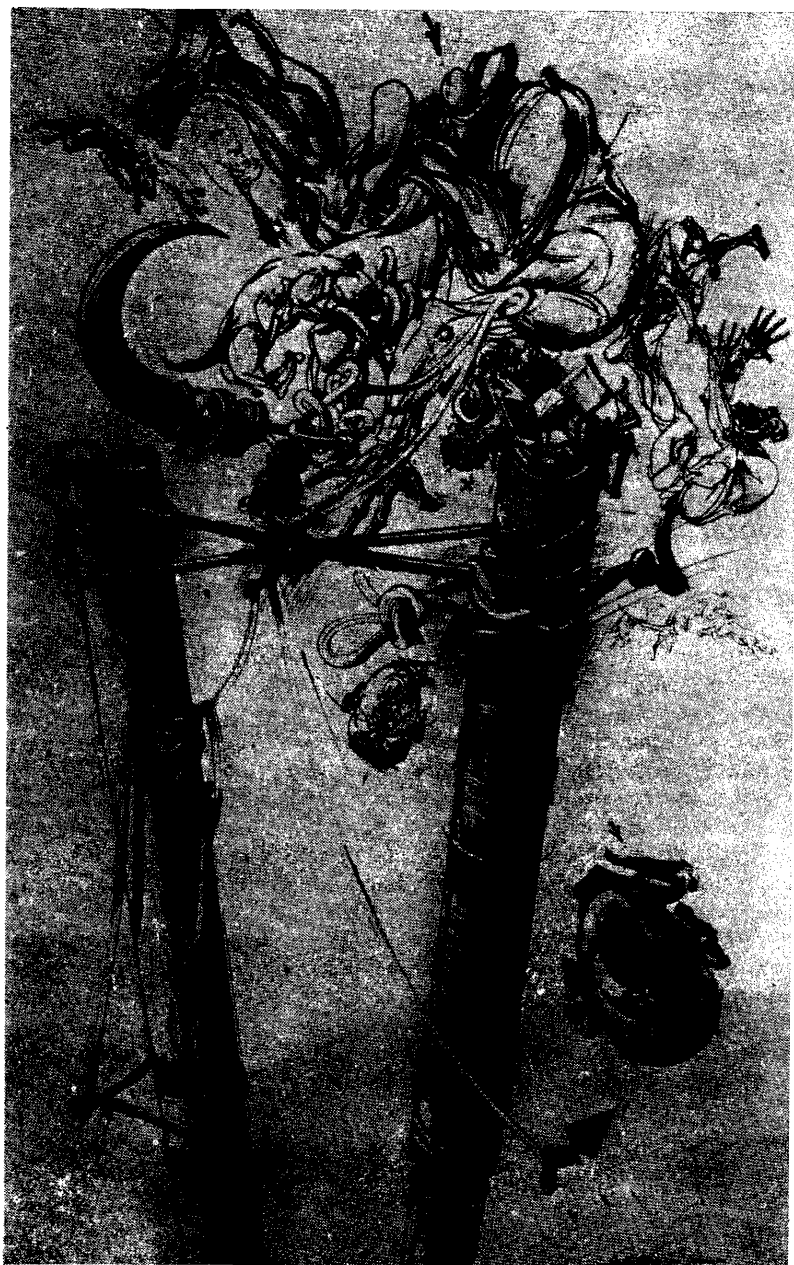
VELIČKOVIĆ EXITJE

Veličković azon jugoszláv művészek közé tartozik, akiknek a munkásságát a kezdetektől kísérhettem; úgy, mint Maurits, Reljić vagy Bernik munkásságát. Amióta Párizsban él, ez évről évre nehezebb. Ma már szinte hihetetlenül hangzik, hogy volt idő, amikor még elutazhattunk egy-egy tárlatára. Pedig Veličković valóban fontos és sikeres művész, a párizsi akadémia tanára, s éppen most kellene igazán figyelniük, tanulmányoznunk pályájának alakulását — figyelni, tanulmányozni az innen vitt beidegződések, tapasztalatok, a nagy jugoszláv mesterektől (Hegedušić, Stančić, Šejka) kapott indíttatások hogyan viselkednek, alakulnak át, tűnnek el az ún. nagyvilági közegben.

A jugoszláv művészek nemzedékei (éppen úgy, mint a többi kis és nem csak kis nemzetek művészei) éhezve, az őrültet és az öngyilkosság rémével küzdve ostromolják Párizst, de valójában meghódítani a Szajna-parti várost Veličković előtt egyiküknek sem sikerült. Ilyen értelemben tényleg modellértékű esetről van szó...

Emlékszem, ahogy tíz éve Pasage Ricout-i műterme előtt (akkor láttam őt először) teniszütővel a kezében szállt ki fehér Mini Cooperéből), s most, a megnyitón is Veličković engem inkább egy nemzetközi sportbajnokra emlékeztette: ett, mint művészre.

A festőművészeknek vannak hagyományosan klasszikus és bohém, vannak kioltott konceptualista, infantilis posztmodern típusai, és vannak akik inkább formatervezőknek, mérnököknek nevezhetők. Veličković (Šutejjel és Richterrel együtt) ebbe az utóbbi csoportba sorolható. Különössége e csoporton belül is abban van, hogy mérnöki perfekcióval, eszközökkel kivitelezett motívuma szinte romantikusan művészi, sötét-

Vladimir Veličković: Sikoly, 1986

ségekkel, vérrel teljes. (A vörös nála Delacroix vad vörösének végleteig való fokozása — nyugodtan nevezhetjük vérnek, míniumnak.)

Bihalji-Merin egyik írásában bestiáriumának legszebb példányával, a már-már védjegyként funkcionáló agárral azonosította festőnket, és tényleg van Veličkovičban, a művészethez, a képkereskedelemhez való viszonyában valami az akadályok felett karcsún, megnyúlva elúszó agárból, tehát valóban önarcképet láthatunk benne.

Mindezért tényleges ünnep számunkra, hogy most ilyen nagy anyagát, az elmúlt két év termésével együtt Párizs előtt láthatjuk. Kíváncsian figyelem az emberek reagálását (még egy megnyitóra sem gyűlt össze ennyi ember, pedig hát augusztus egyáltalán nem ideális időpont), faggatom barátaimat, lesem a festőket, hogyan hajolnak egészen közel a vásznakhoz, netán elleshetnének valamit a siker alkímiájából...

No de nézzük, mi is játszódott le az elmúlt egy-két évben, pontosabban belgrádi tárlata óta Veličkovič képein.

Először is a nagy formátumú vásznak mellett — izgalmas ellenpontként — megjelentek a kis, stúdiumszerű képek. E kis festmények előtt a Pasage Ricout-i műteremház szoba nagyságú kép-liftje jut eszembe, s az, hogy már akkor azon tűnődtem a hodályszerű felvonóban, mi lesz, ha eljön a miniatűrök divatja, ideje...

A helyzet, természetesen meglehetősen leegyszerűsítve, a következő: a veličkoviči sötét (a szürke és a fekete is ugyanolyan speciális anyag, mint a már említett vörös) helyszínről, amely meglepően emlékeztet Pilinszky hamunéma falára, vesztőhelyére, ahol magát az eseményt, a borzalmat nem látni, már megtörtént (a figura lefejeztetett), vagy még csak ezután fog megtörténni, vagy szüntelenül történik, csak egy szinttel lejjebb — a kötelek, végükön a kampóval. — „A kampó csöndjét, azt jegyezd”, mondja Pilinszky — a sahtban, a csatornában folytatódna, valahogy úgy, mint Hugo *Nyomorultak*jában, vagy Wajda *Csatornájában*, de hát a mai emberrablások, kfnzások, kivégzések színhelyeire is utalhatnánk, hisz azokról is olyan keveset tudunk: említjük meg Aldo Moro nevét pl. — ilyen értelemben Veličkovič képei afféle „metafizikus riportok”, ahogyan Malraux regényeit nevezték. Szóval a veličkoviči sötét helyszínről akárha kilépne a figura, hősünk. Ki, hiszen külön kis képekre festette Veličkovič az EXIT betűit. Ez a kis Jasper Johnst idéző diptichon külön írást érdemelne.

Azt mondja: kiút. Van kiút. Lehet, hogy ezt mondja. Ám az sincs kizárva, az ellenkezőjét. Azt, hogy a kiútnak vélt valami csupán átjárat egyik semmis labirintusunkból a másikba. És ez az EXIT valójában sehová sem irányít bennünket, sehonnan sem vezet ki.

Hősünk (Michelangelo égi atlétáinak földre esett, fejetlen párja) trambulinja (gondoljunk a strandok kosaraiba mérszárolt emberekre — René Char írja egy helyen, hogy „A totális hatalommal szemben Picasso a menekvés ezer pallójának ácsmestere”, és az „abszolút sintérről” tesz

említést) észrevétlenül pallóvá, a másik partot kereső híddá — valós úttá szélesedik, hosszabbodik. A szörnyű, véres atlétika (gondoljunk a ohilei stadionra) hirtelen lecsitul, a hős immár egyedül lépked. Már nem üldözik a lengő kampók, gyilkok, patkányhordák. Ám vállán az elmúlt korszak összes tapasztalata (fasizmus és sztálinizmus, Vietnam és 68, a terrorizmusok és Afganisztán etc.). Ám ugyanakkor meg is könnyebbülve a hamis illúziók tonnáitól. Vállá, háta csupasz. Semmi kínos teher, semmi dísz, kacat. Tán először tisztult meg így az ember története során. Jóllehet ez a megtisztulás melankolikus. A semmivel lépked a semmi ellenében. Éppen ezért Veličković figurája, hőse engem egy kicsit Camus Sziszüphoszára emlékeztet. Az egyik képen — tán a legjobban — ez a palló, ez az út magává a Földdé tárul, gömbölyödik, hajlik pontosabban. És a lépkedő, fejetlen figura magává Az emberré lesz. Ez nagy szó, ha látszólag nem is pikturális dolog, jóllehet par excellence az, mert így az emberről pillanatnyilag senki sem tud beszélni... Igen, ilyen értelemben tehát kétségtelenül boldognak kell tudnunk őt. És immár fejnélkülisége, fejetlensége sem azt jelenti, hogy le tépték kínzó (Párizsban egyszer láttam Veličkovićot szerepelni *A guillotine a művészetben* című nagy tárlaton), hanem azt, hogy minden hamis tudattól — minden eddigi tudata hamis volt! — mentes.

Egyfajta visszatérésről van szó. Visszatérésről a földre. Szépen megfigyelhető ez a jelenség korunk vezető művészeinél: Handkénál és Wim Wendersnél, akik Amerikából és Japánból visszatértek Berlinbe, vissza a falura, vissza a szlovén karsztra, és megfigyelhető Konrádnál és Nádasnál is.

Van egy kép a kiállításon, amelyen még egy fa is feltűnik. Ez teljesen váratlan a kormos falak világában, váratlan, még akkor is, ha ez a fa egyelőre Beckett csupasz fája. Váratlan, mert a folyamat ellenkező irányú: pillanatok kérdése, és a száraz fa kiszöldül, ki, hisz a fák a valóságban lettek olyanokká, mint a *Godot*-ban. Így akár meg is jósolhatnánk, hogy a korom, a hamu, a mfnium, és a vér után Veličković következő anyaga a klorofill lesz. Sőt az is megtörténhet, bizonyos jelek erre engednek következtetni, hogy ezeket az anyagokat a szín fogja felváltani: a sárga, a zöld... De az sincs kizárva, a rútat hamarosan felváltja a szép, a preparált patkányt a virágcsokor, hisz lassan ezek már nagyobb kihívást, erősebb gesztust jelentenek...

VELIČKOVIĆ JARÓKÁJA

Augusztus 16-án nyílt meg Veličković tárlata az újvidéki Modern Művészetek Képtárában, és ma, egy hónap múlva, szeptember 17-én zárult, elmentem hát megnézni azt is, hogyan szedik le, illesztik össze kettesével dobozokká a nagy képeket, és hogy elbeszélgessek a tárlat fogadtatásáról Gordana Šarčevićyvel, a képtár custosával. Gordana azt

mondja, ez eddig a legsikeresebb vállalkozásuk, tán csak Šumanović nagy tárlata iránt nyilvánult meg ekkora érdeklődés.

Az igazság az, tulajdonképpen azért jöttem, hogy a vitrinekbe helyezett Veličković-mappákat, kiadványokat kézbe vehessem, jobban szemügyre vegyem, mielőtt még visszaküldenék őket Párizsba. Legjobban egy kis könyv érdekel, az Area kiadványa, amelyben Veličković *Muybridge embere* című, 24 képből álló ciklusát reprodukálták:

HOMME DE MUYBRIDGE 24 VARIATIONS

Isteni kis külön opus. Színes kiszínesedő — és mint egykor megsejtetem — már-már miniatűr, „zsebben hordozható”...

Ezekről a képekről, amelyek egy részét a kiállításon is láthattuk, még külön is kell szólnunk, noha már megkíséreltük érzékeltetni, hogyan alakul át a miniumtól-vértől iszamos trambulín a menekvés palólójává, túlsó partot tapogató híddá: a Föld görbületét követő úttá, amelyen egy ember lépked — immár nem Pilinszky nevezetes emberével egy irányban mint eddig. Tehát nem szemközt a pusztulással. Háttal. Hogy mivel szemközt, azt nem tudjuk. És ez a legfontosabb momentum. Mert eddig mindig tudni véltük a szebb jövőket, utópiákat, vagy épp a pusztulást. Ma semmit sem tudunk. És ez sokkal, de sokkal több, mint amit eddig annyira tudni véltünk.

Igy indulok. Szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.

(*Pilinszky: Apokrif*)

Külön is meg kell vizsgálnunk, mondom, e kis gouache-okat. Mert egyrészt itt vállalja fel először igazán Muybridge-t. Másrészt mert ezekről a kis képekről tán többet tudunk leolvasni az ember helyzetéről.

Muybridge fényképei, mint Szilágyi írja fotótörténetében, „alapvetően módosították az állatok és az ember mozgásáról, annak szakaszairól, jellegéről alkotott korábbi elképzeléseket és elméleteket, s elvezettek (...) a mozgófényképezés felfedezéséhez.”

Noha Muybridge-t tulajdonképpen Bacon, festőnk egyik mestere fedezte fel, Veličković mégsem általa jutott el hozzá: Zágrábban, Hegeđušić mesteriskolájában került a kezébe egyik könyve — és azóta nem engedte ki. Évtizedeken keresztül élt vele, másolta a maga megszállott módján, ám csak most nevezte meg, különítette el igazán a homo Muybridge-t. Tán azt akarva így mondani, hogy noha annyit festettük, fényképeztük, filmeztük az embert — szinte az egész XX. század ezzel telt el: az ember mint maneken felvételezésével —, az embert mint

olyant mégsem látjuk. Tán azt sugallja, a film túl gyorsan és túl színészen szaladt tova eredményeivel, túl mohón mozgatta meg fagyott fázisait, vegyük tehát szemügyre újra, nyugodtan, legegyszerűbb mozdulataiban, ahogy pl. egyik lábát a másik mellé rakja, ahogy lép — halad. Hogyan lép, kérdi, hová halad?

Már Chaplin figyelmeztetett, hogy az ember rosszul rakja lábát, rosszul lép, azaz: rossz irányba halad; állandóan orra bukik. Mi ezen jót neveltünk, közben Chaplin nemcsak nevetetni akart, azt akarta mondani, rosszul megyünk, rossz irányt vettünk, ha így folytatjuk, nagyobbakat fogunk esni, zuhanni...

Az ember Veličković e kis képein akárha újra tanulna járni. Valahogy úgy, mint Kasper Hauser beszélni.

„Ezért tanultam járni! / Ezekért a kései, keserű léptekért” — mondja Pilinszky. Veličković az új, a nem keserű lépteket keresi. Újra tanul járni. Egy emelvényre lépked fel embere. Egy emelvényről lépked le. Hasonlít arra az alkalmatosságra, amit az oltárhoz szoktak helyezni. Csak itt nincs oltár. És emlékeztet arra az alkalmatosságra is, amely a szónoki emelvényhez vezet. Ám ez az emelvény immár nem a szónoki emelvény része (egyik korábbi fázisában már megfestette korunk Hitler-Duce-szerű orátorát), hanem egyfajta

járóka.

A járókának, ennek a csonka gúla alakú rácsos szerkezetnek, amelyben járni tanul az ember fia, van egy másik jelentése is, a gyalogolni tudás, a fürge, a járókás láb...

Olykor ez a lépcsőzetes emelvény kiszélesedik, alsó része zölddé, a felső kékké színesedik.

Veličković Muybridge-figurája Nietzsche emberére emlékeztet — azal a különbséggel, hogy ez az ember már sosem fog táncolni, még akkor sem, ha tudja, hogy a tánc lépés fontosabb, mint a dísz lépés, nem fog táncolni, mert már eltáncolta táncát, megfutotta futását, atlétikáját, ellejtette balettjét, még a Holdon is. Ez az ember már csak sétálni hajlandó, itt lenn, ugyanis — mint a holdutazások kezdetén írta Krleža — itt lenn van dolga, itt lenn még korántsem végezte el feladatát — azt a legegyszerűbbet és legnehezebbet.

„A mi nagy az emberen, az az, hogy ő csak híd és nem cél: a mit szeretni lehet az emberen, az az, hogy ő általmenés és lemenés.

Szeretem — folytatja Nietzsche (Wildner fordításában) — azokat, akik nem tudnak élni, hanem mint lemenők, mert ők az általmenők.”

Érdemes lenne megkérdezni festőnket, konkrétan Zarathustra e soraira gondolt-e, amikor a felfelé lépkedő embert ábrázoló kis képeinek a Lemenetel (Alászállás) címet adta. Majdnem biztosan, hisz a hozzá közel álló francia filozófusok, Cioran és Bataille pl. egyértelműen Niet-

zschéből következnek. Igen, kétségtelen, hogy ez a muybridge-i-veličkovići figura, ez a fantomfigura a filozófiák általános emberképére, nem a szépirodalom, a film emberére emlékeztet. Am a különös az, hogy ez a fantomfigura, ez az általános ember még mindig a leglétezőbb alakja a modern festészetnek.

Nehezen engedem ki kezemből a kis, kemény fedelű kiadványt. Meg kell szereznem, mondom Gordanának. Már vagy tíz éve írogatok egy az előszabánkban lévő fehér létráról, e létrán lépegető, bukdácsoló, zuhanó, menekülő emberről — magamról. Ha egyszer közzéteszem ezeket az írásokat, csakis Veličković e kis képei illusztrálhatnak... Gordana lediktálja Veličković párizsi telefonszámát, mondja, kérjem el a kis könyvet...

TOLNAI Ottó

SZAJKÓ ISTVÁN ÉS SAVA HALUGIN PALICSI KIÁLLÍTÁSA

Két frissen diplomált fiatal művész, Szajkó István festő és Josip Skenderović grafikus mutatkozott be a közönségnek 1976 augusztusában a palicsi nagyterasz boltzata alatt. Mindketten azt vallották, hogy a művészi kapcsolatteremtéshez csupán az alkotó és a művészetkedvelők kölcsönös jóakarata szükséges. Ez a szokatlan kiállítás, amelyet Kontakt '78-nak neveztek el, mintha meghatározta volna a festő további pályáját; a grafikus pedig nem sokkal később Párizsban próbált szerencsét.

A palicsi kiállításon bemutatott műveket a nagyterasz fedett átjárójának falaira rakták fel, s így az alkotások a művészi erőt sugárzó épületegyüttes részeivé váltak. A természetes környezetbe helyezett épületegyüttest kereken nyolcvan évvel azelőtt alakította ki Jakab és Komor. A két építész az erdélyi ácsok tapasztalatát a folklór élénk koloritásával párosította, s a korszerű nyaraló- és fürdőhely szükségleteit is figyelembe vette. Az ég kékjébe és a növényzet zöldjébe illeszkedő vörös színű, népi alkotások szellemében csipkeszerű tarka díszítésű, faragott épületek sajátos színegyüttest hoznak létre. Ezek a műemlékek az itteni újságban már 1869-ben „reklámozott” fürdőhely egyedülálló díszei.

A sárga, a kék és a piros színe együtteséből kiindulva Szajkó a tájat, és a benne található emberi alkotásokat mélyebb jelentésű egészé alakítja át — mint ahogyan a tópart „jelentése” is állandóan bővült és mélyült, s számtalan asszociáció kiváltójává és gyűjtőpontjává vált.

Nikola Rajzer professzor tanítványaként tökéletesen elsajátítva a

„klasszikus” mesterséget, Szajkó kezdettől fogva saját művészi útját járta. Első munkáin egyfajta „pszichikai realizmus” figyelhető meg, az emlékek töredékes és réteges feljegyzése a természet mesteri utánzásától s az emlékek felhalmozódásával jelképpé váló tárgyak átvételétől a ködös utalásokig, feljegyzésekig, amelyek elegendők arra, hogy az élményt az időben és a térben („az ezekhez való viszonyulásom állandó”, 1977) egységes módon tárgyiasítsa. Az aprólékosan megmunkált felületek kontextusában a patkányok portréival kifejezett „elértéktelenítő motívum”, élénk varázsolja a környezet lélektelen tökéletessége miatt vergődő egyén szorongásos sejtelseit. „Valahol közepén”, a magányos kerékpárral, mint valami térben levő hieorglifával, a kép és képzeletbeli jelentésének a határvonalán végtelen játékba kezd. A szemcsés szerkezettel előtérbe helyezett tér végtelenjében egy éppen csak jelzett tárgy segítségével Szajkó a „világ közepét” fedezi fel; előbb megengedi a nézőnek, hogy megragadja a hűen megrajzolt részletet, majd beletaszítja a szerkezettel és koloritással elővarázsolt megfoghatatlan sejtés végtelenjébe.

Szajkó felületein a mindenki számára érthető felismerhetőség „visszafogott jelensége” azt a célt szolgálja, hogy eltörölje a képzelet szárnyalásának esetleges határait; a festő mély meggyőződése, hogy a kép csupán ürügy, mint ahogy a látvány is csupán ösztönzés arra, hogy remegő gesztussal elfogadja a fehér felület kihívását.

A keleti, öntudatlanul „önmagát irányító mozdulat” és a nyugati Action Painting között Szajkó akciófestészetének az a célja, hogy a tudattal érzékelt motívumot a művész kezében akumulálódott feszültség ösztönös, spontán kifejezésévé transzponálja. A fellobbanó emlékezés a festő szenzibilitásának „ütőereivel” hálózza be a fehér felületet; a látvány az „ágacska” valóságába sűrűsödik, kétséget hagyva, hogy vajon ez, vagy pedig ennek árnyéka-e az illúzió. A gesztus erőteljes megvalósulásként bontakozik ki, amely „nem létező valóságként” tagadja a kéz jelenlétét. Viszont e képnek ez a tulajdonképpeni valósága. Önálló világ, amely annak az alkotói titoknak a sajátos törvényszerűségei szerint épül fel, amit az ember soha sem fejthet meg, mert ez ad értelmet annak, hogy az élet természetes végességével szemben a művészet maradandó.

Magabiztosan és kézügyességének tudatában, ugyanakkor zavartalan a bensőjében kavargó örvény miatt, amely azzal fenyeget, hogy kivetődik a képre, Szajkó olyan precízen kikerekített „befejezetlen jeleneteket” kínál fel, amelyek a mindennapi környezethez hasonlóan nyitottak.

A hagyományos mesterség tökéletességének felvillanásával élénk kerülő és a szerkezet, valamint a gesztus „önkenyességeivel” szembesülő tárgyi részlet azonos érzelmeink kihívásaival, amelyek a mindennapok megszűntethetetlen tetszőlegességeiből erednek. Szajkó munkái „olyan

egyszerűek”, ugyanakkor olyan végtelenül rejtélyesek, hogy kettős természetük dualizmusával ajzószerhez hasonlóan izgatják a nézőt. Egyébként ez a végső cél is, Szajkó ugyanis azok egyike, akik „néven nevezik a dolgokat”; felhasználja mesterségbeli tudását, ugyanakkor spontán érzelmei segítségével fejezi ki magát. Képei mindinkább monolitikus „antitájképek”, amelyeket a felvetett kérdések, a szorongások és a sejtések mélyítenek el. Legutóbbi alkotásain a szabadkai „homokkal” érzékeltette, hogy hova nyúlnak vissza művészetének gyökerei, s felvetette az ember mind kevésbé megválaszolható kérdéseinek a szövedékét: vajon a jövő a holnap valósága-e, vagy minden csupán illúzió? Mindenesetre a kép kétségtelen valóság, az individualitás hagyományon és műfajon túli, de azok segítségével, minden eszközzel megvalósuló, „legdemokratikusabb” pillanata. Szajkó visszaadja a kép iránti bizalmunkat. A „szecesszió ígérétében”, sárga, kék és vörös villanásainak új hívásaival a század eleji mindent átfogó, kreatív szenvedélyt a század végi fékezhetetlen alkotói gesztussal egyesíti.

Miután rövid ideig az enyhén stilizált, antropomorf formák foglalkoztatták, Sava Halugin a törökkanizsai szülőföldről hozott emlékei felé fordult. Felismerte a régi, eldobott szerszámnyelek különös, asszociatív töltését, az anyag ellenállása és az ember tevékenysége közötti hosszantartó összhang „látható” energiáját. A ki tudja, mikor megszakadt folyamat nem csökkentette a „humanizálódott tárgyak” mágiikus hatását és telítettségét.

Nyilvánvaló, hogy az anyag méltóságának tiszteletben tartásával, kitartó és türelmes munkával még a követ is rá lehet bírni, hogy magába rejtse a szobrász kezének erejét. Az anyag és a kitartó művész párharcából tömbök és ígéretes formák alakulnak ki. A mai ember szenzibilitásával e művész sikeresen ellenőrzi a forma megfogását, összehangolja a megszépítő emlékezést a sajátos kifejezőkészséggel, a minta mágiáját a forma szerkezetével. Higgadtan, megfontoltan, a természettel megbékélve, a kitartás hatalmának tudatában birkózik az anyaggal, tiszteletben tartja annak természetes ellenállását és sajátosságait, de nem adja meg magát. Kifogva az anyagon, tartja magát a „forma életének” törvényszerűségeihez és az anyag—tömeg—tér triáda elveihez. Majdnem úgy mondhatnám, hogy „kombinált formái” természetes úton jönnek létre. Mivel tökéletesen ismeri a követ, a művész „csupán” irányítja az autochton kibontakozást a végső formáig.

Az amorf követ, amely az elképzelt tárgy élő formájává változott, olyannak látjuk, mintha erózióval nyerte volna el alakját, és szinte vágyat érzünk a természethez való visszatéréshez. Szerkezete azonban egyértelműen bizonyítja az emberi kreativitás jelenlétét. E kövek némelyike urbánus környezetben kapott helyet, a betonból és üvegből álló szerkezet ridegségét ellensúlyozó humánus, meggyőző jelképként.

Halugin a kőszerkezeteket, a vörös terrakottából készült vaskos volumeneket és a modern művész kutató szenvedélyének bronzba öntött nyugtalanságát választotta. Nincs sietség, görcs, az anyag „idomítása” és átkozása. Csupán követi a kölcsönösen összefüggő elemek sokasodását a teljes egybehangolódásig. Ha nem látnánk meggyőző rajzait, a készítendő szobrok terveit, azt is mondhatnánk, hogy a szerző „nem is tudja”, milyen lesz majd alkotása, de az nyilvánvaló, hogy tökéletesen tudja, mikor kell abbahagyni a forma gazdagítását!

Attól a pillanattól kezdve a mű a befogadóhoz közel álló elemek sorának „asszociatív melegét” sugározza; a „jelenlegi pillanat” jelzései-vel befogadókat talál a kortársak között, és a kollektív tudat mágikus tárgyává válik. Ezt az állítást igazolják a hagyományos arandelovaci szobrásztalálkozó „márványkertjében” található általánosan elfogadott szertéri emlékművek és szobrok.

Idővel a volumenek és a szerkezetek megszabadulnak a hozzájuk kötődő fabulától, és szerzőjüktől is, önállósulnak, és tartósan a „forma életét” élik. Az anyaggal kifejezett „emlékezet” asszociativitása miatt ezek a „tárgyak” közel állnak a népművészethez. A művész gyermekkorának eldobott szerszámai — elsődleges funkciójukat elveszítve — az ember önbecsülésének jelképeivé, kreatív útjának mérföldköveivé válnak.

Párbeszédet folytatunk Halugin vitális formáival: emlékeztetnek „valamire”, amit jól ismerünk, ám a megfjéjési kísérletek hiábavalóak. Sajátosságukkal talán a jövő nemzedékeihez is szólnak, akiknek a szenzibilizását még csak sejtjük. Reméljük, hogy miután „megszabadulnak” napi aktualitásuktól, ezek az alkotások hozzájuk is eljuttatják majd a múlt visszhangját. Mert a művészet — akárcsak ezek a szobrok — nem a halállal megbékélő jelkép, hanem a megújulás és az életigenlés kimeríthetetlen, erotikus töltése.

Társulva Szajkó István tárlatához, Halugin szintén meggyőzően, tudásával és az anyag nemességével tartóssá teszi a szobrászat iránti bizalmunkat.

(E kiállítás anyagát szeptember folyamán a budapesti Krúdy Galériában is láthatta a közönség, a jövő év januárjában pedig az újvidéki Művelődési Központ képtárában mutatják be.)

K. N. fordítása

Bela DURANCI

KRÓNIKA

SZLAVISTAKONGRESSZUSOK — Szeptember folyamán a belgrádi Bölcsészkar nemzetközi szlavista központjának szervezésében megtartották a szlavisták 18. ülészakát, a csehszláv irodalom és kultúra szemináriumát. A nemzetközi szlavistakongresszuson huszonhárom ország százöt tudósa vett részt. A tanácskozásokra Belgrádban, Újvidéken és Prištinában került sor. A résztvevők a szerbhorvát nyelv, irodalom, történelem és kultúra jelenségeit vizsgálták, s nyelvi gyakorlatokat is szerveztek számukra. A szlavisták ötnapos tanulmányutat tettek Szerbia helységeibe, emlékműveket, képtárakat, múzeumokat láogattak meg, valamint részt vettek Tršićben a Vuk-szabáron.

Szeptember folyamán Újvidéken megtartották a jugoszláv szlavisták 12. kongresszusát. Ezt a háromnapos rendezvényt háromévenként szervezik meg több száz jeles kutató részvételével. Az idei kongresszus a jubileumok jegyében zajlott: megemlékeztek Ivan Gundulić halálának négyszázadik Petar Petrović Njegoš születésének százhetvenötödik, Vatroslav Jagić és August Šenoa születésének százötvenedik, Ivan Goran Kovačić születésének hetvenötödik és Branislav Nušić halálának ötvenedik évfordulójáról. A tanácskozáson a következő témaköröket dolgozták fel a felszólalók: a szerbhorvát nyelv mint kommunikációs közeg, nyelvpolitika és nyelvtervezés Jugoszláviában a nevek és a nyelv normái, az irodalom ma. A résztvevők a gyermekjátékok, az irodalomtanítás és a szociolingvisztika számos kérdését is megvitatták.

PARKOKRÓL, KERTEKRÓL — **KANIZSÁN** — Mái a tavalyi, a Ti-

sza és az irodalom kérdéskörét vizsgáló beszélgetés is jelezte, hogy új koncepciót kívánnak érvényesíteni a Kanizsai Írótábor szervezői. Az idei központi rendezvény a parkokról, kertekről folytatott háromnapos tanácskozás volt. Hogy az írók magukévé tették az új elképzelést, bizonyította a tény, hogy már a tábor megkezdése előtt Tolnai Ottó szervező mintegy harminc esszét tanulmányt és hozzászólást kapott, amelyek zöme el is hangzott Kanizsán. A Vajdasági Íróegyesület is sikeresnek ítélte az idei tanácskozást, s javasolja a kiauoknak készítsenek gyűjteményes kiadványt a legjobb írásokból. A témához kötődött egyébként a kanizsai fürdőparkról készült egykori fotók nagyított mását bemutató, ízlésesen megrendezett kiállítás is. A kanizsai tábornak az idén mintegy száz íróvendége volt.

RENDEZVÉNYEK — Szeptember 9-én Milorad Pavić író nyitotta meg a Brankovo kolo rendezvényesorozatát, amelynek keretében szeptember 24-éig számos író—olvasó találkozóra, zenei, színházi és képzőművészeti találkozóra, előadásra került sor Újvidéken, Stražilovón és Karlócán. A tizenhetedik alkalommal megtartott előadásorozat központi rendezvénye az idén is a strażilovói költőtálatkozó volt, amelyen átadták a Vajdasági Íróegyesület Branko Radićević-díját Kadmiło Đurović belgrádi költőnek. Egy másik szerelem (*Neka druga lju. av*) című, a Književne novine kiadásában megjelent verseskötetért. Az idei Brankovo kolón felléptek a korábbi Branko-díjas költők megrendezték a prózaírók találkozóját, valamint első ízben egy könyvkiadó, a szarajevói Svjetlost produkciójával is megismerkedhettek az érdeklődők. Ez a ren-

dezvény is a jubileumok jegyében zajlott: megemlékeztek Njegos születésének 175., Vasa Pelagic születésének 150., valamint Milan Rakić é. Momčilo Nastasijević halálának 50. évfordulójáról is.

Kishegyesen és Feketicsen szeptember 23-án megtartották a Csépe-napot. A rendezvénysorozat Csépe Imre emléktáblájának megkoszorúzásával kezdődött, majd Deák Ferenc megnyitotta a Forum Könyvkiadó és a Hungarológiai Intézet kiadványait bemutató kiállítást. A Csépe-emlékbizottság ünnepi ülésén Banyai János a bizottság elnöke értékelte az eltelt év munkáját és a rendezvény jelentőségét. A közönség három előadást is hallhatott: Pató Imre a magyar—szerbhorvát nagyszótár készítésének gondjairól, Pándi Oszkár Király Ernő megzenésített Csépe-verseiről, Papp György pedig a kanizsai parkokról értekezett. Sor került az általános iskolások szavalóversenyének eredményhirdetésére és a győztesek fellépésére is. Az Ady Endre Általános Iskola előcsarnokában Bordás Győző megnyitotta Fenóvác Endre akvarellkiállítását. A Csépe-nap rendezvényeinek sorozata Feketicsen ért véget: a színházteremben irodalmi estet tartottak, amelyen Juhász Géza bevezetője után a szabadkai Életjel tagjai léptek fel, a 28-as írónemzedék munkáiból adtak elő válogatást.

ESTERHÁZY PÉTER KAPTA A VILENICA-DÍJÁT — Szeptemberben Lipicán nemzetközi írótalálkozót tartottak. A rendezvényen az diaszpóra mint kihívás címmel tanácskozárt szerveztek, amelynek részvevői a közép-európaiságot nem geopolitikai, hanem eszmei kategóriáiként kíséreltek meg definiálni. Itt adták át Esterházy Péternek *A szív segédigéi* című művéért a Szlovén Íróegyesület Vilenica-díját.

A két évvel ezelőtt alapított díjat, amelyet évente közép-európai szellemiséget képviselő irodalmi alkotásért ítélnek oda, 1986-ban Fulvio Tomizza, tavaly pedig Peter Handke kapta meg.

AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ KAIRÓBAN — Huszonegy ország társulata lépett közönség elé a szeptemberben Kairóban megtartott kísérleti színházak első fesztiválján. Jugoszláviát az Újvidéki Színház képviselte: Mrozek Mészárszék című darabját vették színre. A közönség szimultán fordításban kísérhette a produkciót, s az előadások nagy sikert arattak.

MEGHALT SZÉKELY TIBOR — Szabadkán 77 éves korában elhunyt Székely Tibor publicista, közismert útleíró, a szabadkai Városi Múzeum nyugalmazott igazgatója. Székely Tibor Szlovákiában született, Kikindán tanult, majd Zágrábban szerzett jogi diplomát. Újságírói riportútja Argentínába viszi ott éri a II. világháború, s másfél évtizeden keresztül Latin-Amerika országaiban él. Ezután visszatér Jugoszláviába és innen járja tovább a világot. Minden kontinensen megfordult, nyilvántartása szerint nyolcvan országot járt be, s közben mintegy húsz nyelvet tanult meg. Sokáig az eszperantó világszövetség vezetőségi tagja is volt. Útirajza, mintegy harminc könyvben örökítette meg, s az ország egyik legtöbbet fordított útirajzírója. Csak a *Kumivava* című könyvének több mint húsz nyelvi változata van. Az újvidéki Forumban hat könyve jelent meg: a *Vihar az Acomaguán* (1960, 1980) a *Gyanbo, afrikai: A barátság karavánja Afrikában* (1965), a *Brazília őserdeiben* (1970), *A papuák szigetén* (1978), a *Kumivava* (1987), és a *Patagóniától Alaszkaig* (1988). Regényes, színes útleírásai a műfaj jeles alkotójává avatták.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Jcsip Broz Tito összegyűjtött művei XXIV.

Major Nándor: *Párbeszéd a valósággal* (tanulmányok)

Ács Károly összes versei

Fenyvesi Ottó: *Kollapszus* (versek)

Danyi Magdolna: *Rigólesen* (versek)

Gojko Janjušević: *Messzi föld* (versek)

Gyura Papharhaji: *Ordas évek* (versek)

Ivan Goran Kovačić: *Lángok és rózsák* (versek)

Kontra Ferenc: *Drávaszögi kereszték* (regény)

Apró István: *Küldetés* (két kisregény)

B. Szabó György: *Élmény, szerep, hivatás* (tanulmányok)

B. Szabó György: *Tér és idő* (tanulmányok)

Fehér Ferenc: *Vállalt világ* (esszék)

Nyelvművelő írások

Penavin Olga: *Népi kalendárium*

Csorba Béla: *Temerini néphagyományok*

Vladimir Stojšin: *Az Ablakbajnok és hat csemetéje* (ifjúsági regény)

Gvido Tartalja: *Seholsincs állattan* (gyermekversek)

Mirnic Zsuzsa: *Kapaszkodó* (ifjúsági regény)

William Kennedy: *A menő* (regény)

Szajkó István—Sava Halugin (képzőművészeti katalógus)

Barcsay Jenő: *Anatomija za umetnike*

Faragó Endre képzőművészeti kismonográfia

G. Czimmer Anna: Adatok Kupuszina néprajzához (3., befejező rész) 2073

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Utasi Csaba: Baranyai képeskönyv (Kontra Ferenc: *Drávaszögi keresztetek*) 2090

Harkai Vass Éva: Idők hordaléka (Brasnyó István: *Macula*) 2092

Cseh Márta: Egy s más egy mesekönyv fordításáról (*A sárkányölő királyfi*) 2095

Sárvári V. Zsuzsa: Temerin szellemi és tárgyi monográfiája (Csorba Béla: *Temerini néphagyományok*) 2099

Csányi Erzsébet: A kápó tánca (Aleksandar Tišma: *Kapo*) 2102

Gerold László: Több, mint kritikus önportré (Páll Árpád: *Színházi világtájak*) 2105

S z í n h á z

Gerold László: 22. BITEF: Kettő a tizenegyből 2106

K é p z ő m ű v é s z e t

Bela Duranci: In memoriam Milivoj Nikolajević 2109

Tolnai Ottó: Veličković új mozzanatai 2112

Bela Duranci: Szajkó István és Sava Halugin palicsi kiállítása 2118

KRÓNKA

Slavistakongresszusok; Parkokról, kertekről — Kanizsán; Rendezvények: Esterházy Péter kapta a Vilenica-díjat; Az Újvidéki Színház Kairóban; Meghalt Székely Tibor

Számunkat Vladimir Veličković munkáival illusztráltuk

A 2021. oldalon Csernik Attila szövegrajza

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1988. október. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 15 000, fél évre 7500 dinár. Egyes szám ára 1500, kettős szám ára 3000 dinár; külföldre egy évre 30 000, fél évre 15 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. — Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.